

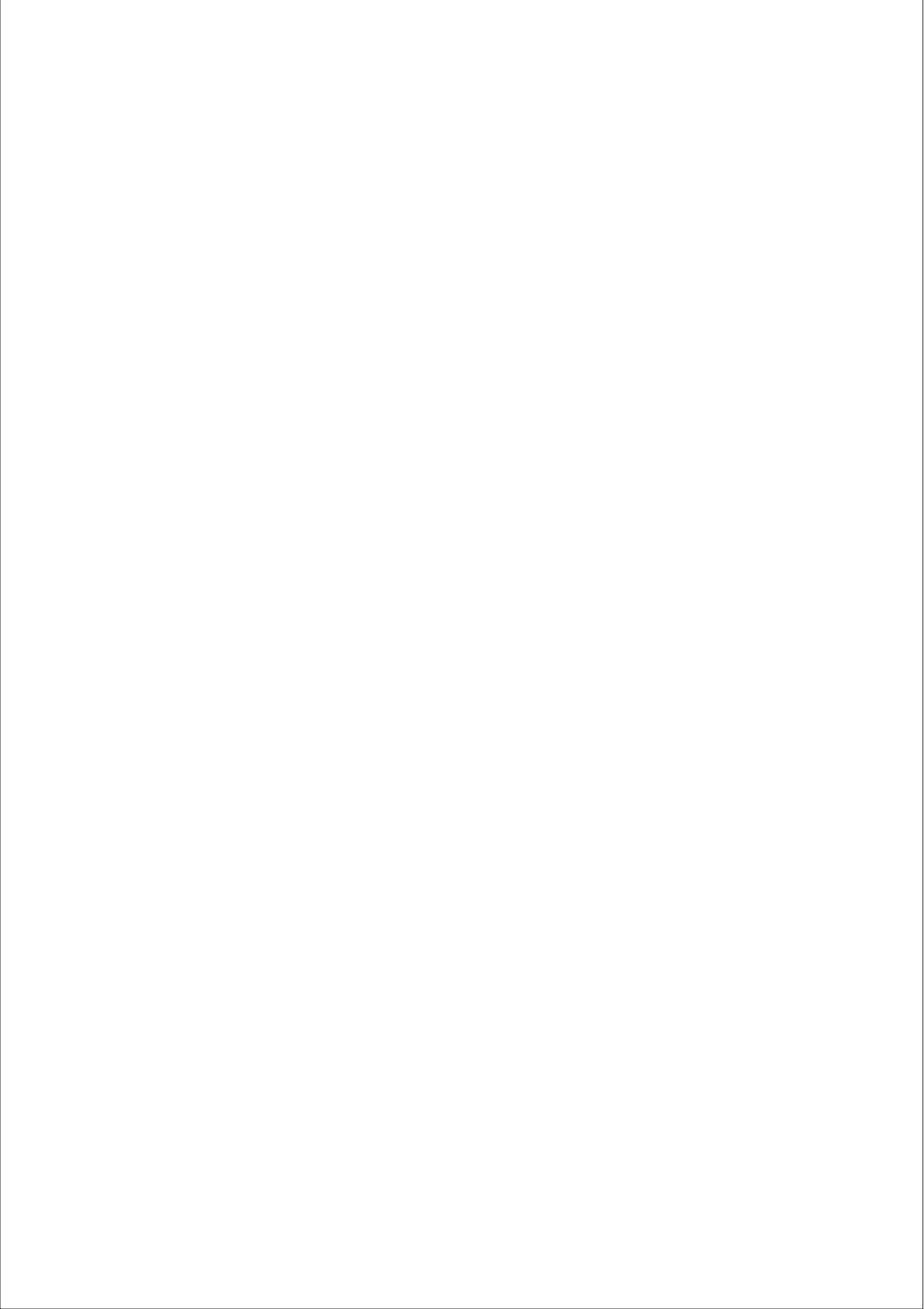
Slovenska vojska
Vojaški muzej

VOJAŠKA ZGODOVINA

ISSN 1580-4828

letnik 7 številka 1/06 (10)

Slovenska vojska
Vojaški muzej

VOJAŠKA ZGODOVINA

št. 1/06 (10)

Ljubljana, julij 2006
Letnik 7

Izdajatelj:

Generalštab Slovenske vojske
PDRIU - Vojaški muzej Slovenske vojske

Uredniški odbor:

mag. Valerija Bernik Burja
major mag. Matjaž Bizjak
dr. Damijan Guštin
podpolkovnik dr. Tomaž Kladnik (glavni in odgovorni urednik)
stotnik Zvezdan Marković (namestnik glavnega in odgovornega urednika)
dr. Vladimir Prebilič
dr. Rok Stergar
mag. Tomaž Teropšič
stotnik mag. Marjan Vešnar

Tehnična izvedba:

Sekretariat generalnega sekretarja MO RS
Služba za publicistiko

Lektoriranje:

Meta Brulec, Vesna Vrabič

Tisk:

xxxxxx

Naklada:

600 izvodov

ISSN 1580-4828

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.
Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem Vojaškega muzeja Slovenske vojske in navedbo vira.

KAZALO

Ožbalt Fajmut	VOJNA NA KOROŠKEM - OPERATIVNO VODENJE BOJNIH DELOVANJ	4
Jožef Grabušnik	SPOMINI POROČNIKA TERITORIALNE OBRAMBE REPUBLIKE SLOVENIJE	21
Ernest Pleh	DIVERZANTSKI VOD TO ORMOŽ V VOJNI ZA SLOVENIJO	42
Drago Sedmak	SOŠKA FRONTA (SOŠKO BOJEVALIŠČE 1915-1917)	49
Magda Rodman	KONČNO ZNAN PRAVI DATUM SESTANKA NA NANOSU	99
Denis Čaleta	MARŠAL TUHAČEVSKI - OSREDNJA OSEBNOST STALINOVIH ČISTK V VOJSKI V LETIH 1936-1938	108

VOJNA NA KOROŠKEM – OPERATIVNO VODENJE BOJNIH DELOVANJ

UVOD

Teritorialna obramba Slovenije je v svojih bogatih, več kot dvajsetletnih izkušnjah doživela nekaj bistvenih sprememb v razvoju in ciljih. Očitno je bilo, da je bil razvoj TO Slovenije drugačen kot v drugih republikah, kar ni ustrezalo zveznim organom v Beogradu. Pred oblikovanjem 83. ObmŠTO je delovalo na Koroškem Pokrajinsko poveljstvo TO za Koroško, ki je z ukazom takratnega poveljnika predalo orožje Jugoslovanski armadi. Zato je bilo v Celjsko garnizijo premeščenih približno 83 ton orožja in streliva. Novo območno poveljstvo je torej spopad z Jugoslovansko armado dočakalo brez ustrezne oborožitve in z novo sestavo poveljstva. Mirnodobna sestava poveljstva je bila sestavljena iz pripadnikov občinskih štabov TO Dravograd, Radlje ob Dravi in Ravne na Koroškem ter pokrajinskega štaba TO (PŠTO) za Koroško. Preoblikovale pa so se tudi prištabne enote vojnih poveljstev občinskih štabov TO (OŠTO).

Območno poveljstvo je imelo med spopadom pod poveljstvom 42 vojnih enot. Tako velikega števila enot ni bilo mogoče povsem uspešno voditi in usmerjati.

Zaradi omejenih količin orožja je bilo načrtovanje uporabe enot TO bistveno težje kot v normalnih pogojih. Enote so bile načrtovane za opravljanje več vrst nalog. Nekatero so bile zaradi pomanjkanja orožja predvidene tudi za delovanje v različnih različicah hkrati.

Poleg splošnega stanja, ki je bilo značilno za Slovenijo, in stanja v TO, so pred spopadom in med njim obstajali določeni dejavniki, ki so bistveno vplivali na potek bojev.

1 DEJAVNIKI, KI SO VPLIVALI NA POTEK BOJEV

Na operativno vodenje in poveljevanje enotam TO v Koroški pokrajini so vplivali nekateri dejavniki, ki jih ni bilo mogoče vnaprej načrtovati, temveč so bili predmet trenutne presoje in odločitev. Ti dejavniki so bili predvsem naslednji:

- psihološki - prepričanje vsakega posameznika, da mora uporabiti orožje za lastno zaščito in izvedbo bojne naloge. Pri tem je bil odločilen prvi

- strel. Posebej je bil izražen strah pri ogroženosti iz zraka. Posebnosti so se pokazale v enotah tudi po prvih ranjenih in prvem mrtvem. Kako bodo reagirali posamezniki, od vojakov do starešin, ni bilo mogoče zagotovo predvideti;
- čas, kraj in oblika oziroma način spopada - v prvi fazi demonstracije oborožene sile Jugoslovanske armade (JA) je bila enotam TO dovoljena uporaba orožja le v primeru, če je zvezna vojska prva uporabila sredstva za bojno delovanje. Nedorečenost tega načela, ki je bilo namenjeno predvsem dokazovanju mednarodni javnosti, kdo je napadalec, je hkrati pozitivno in negativno delovala na pripadnike TO. Pozitivno zato, ker ni bila že v prvi fazi izražena vsa ognjena moč TO, kar bi lahko vplivalo na povračilne ukrepe Jugoslovanske armade. Negativno pa zato, ker niso bile izražene vse taktične oblike prepadnih in zasednih bojnih delovanj;
 - večkratne prekinitve ognja - zaradi uresničevanja premirja oziroma pogajanj. Po vsakem premirju je veljalo načelo, da enote TO ne bodo prve ognjeno delovale. Prav tako so se dosledno upoštevala načela mednarodnega vojnega prava, predvsem pri dajanju prve pomoči in evakuaciji ranjencev;
 - tehnična premoč - opremljenost enot JA z oborožitvenimi sredstvi, sredstvi zvez, optičnimi namerilnimi napravami za nočno opazovanje, okrepljenost ter popolna zračna kontrola, so bili bistveni prednostni elementi enot JA;
 - omejenost v samostojnosti odločanja glede na položaj na bojišču;
 - reorganizacija TO, število subjektov vodenja in poveljevanja.

Navedel sem le nekaj najpomembnejših dejavnikov, ki so v teh razmerah odločilno vplivali na posamezne naloge, odločitve ter delovanje enot.

2 RAZPORED ENOT JA IN ODNOS SIL V ZAČETNEM OBDOBJU VOJNE

Posebnost enot JA na našem območju je bila, da so bile razmeščene v mejnih stražnicah na 15 lokacijah in na komandi obmejnega odseka v Bukovju. Mejne enote so bile popolnjene stoodstotno in v zadnjem tednu dopolnjene z dodatnimi obvezniki ter povsod tudi z dodatnimi častniki. Poleg povečane stopnje pripravljenosti in poostrelega nadzora na meji so bili uvedeni tudi ukrepi globinskega zavarovanja meje. Mejne enote so bile že po načelih popolnjene s sposobnejšimi vojaki, dodatno pa so jih urili v streljanju.

Mejne stražnice so bile na zelo ugodnih lokacijah za obrambo, dodatno pa so bile urejene z zaklonilniki za ognjeno delovanje in neposredno obrambo. Širša obramba je bila načrtovana z zasedbo najpomembnejših objektov v okolici stražnic.

Enote TO so bile v začetnem obdobju razporejene v objektih, ki so jih varovale, ali pa v njihovi bližini. V prvi fazi so bili neposredno varovani sedeži upravnih organov za ljudsko obrambo (UOLO) občin Dravograd, Radlje, Ravne in Slovenj Gradec ter štiri skladišča TO, ObmŠTO, carinarnica v Dravogradu in pretvornik Plešivec. Za zavarovanje teh objektov je skrbelo 107 pripadnikov TO. Del namenskih enot je bil razporejen ob branjenih objektih letališča Slovenj Gradec v Šmartnem, za protizračno obrambo (PZO) Železarne Ravne pa protiletalska baterija. Glavnina enot je blokirala in nadzorovala poveljstvo mejnega odseka v Vojašnici Bukovje ter mejne prehode. Del sil pa so sestavljale enote, ki so bile v rezervi in so se občasno menjavale na varovanih objektih.

Razporeditve enot TO so se po dinamiki delovanja enot Jugoslovanske armade ter domobilizaciji zelo hitro menjale. Razdelili bi jih lahko na enote za bojno delovanje na prodirajočo kolono JA, za blokado vojašnice Bukovje in mejnih stražnic ter zaščito in varovanje objektov.

Po zavzetju mejnih stražnic je od 26. do 27. junija veliko enot sodelovalo pri njihovem zavarovanju in nadzoru obmejnega prostora.

Začetni razporedi enot so se zelo hitro menjali, tako da bi bilo treba natančneje analizirati premike vsake enote posebej. Zagotovo pa je opravila največ premikov 115. protidiverzantska četa (PDIVČ) TO Slovenj Gradec, aktivno vlogo je imela namreč v vseh najpomembnejših aktivnostih.

Začetna razporeditev je bila načrtovana glede na pričakovane grožnje, cilje in naloge JA, dodeljene iz nadrejenega poveljstva. Ko je Jugoslovanska armada na dravski operativni smeri uporabila mehanizirane enote in vojno letalstvo, smo morali del enot z območja Raven in Mislinje premakniti na območje Mute in Dravograda. K učinkovitosti bojnega delovanja so znatno pripomogle tudi enote iz ObmŠTO Velenje.

3 PRODOR MOTORIZIRANE KOLONE JA IN HELIKOPTERSKI DESANT ENOTE ZVEZNE POLICIJE

Prve aktivnosti nasprotnikove vojaške policije so bile opažene z izvidovanjem dravske smeri od Ruš do Radelj in nazaj, in sicer 27. junija 1991 od 9. do 10. ure. Navedena smer v tej fazi ni bila ovirana, zato je glavnina kolone JA skoraj neovirano nadaljevala pot iz Ruš proti Koroški. V ObmŠTO smo načrtovali oviranje dravske smeri že na relaciji Fala-Ožbalt, vendar je bila

izvedba oviranja prenesena na upravne organe za obrambo, v katerih v takratnih razmerah nismo imeli odločilne vloge. Glede na to, da je bilo oviranje na tej smeri predvideno že pri Ruti, je do zdaj še nepojasnjena odločitev poveljnika 8. PŠTO, da se s premikom 158. protidiverzantskega voda (PDIV) ovire postavijo pri Spodnji Vižingi.

158. vod za protidiverzantsko delovanje (PDD) je svojo nalogo odlično opravil, saj je bila kolona, v kateri je bilo 5 BOV, 6 kamionov, 5 terenskih vozil, poveljniško vozilo, vozilo za zvezo in sanitetno vozilo, ustavljena od 12. do 15. ure. Z bojno razporeditvijo in številčno premočjo so enote JA vod TO, ki je na tem mestu naredil zaseko in je zaradi prepovedi uporabe orožja ni mogel braniti z ognjem, prisilile k umiku. Kolona je počasi prodirala skozi Radlje, kjer so nebranjene ovire premagali z obhodom. Enota TO (97. jurišni odred) zaradi zamude v mobilizaciji še ni bila oblikovana. Bojno sposobni del enote pa je skupaj s 157. vodom za PDD izvajal oviranje v smeri mejnega prehoda Radlje, ker smo predvidevali, da bo JA za to smer izločila del sil.

Enote JA so bile ob 17.15 na območju Gortine ponovno zaustavljene z dvema četama iz Koroškega odreda TO, kateremu je poveljeval st. Branko Kaker. Poveljnik kolone JA je ugotovil, da ne more naprej in je zato poskušal s pogajanjem pridobiti čas za nadaljnje ukrepanje. Na najšibkejšem delu blokade je nato uporabil bojni strup CS in s pomočjo vodnika, simpatizerja oziroma delavca JA, ob 22. uri izvedel obhodni manever. Prav tako je uspešno izkoristil premoč z napravami za nočno opazovanje in močno nevihto, ki se je začela pred tem.

Na nadaljnji poti je morala kolona odstraniti še eno oviro, ki je bila postavljena med Vrati in Sv. Boštanjem, vendar ni bila branjena. 28. junija ob 22. uri je bila kolona končno zaustavljena pred Dravogradom, kjer se je ob močnem deževju vnel srdit boj z 28. samostojno četo in pozneje še s četo iz jurišnega odreda enote za posebne namene (JOD EPN), ki je trajal do jutranjih ur. Kolona je bila nato blokirana še z dodatnimi silami TO (z JOD EPN iz Velenja in dvema diverzantskima vodom ter drugimi enotami TO). Tu je padel prvi vojak TO, Repnik Vinko. Kolona je bila blokirana na taktično neugodnem mestu, in sicer nasproti vojašnice na levem bregu Drave. Sile JA so bile z reko Dravo sicer ločene, so se pa lahko z ognjenim sistemom zelo dobro varovale. Vojašnico Bukovje so blokirali 98. jurišni odred (98. JOD TO) in pozneje še dve samostojni četi. Smer Dravograd-Vič in mejno stražnico Vič so blokirali četa za protidiverzantsko delovanje iz enote za posebne

namene in dva voda (vod divizije in protidiverzantski vod) ter posebne enote milice. S takšno razporeditvijo smo si zagotovili nadzor teh dveh mednarodnih mejnih prehodov in popolno blokado kolone.

3.1 Helikopterski desant enot zvezne policije

Po načrtu Kamen je bila 115. protidiverzantska četa (PDIVČ) namenjena zavzetju mejnega prehoda Libeliče. Zaradi prodora JA smo jo premaknili s Črneške gore na območje Podklanca kot rezervo. 27. junija ob 13. uri je bilo na nogometno igrišče v Dravogradu desantiranih petnajst miličnikov zvezne milice. Četa je takoj dobila nalogo, naj blokira desantirane miličnike. Zajela je trinajst miličnikov, dvema pa je uspelo s pomočjo komandirja postaje milice v Dravogradu priti v Vojašnico Bukovje. Zajete policiste smo prepeljali v Slovenj Gradec in jih po krajšem zaslišanju predali organom za notranje zadeve.

Zajeta dokumentacija, ki se je nanašala na ukrepe in postopke ter pooblastila za zavzetje mejnih prehodov, je bila pomemben vir informacij za nadaljnje naloge. Poznavanje vsebine teh postopkov je bila temelj za odločitev za napad na mejno stražnico Holmec. Javna občila, predvsem televizija, so o tem dogodku obširno poročali tudi mednarodni javnosti.

3.2 Kolona je blokirana

Kljub poskusom koloni prodor ni uspel. Vojno letalstvo je 28. junija ob 13. uri z letaloma MIG-21 in 2. junija ob 16. uri z letaloma jastreb raketiralo položaje v Dravogradu. Dosežen je bil psihološki učinek, škode in žrtev pa ni bilo.

4 ZAVAROVANJE MEJNIH PREHODOV (K 1-4), BOJI NA HOLMCU IN RAZOROŽITEV POSADK MEJNIH STRAŽNIC

Z načrti Kamen 1-4 so bile kot protiukrep na postopke JA načrtovane različne aktivnosti enot TO, predvsem pa so se nanašale na ukrepe zavarovanja objektov posebnega pomena, zavarovanja mejnih prehodov, na obrambo smeri, blokado objektov JA ipd.

Cilj enot JA in zvezne milice je bil blokirati slovensko mejo po točno določenem načrtu (»Plan postopanja Saveznog sekretariata za unutrašnje poslove – Rešenje o neposrednom preuzimanju poslova kontrole prelaženja državne granice na graničnom prelazu Prevalje«). Po določenem načrtu bi morale mejne enote, skupaj z okrepitvami iz kolone JA in desantirano zvezno policijo,

prevzeti vse mejne prehode ter jih zapreti. Odprt naj bi ostal le železniški prehod v Prevaljah. Takšen načrt so jim preprečile enote TO v sodelovanju z enotami mejne milice in posebnimi enotami milice.

Poveljnik mejne stražnice na Holmcu je opravljal naloge po načrtu JA. Po uspešni blokadi kolone, poveljstva mejnega odseka v Bukovju in zajetju zveznih miličnikov ter zavarovanju vseh mejnih prehodov in pomembnejših objektov, je bilo očitno, da smo bili v bistveni taktični prednosti. Tehtna presoja stanja je zahtevala, da se prednost še poveča in prevzame popolno pobudo.

4.1 Boji na Holmcu

Posadka na mejni stražnici Holmec je 27. junija 1991 ob 16.30 postavila ultimatum slovenskim organom mejne milice, da morajo zapustiti mejni prehod, sicer bo ukrepala s silo. Komandir stražnice je po pogajanjih, na katerih ni popuščal v svojih zahtevah, ravnal po načrtu za prevzem mejnega prehoda s silo. Ob 17.05 je izstrelil opozorilni strel z netržajnim topom v neposredno bližino poslopja mejne milice. Zaradi uporabe strelnega orožja je TO poveljniku 2./62. OdTO ukazala, naj izvede širšo blokado posadke na mejni stražnici in sodeluje s komandirjem milice na mejnem prehodu. Na pehotni ogenj posadke iz stražnice je četa TO odgovorila z ognjem iz pehotnega orožja. Ukrepanje enot TO je zaustavilo nadaljnje bojno delovanje mejnih enot JA. Enota JA je v neposredni bližini, z zelo ugodnih položajev in v bojnem razporedu, zadržala svoje položaje nad mejnim prehodom. Zaradi navedenih dejstev je bil po vnaprejšnji odobritvi sprejet načrt za napad na posadko mejne stražnice. Nalogo sem posredoval poveljniku 115. PDIV čete, vodji operativne skupine za napad na mejno stražnico in drugim sodelujočim poveljnikom, ki so ščitili napad.

4.2 Zasnova napada

Napad je bil zasnovan na:

- enoti za vpad, 115. PDIVČ, vodičih iz 2./62. in pripadnikih posebne enote milice (PEM),
- enoti za širšo blokado, 2./62., 160. protidiverzantskem vodu (PDIV),
- enotah za blokado sosednjih stražnic, 159. PDIV, 44. DIV (diverzantskem vodu) in 23. AIV (alpsko izvidniškem vodu),
- enoti za ognjeno podporo, 1./23. LTB PZO, oddelku z minometom kalibra 60 mm, posadki z ročnim metalcem min (RM M-57),
- enoti za zavarovanje desantnega rajona Poljana in rezervi - 1./97. jurišnem odredu (JOD) TO.

Enoto PEM so po odločitvi njihovega poveljnika in vodje koordinacije za TO st. Maksa Gorenjska dodali za okrepitev posadke na mejnem prehodu Holmec, del enote je ostal v rezervi za širše pokrivanje območja, 6 miličnikov pa so dodali 115. PDIVČ za zvezo in ognjeno okrepitev.

Zaradi dobre opremljenosti enot JA s sredstvi za nočno opazovanje je bilo določeno, naj se širša blokada začne ob 4. uri. Z izhodiščnih položajev so enote začele zoževati blokado do neposrednega stika. Ob 5.35 uri so pripadniki JA odprli ogenj na 1./115. PDIVČ, kar je pomenilo, da so skupine za ognjeno podporo začele streljati na stražnico.

Boj je trajal do 7.10, ko je prišlo do prekinitve ognja zaradi oskrbovanja ranjenih. Po pozivu k predaji in krajšem pogajanju s poveljnikom komandir stražnice predajo odkloni. Boj se nato nadaljuje do 11. ure, ko se začne posadka predajati. Poveljnikoma je uspelo pobegniti tik ob državni meji z Avstrijo. Pozneje sta bila ujeta na mejni stražnici Sonjak.

Enote TO niso imele nobenega ranjenca, enote milice pa več ranjenih in dva mrtva. Posadka, ki je delovala na NTT, je z izstrelkom iz topa zadela objekt na prehodu, ki je zatem v celoti zgorel.

Odločitev za napad je bila prava, kajti z odločnim napadom na Holmcu je bila dosežena pomembna zmaga, ki je vplivala na poznejše zavzemanje stražnic. Druge so se pozneje z demonstracijo sile enot TO in milice ter s pomočjo osebnih poznanstev predajale veliko hitreje in kar je najpomembnejše, brez boja. Odlični položaji in velike zaloge hrane ter dobra oborožitev mejnih enot bi omogočali daljšo in učinkovitejšo obrambo, ki bi bila povezana s številnimi žrtvami in materialno škodo. Zadnje posadke na mejnih stražnicah so se predale 30. junija 1991. Vsi pripadniki JA so bili z avtobusi prepeljani v zbirni center v Slovenj Gradec, od koder so se vojaki, preoblečeni v civilna oblačila, vrnilo na svoje domove.

Negativna izkušnja je bila pri poskusu poveljevanja nadrejenega poveljstva (PŠTO Celje) brez vednosti ObmŠTO, po sredstvih zvez milice. Prav tako so informacije o možnosti posredovanja s helikopterskim desantom in premikom AIV s svojih položajev izzvale med častniki negotovost in možnost medsebojnega spopada enot TO, do česar pa zaradi prisebnosti poveljujočih ni prišlo. Potrebni so bili najina (poveljnika in načelnika ObmŠTO) odločna intervencija in trdna zagotovila, da je možnost uporabe helikopterskega desanta zelo majhna in da je vodenje ter poveljevanje samo linijsko.

Slika 1

Fototeka Vojaškega muzeja SV

5 BOJI V DRAVOGRADU IN ODHOD ENOT JA S KOROŠKE

Civilna obramba, ki je bila pristojna za oviranje komunikacij, je zadnje oviro na smeri Maribor-Dravograd postavila neposredno pred vhomom v Dravograd. Lokacija je bila za enote TO s taktičnega vidika zelo neprimerna, saj sta se lahko blokirana enota in posadka v vojašnici ognjeno podpirali. Nepoznavalci razmer in nastalega taktičnega položaja so se čudili neodločnosti TO v spopadu.

Na takšno stanje je odločilno vplivalo še več drugih dejavnikov, kot so:

- popolna taktična premoč in operativni nadzor nad bojiščem;
- neprimerno zemljišče in bližina mesta sta onemogočali ugodnejši taktični razvoj enot TO;
- velika nevarnost, da bi zadeli skladišče MES. Eksplozija bi lahko uničila vse objekte in ljudi v premeru od 800 do 1200 metrov, v tem obsegu je bila namreč večina enot JA in tudi TO;
- vedno pogostejši prebegi vojakov iz kolone in možnost prebega večje skupine, v kateri bi bili tudi Slovenski vojaki;
- blokirana enota ni dobila pomoči ali učinkovite podpore iz zraka;
- večkratne prekinitve ognja ter večkratna pogajanja.

Slika 2

Poleg navedenega je bilo še nekaj manj pomembnih elementov. Vsak od dejavnikov bi ob drugačnem načinu odločanja lahko pomenil znatne izgube v živi sili in materialu ter podprl argumentirano odločitev JA, da bombardira Dravograd. Omenjeni argumenti podpirajo sprejete odločitve in so lahko resen opomin tistim, ki so neodločnost poskušali odpraviti z zamenjavo poveljnika ObmŠTO oziroma posameznih članov poveljstva.

V končni fazi je poveljstvo JA po večkratnih odločnih spopadih pristalo na pogajanja in prekinitev ognja. Dosežen je bil dogovor za umik enot JA s Koroške po točno določeni trasi in pod strogim nadzorom. Umik je potekal hitro in organizirano ter povzročil veliko zadovoljstvo in olajšanje prebivalcev Koroške. Na tem območju je bilo po 4. juliju 1991 v Vojašnici Bukovje le še približno 20 pripadnikov mejnih enot, ki pa so bili strogo nadzorovani vse do splošnega umika JA.

6 TAKTIKA DELOVANJA

Uporabljena taktika delovanja enot in poveljstev je bila uresničena tako, kot je bilo predpisano v pravilih za taktično uporabo enot TO in JA. Glavna posebnost je bila, da je v vlogi nasprotnika nastopala JA. Enotam je bilo bojno delovanje olajšano predvsem zato, ker JA ni uporabila svojih enot po načelu taktične uporabe. Njihovo delovanje je bilo odvisno tudi od nerealno ocenjenih razmer. V organizacijskih dokumentih za delovanje so imeli oblikovane naloge in postopke za uresničenje nalog, to je zavzete mejnih prehodov po mirni poti z ultimatom in opozorilnimi strelji in šele nato naj bi nastopila oborožena sila. Na morebitne zaplete pri uresničitvi nalog so bili dobro pripravljene. Posebno pozornost so namenili oskrbi mejnih stražnic, saj so si ustvarili večtedenske zaloge hrane.

Poseben prispevek k taktiki delovanja enot TO je bil že v prejšnjem obdobju načrtovanja in usposabljanja, uresničevanja načel delovanja skladno s konceptom SLO in DS, ob visoki motiviranosti ter široki javni podpori. Vsestransko so na taktiko uporabe vplivali tudi dejavniki, ki so navedeni v prvem poglavju tega prispevka.

Začetno taktiziranje je bilo izraženo tako, da smo vpoklicane enote, ki so bile na usposabljanjih, prevažali iz kraja v kraj in zavajali JA o točnem vpoklicu enot, o številu orožja in ciljih morebitnega delovanja. Orožje za opremljanje enot smo si tudi izposojali.

Slika 3

Fototeka Vojaškega muzeja SV

Taktika delovanja oklepljene enote JA na dravski operativni smeri je bila zelo dobra. Z začetno premočjo v številčnosti, tehnični opremljenosti, oklepu in ognjeni moči ter visoki premičnosti je dokaj uspešno prešla oviri na Spodnji Vižingi in v Radljah. Z uspešno kombinacijo pogajanj in obhodnim manevrom ter ob uporabi kratkotrajnih bojnih strupov je koloni uspelo prodreti vse do predmestja Dravograda, kjer je bila dokončno ustavljena. Izjemna odločnost poveljnika mehanizirane kolone polkovnika Raljeviča, da prodre do mejnega prehoda Vič oziroma Vojašnice Bukovje, je zahtevala sprejetje primernih postopkov. Naše načelo je temeljilo na opravljanju naloge brez uporabe orožja, to je z grožnjo, blokado ent, koncentracijo sil in odločnim delovanjem na določen cilj ter z odločnim ukrepanjem ob neupoštevanju postavljenih pogojev.

V taktiki delovanja so posebno izkušnjo pomenila pogajanja. Med prodiranjem kolone so se prvi resni pogovori (pogajanja) začeli med stotnikom Brankom Kakerjem, ki je poveljeval enotam TO na smeri Muta-Gortina, in namestnikom vodje kolone podpolkovnikom Tomičem. Po naši oceni je bil njegov cilj pridobiti toliko časa, da bi neovirano obšel oviro in enote, ki so bile v blokadi glavne ceste. Glede na usmeritve nadrejenega poveljnika

Zahodnoštajerske pokrajine, da se z enotami JA ne smemo pogajati, se je na vztrajanje poveljnika Branka Kakerja poveljnik ObmŠTO odločil, da me pošlje kot pogajalca na Karavanig (ožje območje Dobrave med Muto in Gortino). Takoj sem se odpeljal po obvoznih poteh proti Vuzenici, kjer sem po prehodu Cvirškega sedla dobil radijsko sporočilo iz ObmŠTO, naj se vrnem na poveljstvo, ker je kolona obšla naše enote v blokadi. Vožnja s terenskim vozilom pajero po močno razmočenem cestišču in naraslih hudournikih je bila tvegana, saj me je ob naraslem potoku Lakužnica skoraj odneslo s cestišča.

Slika 4

Fototeka Vojaškega muzeja SV

Vsa poznejša pogajanja je ob navzočnosti župana občine Dravograd gospoda Podpečana vodil poveljnik ObmŠTO major Viktor Jeromel. Pred vsakim pogajanjem se je bilo treba dogovoriti o kraju, času, načinu, vsebini pogajanja in sestavi pogajalske skupine. Posebnih izkušenj nismo imeli, zato je bilo treba uveljaviti osebno spretnost in splošna teoretična znanja. Ko sem se na primer dogovarjal za izvedbo pogajanj, o načinu zvez in prenosu pogojev, ki naj bi jih polkovnik Filipovič posredoval nadrejenemu poveljstvu, je ta zatrjeval, da tega ne more narediti, ker mu zveze ne delujejo zaradi izpada električne energije. Takoj sem mu očital, da to ni res, saj jim deluje električni agregat, pa tudi slišimo jih po sredstvih zvez, ko se pogovarjajo z nadrejenim poveljstvom.

Navedel sem le nekaj posebnosti, ki so vplivale na taktiko delovanja. Posebej pa bi bilo treba opisati in analizirati taktiko delovanja logistične oskrbe in premikov, delovanje enot protizračne obrambe, izvidniških, diverzantskih in protidiverzantskih enot ter sodelovanje z milico in drugimi subjekti pri izvedbi oviranja in mobilizacije.

Slika 5

Fototeka Vojaškega muzeja SV

7 KONČNE UGOTOVITVE

Vseh dogajanj in stanj, ki so vplivala na potek bojevanja z enotami JA, nisem opisal. Opis teh dogodkov bi zahteval predvsem obširnejšo obravnavo dejstev, ki so se nanašala na pravno podlago, stanje in razvoj TO, razorožitev TO, vplive za zmanjšanje pristojnosti, delovanje MNZ, usposabljanje in postopke enot pred spopadom, pristojnosti koordinacijskih skupin in civilne obrambe pri oviranju, obveščevalno zagotovitev, izvedbo mobilizacije ipd.

Namen tega prispevka ni odvzeti veljavo tistim, ki so sodelovali v procesu osamosvojitve. Želim le, da se pomen določenih dogajanj presodi na podlagi dejanskih dogajanj, nevtravno in strokovno. Sem tudi proti povečevanju dogodkov, ohranjati pa je treba realen zgodovinski spomin na osamosvojitvene

dogodke. Po predhodni odobritvi je na iniciativo prostovoljnega snemalca gospoda Ludvika Pušnika posnetega veliko dokumentarnega gradiva, ki je lahko dobra osnova za nadaljnjo strokovno obdelavo.

Sodelujoči v tem procesu imamo priložnost, da dogodke opišemo iz zornega kota zmagovalcev. Le malokdo se danes vpraša, kako bi bilo ob neuspehu. Vojaška sodišča, kot v primeru četverice, bi imela veliko dela, organizatorji odpora bi bili v zaporih. Njihov položaj in položaj njihovih družin bi bil strašljiv. Kako krute bi lahko bile posledice, se je pokazalo v poznejših dogajanjih na nekdanjem jugoslovanskem prostoru.

V predstavljeni vsebini je zajet le pomembnejši del dogodkov, ki so vplivali na razplet osamosvojitvenih dogajanj na Koroškem. Prav dogajanja na tem območju so bila med prvimi objavljena v svetovnih medijih, ko je CNN poročala o zajetju zveznih carinikov. Brez izgub pa so enote TO ubranile vse mejne prehode in zavzele vse mejne stražnice.

Potrebne bi bile širše strokovne analize, ki bi zajemale postopke in ukrepe vseh sodelujočih v spopadu, vključujoč tudi pravne vidike in dogodke ter predajo orožja.

Realna strokovna ocena prispevkov bi bila pomembna pri razvoju in moralnem dvigu sodelujočih v spopadih. Večpomenska in strokovna razprava ter argumentirana dejstva bi poučno vplivala na vse, ki so zaradi osebnih interesov poskušali ohraniti status. Z nepoznavanjem razmer, taktičnih načel in drugimi nestrokovnimi dejanji so nameravali zmanjšati prispevek TO Koroške k skupni zmagi nad JA.

Bilo bi netočno, če bi trdil, da o omenjeni problematiki ni bilo organiziranih razprav in analiz. Toda, kakšna je lahko strokovna razprava, če je vnaprej vodena in bi vsakršna kritična pripomba vplivala na karierno pot glavnih udeležencev.

Strokovna analiza na državni ravni bi bila lahko podlaga za pripravo koncepta nacionalne varnosti oziroma razvoja slovenske vojske. Brez političnega vpliva posameznikov bi lahko bila tudi temelj za drugačno vrednotenje dogodkov in ljudi, ki so odločilno prispevali k razpletu na Koroškem.

Pogosto je slišati, da enote JA niso uporabile vseh sil in sredstev. Ta trditev delno drži, vendar to velja tudi za TO. Ukrepali smo premišljeno in preudarno.

Vedeti je treba, da vsaka začetna dejavnost daje prednost tistemu, ki je prvi. V tem primeru je bila to JA, ki pa zaradi različnih razlogov, kot so diplomatska podpora načrtovani operaciji, mednarodna in notranja javnost, napačna ocena okoliščin, neusposobljenost enot za takšne naloge, razvoj dogodkov in blokada vojašnic, ni uporabila vseh sil. Po mojem mnenju so bili ključni dejavniki visoka motiviranost, dobra usposobljenost, poznavanje krajevnih razmer, iniciativnost in koncept SLO.

Sicer pa pregovor pravi, da je po boju lahko biti general.

Evropski opazovalci, ki so bili na krajih dogodkov, so postopke primerjali s šolskimi in jih ocenili kot odlične. Pri ugotavljanju bojnih in nebojnih izgub bi tudi teoretični model spopada takšne oborožene sestave, ne glede na intenzivnost spopada, za ObmŠTO pomenil veliko več človeških in materialnih izgub, kot pa jih je dejansko bilo.

Pomembno vlogo so imele tudi civilne ustanove oziroma civilne obrambe, in sicer učinkovita zdravstvena služba, sredstva javnega obveščanja in druge ustanove koroških občin, s katerimi smo dobro sodelovali.

Pri vseh dejavnostih se je še posebej izkazala srčnost poveljnikov in pripadnikov enot ter vseh, ki so bili vključeni v njihovo podporo na območju Koroške.

PREGLED KRATIC

AIV - alpsko izvidniški vod

API - avtomatska pištola

AP - avtomatska puška

BOV - bojno vozilo (pehote, je oklepljeno)

CO - civilna obramba

CS - oznaka za bojne strupe s kratkotrajnim delovanjem na sluznico in dihala
Č - četa

EPN - enota za posebne namene (formacijsko je bila enota sestavljena iz JOD in PDIVČ)

JOD - jurišni odred

JA - Jugoslovanska armada

K 1-4 - Kamen 1-4 (tajna oznaka načrta)

LTB PZO - lahka topniška baterija protizračne obrambe

MM - minomet

MES - minskoeksplozivna sredstva

MNZ - ministrstvo za notranje zadeve
NTT - netrzejni top
ObmŠTO - Območni štab za TO
OdTO - odred TO
ONZ - organ za notranje zadeve
OŠTO - Občinski štab za TO
PAP - polavtomatska puška
PDD - protidiverzantsko delovanje
PDIV - protidiverzantski vod
PDIVČ - protidiverzantska četa
PEM - posebna enota milice
PM - puškomitraljez
PLT - protiletalski top
PŠTO - Pokrajinski štab za TO
PZO - protizračna obramba
RMM - ročni metalec min
RRM - ročni raketomet
SLO in DS - splošni ljudski odpor in družbena samozaščita
TO - Teritorialna obramba
TO KS - Teritorialna obramba krajevne skupnosti
TO ZŠP - Teritorialna obramba Zahodnoštajerske pokrajine
UOLO - Upravni organi za ljudsko obrambo
V - vod

OPOMBA: Pri pregledu kratic je upoštevano navodilo o Pregledu kratic v Slovenski vojski, ki ga je izdal Generalštab SV leta 2001.

LITERATURA IN VIRI

- Analiza bojnih delovanj 83. ObmŠTO, 9. 8. 1991, Slovenj Gradec.
- Viktor Jeromel: Kako smo obranili Koroško, Koroški tednik, 14. in 28. 8., 4., 11. in 18. 9. 1997.
- Analiza bojnih delovanj TO ZSP, 27. 7. 1991, Celje.
- Herman Jeseničnik: Vojna na Koroškem, reorganizacija in mobilizacija štaba in enot TO, maj 1992.
- Zapiski iz osebnega dnevnika.

Jožef Grabušnik

SPOMINI POROČNIKA TERITORIALNE OBRAMBE REPUBLIKE SLOVENIJE

Prijatelj v vojni je poseben človek.

**V začetku živiš v bučni osamljenosti in nenavadni samoti.
Potem najdeš prijatelja in ob tem se zaveš, da ga lahko vsak hip izgubiš.**

In spet ostaneš sam, v hrupu in samoti.

Teritorialci nismo bili borci z vojnimi izkušnjami. Nihče nas ni pripravljaval za bojevanje z JLA. Naša naloga je bilo sodelovanje z njimi v bojih.

Borec oziroma bojevnik je pripadnik oborožene enote, ki je sposoben in pripravljen izpolniti ukaze nadrejenih ter ravnati zbrano in pogumno ne glede na strahove, pri čemer mora zavestno opustiti osebne zadržke do streljanja. Položaj borca na fronti oziroma v bojnem stiku je mešanica nevarnosti, samozaupanja in pripravljenosti na poškodbe in smrt.

Ognjeni krst praviloma sestavljata čas ob zadolžitvi prvega bojnega streljanja in čas po prvem povelju za streljanje.

To so trenutki, ko se zaveš, da boš ubijal in da si lahko ubit. Vse drugo je že posledica ravnanja človeka kot »socialne spužve«, kar pomeni, da se prilagodi nenormalnim življenjskim okoliščinam in v njih ravna čim bolj normalno. Za premagovanje zadržanosti pred prvim strelom je pomembno doseči motiviranost za boj oziroma voljo do boja. Med oboroženimi spopadi v Sloveniji smo pripadniki TO svojo motiviranost za boj videli predvsem v boju za neodvisnost Slovenije in v sovraštvu do JLA, kar se je pokazalo na bojni črti.

(Odlomek iz moje diplomske naloge z naslovom Teritorialna obramba postane slovenska oborožena sila)

Moj ognjeni krst

Najtežje je bilo izstreliti prve tri naboje. Te tri izstreljene tulce sem odnesel domov. Ves čas bojev sem jih nosil v desnem žepu hlač. 5. julija 1991 sem jih dal hčerkama, da sta se igrali z njimi. Pozneje so končali na odlagališču za smeti na Pobrežju skupaj z obleko jugoslovanske vojske.

Začetki moje vojaške kariere segajo v leto 1977. Tisto leto mi je dedek Jože skoraj ves dan pripovedoval, kako je bilo v drugi svetovni vojni. Zato sem se odločil za vojaški poklic. Po končani osnovni šoli sem odšel na šolanje v Zagreb na srednjo vojaško šolo, kjer sem izbral smer vojaška policija. Moj takratni sošolec je zdaj v službi v Slovenski vojski, v območnem poveljstvu v Murski Soboti. Po manj kot šestih mesecih sem šolo zapustil. Preveč sem pogrešal rodni kraj, prijatelje in materni jezik. Vojsko sem služil od aprila 1982 do maja 1983. Najprej v Šentvidu (ŠRO), pozneje pa sem stažiral kot poveljnik voda netrzajnih topov v Kumanovem v Makedoniji. Iz vojske sem prišel kot vodnik in zelo hitro dobil čin podporočnika. Do leta 1991 nisem poznal pomena besede bojevnik. Tisto leto pa mi je bilo dano, da sem jo praktično okusil. Tako mi je prav prišlo vse dotedanje znanje, ki pa ga ni bilo veliko.

Začelo se je maja 1991, in sicer z blokado vozil JLA vojaškega učnega centra v Pekrah. Za center sem izvedel od prijatelja, ki je tam opravljal varovanje prve generacije slovenskih vojakov. V javnosti se ni veliko govorilo o tem, pa tudi sicer me ni veliko zanimalo, kaj se tam dogaja. Moji spomini na vojsko so bili zelo slabi, saj mi med služenjem niso dovolili brati Orambe, kaj šele Mladine, srbski časopisi pa mi niso bili všeč.

Maja sem bil prerazporejen iz rezerve JLA v TO. Prerazporeditev sem opravil v domu zraven teženške ambulante na Prvomajski ulici. 17. in 18. junija 1991 sem bil vpoklican na prve orožne vaje v TO. Te so bile dva dni v krajevni skupnosti na Pobrežju, točneje na njenem sedežu na Kosovelovi 11. Začeli smo z intenzivnim spoznavanjem orožja. Prvič smo videli armbrust, zoljo, SAR-80. Častniki smo bili razporejeni v dva odreda, in sicer šentiljskega in ruškega. V šentiljskem sem bil poveljnik drugega samostojnega voda. 19. junija 1991 zjutraj smo se pripadniki šentiljskega odreda zbrali za opekarno Košaki. Dobili smo vso opremo razen orožja. Imeli smo štiri avtomatske puške za varovanje tabora. S civilnimi vozili, ki so bila tudi vpoklicana, smo se odpeljali v Jareninski Dol. Od 25 članov voda nas je prišlo 15.

Spali smo v skladišču za sadje, ki je bilo polno vlage in smradu po plesnobi. Do 24. junija 1991 smo se usposabljali po okoliških hribih Jareninskega Dola. Sčasoma je tematike za usposabljanje zmanjkalo, zato smo dopoldan delali v bližnjem sadovnjaku. Napeljevali smo žico. Orožne vaje, na katere smo bili poklicani, naj bi trajale pet dni, vendar so se podaljševale. Denarja je začelo zmanjkovati, zato smo dobivali cigarete, deit in mineralno vodo enkrat na dan.

Ponoči s 24. na 25. junij 1991 so nam pripeljali orožje in strelivo. Puške so bile podobne avtomatski puški M-70, vendar veliko slabše. Noč je bila dolga, morali smo razložiti kamione, se oborožiti in napolniti tri okvirje z ostrim strelivom. Naslednji dan smo ob pospravljanju embalaže našli še nekaj streliva, ki nam je padalo ob polnitvi okvirjev. Po pospravljanju smo se odpeljali na strelišče pri Treh ribnikih, kjer nam je gospod Branko nastavil puške kar s kladivom. Dan je minil zelo hitro. Tega dne smo dobili kape teritorialne obrambe.

Sreda, 26. junij 1991

Dan je mineval v tihem pričakovanju nečesa velikega. Nihče ni bil preveč zgovoren. Dan smo preživeli večinoma ob novem orožju in urejanju obrambnih položajev okoli tabora. Zvečer smo si ob kavi poveljujoči ogledali na televiziji proslavo ob osamosvojitvi Republike Slovenije. Postali smo samostojni, svobodni. Postali smo Slovenci na svojem. Nasmejani in zadovoljni smo se odpravili na nočni počitek, misleč: »Prišel je trenutek, ko se bomo vrnili domov.«

Sredi noči je začelo pokati - dobili smo alarm. Zasedli smo obrambne položaje okoli tabora, bili smo tudi prvič oboroženi. Dve uri smo ležali v mokri travi in čakali naslednjih povelj. Od pričakovanj ni bilo nič, zato smo se odpravili spat. Zvedeli smo, da je nekdo čez hrib s petardami proslavljal osamosvojitvev.

V dneh, ki smo jih preživeli v Jareninskem Dolu, mi je zelo ostal v spominu fant, ki smo ga klicali Jager. Pozneje je bil ubit v Pakracu na Hrvaškem. Pri varovanju tabora sem na vrsto prišel tudi jaz. Kot poveljnik straže sem imel načelo, da je orožje brez naboja v cevi. Bilo je nasprotno tistemu, kar je zahteval član varnosti, ki je občasno opravljaj nadzor. Ob nočnem obhodu sem na stražarskem mestu številka dve zagledal majhno lučko, ki se je premikala nizko nad zemljo. Ko sem prišel blizu, sem zagledal Jagra, ki je s prižganim vžigalnikom nekaj iskal. Vprašal sem ga, kaj išče. Odgovoril je, da naboje.

Med svojo izmeno je izpraznil okvir z naboji na tla in zdaj jih je iskal. Do konca izmene sva našla vse naboje. To je bila njegova zadnja straža.

Četrtek, 27. junij 1991 – začetek

Zgodaj zjutraj nas je zbudil močan glas. »Alarm!« se je razlegalo v jutranji tišini. Poskakali smo pokonci, se oblekli in stekli na obrambne položaje. »Spet petarde,« je rekel nekdo zraven mene. Trava je bila mokra in nič prijetno ni bilo ležati v njej. Dobili smo sporočilo, da so se tanki JLA iz vojašnice Stane Rozman odpravili proti Šentilju. Prvi in drugi vod sta dobila nalogo, da takoj odideta na mejo in zavzameta obrambne položaje okoli mejnega prehoda. Vod minometov 82 milimetrov je dobil nalogo, da postavi barikado na cesti Šentilj-Jareninski Dol. Mislil sem, da ne potrebujem veliko opreme, ker se bomo do večera vrnil nazaj, zato sem odšel takšen, kot sem bil. Bojni nahrbtnik sem pustil v spalnici. Pozneje sem ugotovil, da sem naredil napako. Vojakom sem ukazal, da se vkrcajo na kamion, jaz pa sem se usedel zraven voznika, spredaj v kabino. Med vožnjo sem ga spodbujal, naj vozi hitreje, saj moramo priti na mejni prehod v najkrajšem mogočem času. Na prvem mostu je bila barikada. Nismo je mogli obvoziti, zato smo naprej tekli. Malo višje smo naleteli na avstrijskega snemalca, ki je snemal naš tek s puškami v rokah. Takrat sem prvič pomislil: »Saj gre zares.« Pri gostilni Belna nas je dohitel tovornjak. Hitro smo se vkrcali, medtem pa je prišel teritorialec in mi rekel, naj mu sledimo. Ustavili smo se pred poslopjem podjetja Putnik, kjer smo se izkrcali in šli v zgradbo. Na nasprotnem hribu sem opazil dva človeka. Pozneje se je izkazalo, da sta vojaka JLA. Enota me je počakala v zgradbi, jaz pa sem odšel po nova povelja. Po vrnitvi sem naletel na prvo težavo. Eden od vojakov iz mojega voda je vrgel puško na tla in se usedel ob steno z besedami, da se ne gre več. Po pogovoru sem ugotovil, da je bolje, da ga odpustimo, kot da ostane v enoti, zato so ga odpeljali nazaj v Jareninski Dol, od tam pa je odšel domov. S preostalimi, bilo jih je 13, smo zasedli obrambne položaje na viaduktu, na katerem so bili parkirani tovornjaki. Obrambne položaje smo zasedli za kolesi, v smeri šentiljske stražnice, s hrbti, obrnjenimi proti hribu, na katerem je bilo 80 pripadnikov JLA. Razdalja je bila za pehotno orožje prevelika, zato smo lahko v miru opazovali v smeri stražnice. Slišali smo, da so na hribu pripadniki specialnih enot, a nisem verjel, saj so bili preveč odkriti, pa tudi izkopanega zaklonilnika niso maskirali. Izkopan položaj za minomet 82 milimetrov se je videl že od spodaj pri Putniku. Pozneje sem izvedel, da je bila na hribu marčevska generacija pripadnikov JLA. Intenzivno so kopali obrambne položaje in se utrjevali. Nevarni so bili tile pred nami, ki so od nas ležali od deset do dvajset metrov

in bili oboroženi do zob. Naša oborožitev pa je bil kalašnikov in devetdeset nabojev. Prvi vod je bil razporejen ob železniški progi. Njihova prednost je bila bližina Kompassa in Putnika, kar je pomenilo pijačo in hrano. Pod mojim položajem je bil trideset metrov oddaljen transformator, ki ga je varoval ostrostrelec JLA. Vprašal sem ga, kako je. Skomignil je z rameni in pokazal pet prstov, koliko mu je ostalo do konca vojaškega roka. »Se bomo streljali, kaj?« sem vprašal, a odgovora nisem dobil. Po eni uri je dobil menjavo. Ta stražar je bil še manj zgovoren in sovražno razpoložen. Pripadniki JLA so imeli obrambne položaje precej daleč od stražnice. Vzrok je bil verjetno transformator, od katerega so dobivali električno energijo. Bližala se je noč, hrane in pijače pa ni bilo od nikoder. Na nas so pozabili. Policisti, ki so bili na obrambnih položajih za našimi hrbti, so zapustili svoja mesta. Ostal je le en policist s puškomitraljezom, ki je ležal na strehi carinarnice. Bili so bolj oboroženi. Imeli so zolje, ostrostrelne puške, puškomitralježe in veliko streliva.

Sonce je zašlo, mi pa smo bili lačni in žejni, saj je sonce ves dan močno pripekalo. S hrbtom sem bil naslonjen na gumo tovarnjaka in premišljeval. Ostalo nas je le trinajst, drugi so odšli domov, ker so čudežno zboleli. Imeli so težave s prebavo.

Zagledal sem se v daljavo, na hrib. Puško sem z obema rokama držal med nogami in se spraševal, kako je doma, kako je z ženo in hčerkama, kje so. Doma sem pustil ženo in hčerki, stari štiri in šest let. Nihče ni vedel, kje sem, zato sem sklenil, da bom naslednji dan poklical sestro in ji povedal. Misli na družino je prekinil zvok avtoradia, ki je bil vklopljen v kamionu. Voznik je pustil vklopljenega, da smo lahko poslušali novice. Novice iz Maribora niso bile spodbudne. Gospa Čepetova ni povedala nič dobrega. Moje misli je prekinil silovit naliv. Zavlekel sem se pod tovarnjak. Hitro sem moral počepniti. Voda je kar drla po cestišču, zato nisem mogel sedeti na tleh. Pod kamioni smo bili kljub zaščiti premočeni do kože, srajca se je prilepila na kožo in začelo me je zebsti. Pogled se mi je ustavil na carinarnici. Policija je umaknila tudi stražarja. Zakaj pa ne, ko pa smo bili mi v prvi obrambni črti. Dovolj sem imel sprenevedanja, da nas ni. Odšel sem v carinarnico in se s policistom dogovoril za spanje. Dobili smo kar velik prostor, kjer smo se pripravili na nočni počitek. Na straži sem pustil dva vojaka. Desetnika sta dobila nalogo, da opravljata zamenjavo stražarjev. Odšel sem do Srečka in ga vprašal, ali je kakšna možnost, da gremo po opremo v Jarenino. Iz vsake enote smo odšli le trije. Ko sem prišel v Jarenino pred vhodna vrata naše nekdanje spalnice, sem ugotovil, da je nekdo vrata na silo

odprl. Moje ležišče je bilo razmetano. Po pregledu opreme sem ugotovil, da so mi ukradli usnjeno vojaško torbico, ki mi jo je v Košakah posodil neki poročnik, ki je bil zaradi zdravstvenih razlogov odpuščen, zmanjkal je tudi električni brivnik in nekaj druge opreme. Pozneje sem izvedel, da so bili v prostoru teritorialci, ki so pobirali opremo za svoje enote, ki so bile na položajih. Po brskanju po opremi smo odnesli tisto, kar je še ostalo, in sicer le nekaj šotorskih kril in odej. Ko sem prišel nazaj na Šentilj, sem šel spat. Ob polnoči me je prebudil stražar, ki je bil na straži že dve uri, in nihče ni prišel na menjavo. Kako le, ko pa sta oba desetnika spala. Prevezel sem nalogo zamenjav straže. Prebujal sem se vsako uro in pošiljal teritorialce na stražo vse do jutra. Prišlo je dolgo pričakovano jutro.

Petek, 28. junij 1991

Jutro je bilo jasno in sveže. Še vedno smo bili premočeni in premraženi, vendar smo kljub temu zasedli položaje na nadvozu in čakali. Hrane in pijače pa ni bilo od nikoder. Odšel sem do policistov in jih prosil za vodo. Zraven je bil tudi vodja Putnika, ki mi je ob moji prošnji za vodo pokazal hrbet. Policist mi je napolnil plastenko z vodo. Ko sem prinesel plastenko do vojakov, so jo hitro izpraznili. Poslal sem teritorialca po več vode. Pozneje sem navezal stike s poveljnikom prvega voda in mu povedal, da smo žejni in lačni.

Pripadniki JLA so postajali vedno bolj nervozni. Polnili in praznili so puške, merili v nas in preklinjali. Ukazali so nam, da streljamo le v primeru, če bodo začeli nasprotni vojaki. Moj današnji položaj je bil spet za tovornjakom, kar ni bilo slabo, saj sem lahko poslušal sveže novice po avtoradiu. Voznik tovornjaka je odšel domov, drugi vozniki pa so bili v nočnem klubu.

Dopoldan sta dve koloni tovornih vozil odpeljali v smeri Štihovca. Spraševal sem se, zakaj silijo v nevarnost. Okoli poldneva je mimo nas švignilo letalo. »Tale pa je že globoko v Avstriji,« je komentiral nekdo za menoj. Iz smeri Štihovca so se slišali strelji. Stopil sem v tovornjak in dal radio na glas. Slišalo se je streljanje, vmes pa je govorila gospa Čepetova. Če so pripadniki JLA poslušali radio, sploh niso potrebovali izvidnikov, saj je gospa zelo dobro odkrivala položaje naših. Bolje bi bilo, da bi bila tiho, kot da je komentirala boj.

»Če se prebijejo, smo na vrsti mi,« sem pomislil. »Vendar moramo računati na te pred nami in one za nami.« Po radiu ni bilo nič dobrega, vsi mejni prehodi

so bili obkoljeni, v Radgoni so ga zavzeli, Holmec je gorel. Zdaj smo bili na vrsti mi. Če bi prišli skozi, bi bil pekel. Ogledeval sem si, kako bi se bilo mogoče umakniti, in nove obrambne položaje. Puška proti tanku, drugega nismo imeli. Zvečer je prišel poveljnik prvega voda in prinesel črno vrečko in posodo. Vprašal me je, ali smo lačni. »Seveda,« sem odgovoril in ga vprašal, ali je kaj prinesel. Prinesel nam je čaj in sendviče. »Sendvičev niste dobili,« je zabičal. Ko sem ga vprašal, zakaj, je odgovoril, da so darilo Kompas, vendar še tam ne vedo. Po večerji sem organiziral stražo in ji določil naloge, sam pa sem odšel poizvedovat za prenočišče. Odšel sem na policijo in jih prosil, da nam omogočijo spanje. Dodelili so nam skladišče v carinarnici. Spali smo na ciganskih cunjah in nepraženi kavi.

Sobota, 29. junij 1991

Jutro je bilo sveže in precej mrzlo za tisti čas. Na sebi smo imeli le vojaške srajce, zato so nam cariniki dovolili vzeti odvzeta oblačila. Tako smo se dodatno oblekli. Videti smo bili kot skupina oboroženih ciganov. Po oblačenju smo odšli nazaj na naš nadvoz. Po dolgem času smo dobili zajtrk. Na zajtrk smo po skupinah odšli v Kompas. Tja smo odšli v koloni, tako da so nas pripadniki JLA videli, nazaj pa skrivoma. Verjetno onim zgoraj ni bilo nič jasno. Po pričevanju pripadnika JLA, ki se je predal nekaj dni pozneje, so nas našteji 1500. Nas pa je bilo vseh skupaj približno 150. Čez dan sem obhodil ožji del prehoda. Odšel sem v Putnik. Tam so živeli kot v hotelu: tuši, stranišča, belo postlane postelje in pijače na pretek. Odšel sem do Srečka in ga prepričal, da nam dovoli eno noč prespati v Putniku, da se ogrejemo in umijemo. Dovolil nam je, da prespimo eno noč. Zagotovil sem mu, da bo straža ostala na viaduktu, menjavo pa bosta opravljala desetnika. Jest smo hodili v Kompas po skupinah in v razmikih, tako da nas je bilo zelo težko prešteti.

Proti večeru je iz smeri Ceršaka priletel helikopter. Priletel je nad naše položaje. Lebdel je približno deset metrov nad nami. Čeprav so v vodu vedeli, da smejo orožje napolniti le na moje povelje, je nekdo kljub temu potegnil po zaklepu in v trenutku smo imeli vsi napolnjene puške. Vsi so obrnili glave proti meni in čakali, kaj bom ukazal. Rekel sem si: »Ko se bo helikopter začel spuščati, bom sprožil, pa bo, kar bo.« Takrat pa so zraven mene počili trije strelji. Pa ne kdo od mojih. V tistem trenutku se je helikopter dvignil in odletel v smeri Štihovca. Pet metrov od mene je policist iz puškomitraljeza streljal na helikopter. Ko sem pogledal v smeri poka, se je iz cevi še kadilo. Streljal je le on, saj drugih ni bilo na položaju. Verjetno so bili v kleti. Iz

zgradbe je pritekel poveljujoči mejne policije in začel kričati name, ali sem nor, da streljam po helikopterju. Odgovoril sem mu, naj se ne dere in naj vpraša svojega, kdo je streljal. Brez besed je odšel nazaj v zgradbo. Poveljevanje sem predal desetniku in odšel na poročanje v Putnik. Spodaj pred carinarnico je na stolu sedel rezervni policist. Videti je bil zaskrbljen. Ugotovil sem, da je to moj nekdanji šef iz Metalne. Takoj ko me je zagledal, me je nagovoril: »Joža, ali veš, da gre nad nas devet helikopterjev? Pred nekaj minutami so poleteli iz Zagreba.« V njegovem glasu se je opazilo, da mu ni vseeno. Na drugi strani ceste je nekdo dajal izjavo novinarju za televizijo. Šefu sem ravnodušno odgovoril, da nič hudega, čeprav tudi meni ni bilo vseeno, vendar sem imel dovolj čakanja in izzivanja pripadnikov JLA. Med potjo do Putnika sem dobil informacijo, da bodo začeli s hriba streljati na nas. Hitro sem šel do svojih in jim ukazal, naj bodo v pripravljenosti za odpiranje ognja na hrib. Z nadvoza sem opazil Srečka, ki je tekel v zgradbo, kjer je bil poveljujoči mejne policije Šentilj. »Srečko, kaj se dogaja?« sem ga vprašal. Na nas bodo streljali s plinskimi minami. »Saj vendar nimamo mask,« sem pomislil. »Priskrbi maske,« sem zakričal. Verjetno me ni slišal ali pač. Zvečer smo jih dobili od civilne zaščite. Proti večeru je prišla informacija, da je vsega konec, ker so se pripadniki JLA v Štihovcu predali. Veselja je bilo kmalu konec, saj je nekdo sporočil, da prihajajo na Šentilj tanki. Takoj smo se polegli po asfaltu in zavzeli položaje. »Puška proti oklepu, to bo boj, kaj,« sem nagovoril soseda. »Kje je zdaj tisti strelec z armbrustom, ki so ga dopoldan poslali v mojo enoto in je čakal na helikopter?« sem vprašal soseda.

Na terasi Kompassa sem zagledal dva teritorialca z ročnim netrzajnim minometom. »Hej, kolega, kaj ne vidiš, da me boš zasmodil,« sem se oglasil. Vojak me je pogledal in obrnil cev v drugo smer. »Zdaj je še slabše, saj boš zažgal sebe in mene.« Zadnji del cevi je gledal v zid Kompassa. Zid je bil oddaljen vsega dva metra. Varnostna razdalja za ročnim netrzajnim minometom pa je najmanj 30 metrov. »Pojdi z orožjem dol na cesto in si tam poišči položaj.« Pozneje sem izvedel, da so v Štihovcu zgrešili tank s triindvajsetimi minami. Dobil sem povelje, da se premaknem z nadvoza na mejo. Od tam naj bi se v primeru premočnega napada pripadnikov JLA umaknili v Avstrijo. Orožje bomo na meji odložili, prečkali mejo in se vrnili po drugi poti nazaj v Slovenijo. Po mučnem čakanju, kaj bo, smo dobili sporočilo, da je prvi tank zapeljal v jarek in drugim zaprl pot. Pripadniki JLA so pobegnili in pred tem uničili namerilne naprave v tankih. Civilisti pa so potem nosili iz tankov vse, kar se je odnesti dalo. Tisti večer so naši pripeljali tanke na mejo. Ko so vozili proti prehodu, smo se veselili mi in pripadniki JLA. Mi smo vedeli, da

vozijo tanke naši vozniki, oni pa ne. Mislili so, da jih vozijo njihovi vojaki. Ker tanki niso bojno delovali po naših položajih, so hitro utihnil. Verjetno so bili zelo začudeni, da ne streljajo po nas, še bolj, ko so videli, da jim naši tečejo nasproti v pozdrav. Na tanke je bila še isti večer naslikana slovenska zastava v obliki sedanjega znaka Slovenske vojske in napisani sta bili veliki črki TO. Takrat smo znaku Slovenske vojske rekli kokarda.

Noč smo prespali v Putniku. Odlično sem spal, saj sem bil po dolgem času spet ves umit. Ob polnoči me je nekdo zbudil in rekel, naj grem iz njegove postelje. Odgovoril sem mu, naj pogleda na stol. Tam je ležala srajca s čini poročnika. Zaprl je vrata in do jutra sem imel mir.

Nedelja, 30. junij 1991

Čeprav je bila nedelja, tega ni bilo čutiti nikjer. Sobotna noč je nekaterim prinesla povišanje. Zjutraj se je poročnik zbudil s činom stotnika prve stopnje. Zdaj bolj razumem takšna napredovanja. Ta poročnik je čez noč preskočil kar dva čina, kar zdaj niti ni veliko. Takoj po zajtrku sem odšel po nova navodila in ukaze. Naloga se je glasila: »Premakni enoto v novo carinarnico in postavi stražo.« Namestili smo se v večjem prostoru v kleti, okna so bila obrnjena v smeri stražnice. Na tla sem položil azbestno ploščo, na katero sem si namestil šotorsko krilo in odejo. Za vzglavnik sem uporabil bojni nahrbtnik, ki sem si ga pozneje prinesel iz baznega tabora. Po namestitvi smo si s poveljniki oddelkov ogledali klet. Bila je temačna in polna jaškov, tako da se je dalo priti z enega konca carinarnice na drugega. Na drugo stran je vodil jašek, ki pa se je končal na drugi strani takoj pod vzpetino hriba. Zato sem posebno pozornost namenil temu jašku, kjer sem tudi postavil stražarja z nalogo opazovanja v smeri gozda, do katerega je bilo le nekaj metrov. Nevarnost je prihajala prav od tu. Ob pregledu jaškov in njihove prehodnosti se je izgubil eden od poveljnikov. Z drugim sva ga začela iskati. Po krajšem iskanju sva ga našla v jami, ki je bila globoka približno tri metre. V temi je padel vanjo, vendar se je padeč končal srečno, dobil je le nekaj odrgnin. Popoldan se je predalo osemnajst pripadnikov JLA, med njimi so bili tudi Slovenci. Prišli smo do prvega bojnega plena. Zaradi velikega strahu so vojaki odložili orožje takoj, ko so prišli iz gozda. Organizirali smo skupino, ki ga je odšla pobrat. Obdržali smo puškomitraljez in ostrostrelno puško, drugo orožje so odnesli v poveljstvo. Puškomitraljez sem izročil nekemu vojaku na straži. Pozneje sem mu prinesel tudi čelado, s katere sem z nožem postrgal peterokrako zvezdo. Zase sem obdržal več parov vojaških nogavic, kuhinjski nož sem zamenjal z vojaškim. Nož je bil za avtomatsko puško. Zdaj je v vojaški zbirki, ki jo

dopolnjujeta čelada pripadnikov JLA iz Šentilja in vojaška spalna vreča stotnika JLA, ki je bil na hribu nad novo carinarnico. Vojake JLA smo začasno namestili v spodnjem prostoru. Bili so zelo napeti in nervozni. Povedali so mi, koliko jih je, kako so oboroženi, kje imajo položaje in da jim poveljuje major. Majorju pomagata stotnik in vodnik. Poveljniško mesto si je major uredil v bunkerju na vrhu hriba. Vojaki so ves čas na položajih, kjer tudi spijo. Od oborožitve imajo dva netrzajna topa, dva minometa 82 milimetrov, češko bredo in mitraljez M-53. Vojak iz Škofje Loke je imel do konca vojaškega roka še petnajst dni. Ta mi je ostal od vseh najbolj v spominu, saj je od nerveze dobre pol ure hodil gor in dol po prostoru in se ni ustavil niti za trenutek. Od njega sem izvedel, da vedo, kje imamo poveljstvo, da nas je tisoč petsto in da so Jugoslavijo napadli Avstrijci. Popoldne je Srečko odločil, da bo Robert s tridesetimi vojaki napadel pripadnike JLA s hrbita. Moj vod pa bo z močnim ognjem udaril po pripadnikih JLA in jim tako preusmeril pozornost. Robert je dobil radijsko napravo in odšel s skupino v hrib.

Prva akcija

Po Robertovem odhodu se je začela grozna tišina. Vsak si je poiskal kritje za svojim oknom, na okensko polico so si namestili pakete parketa, ki je bil pripravljen za polaganje v prostoru. Moje mesto je bilo ob drugem oknu na desni. Ob oknu sem zavzel stoječi položaj za strel in čakal na svoj ognjeni krst. V grozni tišini je zgoraj na hribu počilo. Takrat sem prvič v življenju poveljeval »Ogenj!« V prostoru je strahovito zagrmelo. V smeri hriba smo na položaje pripadnikov JLA odprli strahovit ogenj. Takoj po povelju sem pritisnil na petelina in puška je začela tolči v ramo. Ob vsakem sunku me je stisnilo pri srcu: »Človek božji, saj streljaš na ljudi.« Vendar sem v podzavesti slišal: »Saj so oni začeli. Ti se samo braniš.« Po prvih streljih sem ugotovil, da puška pri rafalnem streljanju preveč poskakuje, zato sem regulator premaknil na posamični strel in začel selektivno streljati. Vsak strel je poiskal tarčo. Po prvem šoku po odpiranju ognja sem pogledal po prostoru in predse. Ob oknu sem moral biti zelo previden, saj so pripadniki JLA vračali ogenj. Krogle so švigale po prostoru sem ter tja. Pred menoj je bil oder, na katerem so bile mostnice. Nekdo se je odločil, da jih bo dobro obdelal. Pogledal sem po prostoru, da bi videl, kdo je tak junak. Dve okni stran je pod oknom čepel vojak, puško je imel naslonjeno na paket parketa in streljal, ne da bi meril. Krogle so zadevale mostnice. V močnem ropotu sem se zadržal nanj, naj pogleda, kaj dela. Drugi v prostoru niso bili nič boljši, zato sem ukazal prenehanje ognja. Ko se je pokanje v prostoru poleglo, sem se ozrl po prostoru. Bilo je nastlano s tulci. Sklonil sem se na tla in dal tri prazne v žep. Ukazal sem, naj

preštejejo strelivo. Skoraj polovico smo ga postrelili. Ostal še je en zaboj. V tem trenutku so tudi na hribu prenehali streljati. Srce mi je še vedno močno bilo. Prvi trije strelji so bili najtežji, drugi so bili spontani, namenjeni preživetju in boju za obstanek.

Minila je cela ura, Roberta pa od nikoder. Začel sem zbirati prostovoljce za pomoč. Zbral sem ekipo, na katero se bom lahko zanesel tudi v najtežjih trenutkih. Bilo nas je deset, ki smo bili pripravljene takoj oditi v hrib. Prav v trenutku, ko smo hoteli oditi, sem na robu gozda zagledal Roberta in ekipo, ki so se vračali. Vprašal sem ga, kako je bilo. Odvrnil mi je: »Naleteli smo nanje in se potem udarili na trideset metrov. Voki-toki pa je nehal delati.« Med njimi je bil tudi vojak, ki smo ga klicali Rambo. Pred akcijo je tekal po podstrešju in si iskal ugodne položaje za streljanje. Bil je poln adrenalina in želje po boju. Zdaj pa je bil blede kot stena. Zgoraj je naletel na stražarja, ki ga je ustavil s »Stoj!« Odvrnil mu je enako. Takrat pa je namesto odgovora pripadnik JLA začel streljati. Našim naj bi pomagali tudi teritorialci iz Ceršaka, a sta njihova dva naletela na mitralješko gnezdo. Pripadniki JLA so ju odpeljali v cerško stražnico kot ujetnika. Večer je minil mirno, le stražarji niso upali niti za hip zatisniti oči. Stražo sem zaradi varnosti podvojil. Za večerjo so poskrbeli naši sosede. Avstrijci so nam poslali burek, banane in cigarete. Ponoči so se policisti vozili sem ter tja in streljali s signalno pištolo v hrib. Njihovo početje mi še danes ni jasno.

Ponedeljek, 1. julij 1991

Zgodaj zjutraj sem se javil Srečku. Zanimalo me je stanje na Šentilju in v okolici. Nekateri so bili s svojimi enotami na čudnih krajih, kot da se njih boji na Šentilju ne tičejo. Srečko me je vprašal, ali grem z njim na pogajanje s poveljnikom šentiljske stražnice. Bil sem takoj za to. S poveljnikom šentiljske stražnice smo se sestali za zgradbo Kompassa pri prehodu čez železniško progo. Poveljnik je imel za varovanje dva vojaka. S Srečkom sta se pogovarjala na deset metrov. Prav toliko metrov nazaj sem si izbral položaj za delovanje. Naboja nisem imel v cevi, saj sem že ugotovil, da puško hitreje napolnim, kot pa odklenem. Dogovorila sta se, da ne bo prišlo do streljanja med nami in njimi. Poveljnik šentiljske stražnice tokrat ni dal na drog jugoslovanske zastave. S to gesto je dokazal, da misli resno glede premirja. A ne za dolgo. V stražnico se je v reševalnem vozilu pripeljal drug poveljnik. Na kontrolni točki je našim pojasnil, da je kot zdravnik namenjen v stražnico, ker je tam nekdo zbolel. Častnik je bil v belem plašču, zato naši niso pomislili, da ni zdravnik. Takoj po prihodu v stražnico so potegnili jugoslovansko zastavo na

drog. Robert je ponovno poskušal doseči predajo enote, ki je bila utrjena na hribu, vendar je bil odgovor negativen.

Okoli 11. ure sem dobil novo nalogo. Srečko me je poklical na poveljstvo, ki je bilo v lokalu Putnik. Tam je imel za silo urejeno poveljniško mesto. V prostoru je na steni visela karta našega območja. Ko sem vstopil, je z zanimanjem strmel vanjo, saj so bile na njej zarisane enote. Videlo se je, da na območju med Ceršakom in Sladkogorsko ni bilo nobene. Tako so imele enote v cerški stražnici prosto pot ob Muri proti Sladkogorski. Bil je nezadovoljen s položajem Jožetove enote, ki je bila daleč stran od dogajanja, zato mi je dal nalogo, naj postavim zasedo na cesti Ceršak-Sladkogorska. Ker kraja nisem poznal, sem dobil vodiča. Z golfom se je pripeljal neki podporočnik. V naselju Ceršak smo izstopili iz vozila. Tam mi je pokazal, kje naj postavim zasedo in kako bomo prišli do tja. Takrat se je na mopedu pripeljal teritorialec s puško na rami. Bil je doma. Pomislil sem: »Tem je pa lepo, saj se vozijo od doma kot na delo.« Namesto v tovarno je hodil na položaje v okolici Ceršaka. Spustili smo se po hribu ob robu gozda, pri tem pa so vsi komentirali, kako jim je lepo tu na Ceršaku, saj so kot doma. Ko smo prišli do ceste, sem dal trinajsterici prosto. Sam sem si z desetnikoma ogledal okolico. Tako smo določili položaje, od koder smo imeli pregled nad cesto vse do Mure. Vojaki so začeli izkopavati položaje, vendar so bili zgrajeni bolj iz debel in vejevja kot pa izkopani. Imeli smo nekaj lopat, ki pa so bile v zelo slabem stanju. Z njimi si nismo mogli veliko pomagati. Po ureditvi in maskiranju položajev sem jih sklical in jim izdal naloge. Povedal sem jim tudi, kako in kje se bomo izmaknili, če ne bomo zdržali pritiska. Bil sem zelo jezen na podporočnika in druge domače teritorialce, saj nihče ni šel z nami, da bi nam pokazal, kaj točno hočejo doseči z zasedo. Pri tem pa so nas poslali v to jamo, od koder sploh nismo znali ven. Tako je bil izmik načrtovan v smeri, iz katere smo prišli.

Okoli enih nas je prišel iskat podporočnik. S seboj je pripeljal rjavo vodo, ki naj bi bila juha. Ko smo se najedli, sva šla gledat položaje. Njegova želja je bila, da bi pokrili tudi položaje onkraj polja ob Muri. Odgovoril sem mu, da k Muri ne bom šel. V tem primeru ne bi imel možnosti izmika. Za menoj bi bila Mura, pred menoj pa več kot petsto metrov čistine. Od vseh trinajstih sem se zanesel le na pet. Za te sem vedel, da ne streljajo na slepo oziroma čez glavo. Drugi so le porabljali strelivo, učinka pa ni bilo. Povprašal sem ga, kako bo s prenočiščem, saj bomo ponoči izvajali le stražo in ne bomo vsi na položajih. Prosil sem ga, da mi priskrbi odeje, saj smo bili brez vsega. Za

prenočišče nam je pokazal svojo novogradnjo, ki smo jo preuredili v trdnjavo, primerno za obrambo. Postavil sem dve stražarski mesti: eno pri tovarni papirja in eno na hribu za hišo. S tega položaja je bilo mogoče videti cerško stražnico. V hiši smo si iz desk naredili mizo in klopi. Tako smo po dolgem času spet jedli za mizo. Popoldne sem si ogledal okolico. Odšel sem do tovarne in na vhodu povprašal vratarja, kako se ima in kakšno je stanje. Odgovoril mi je, da je bilo malo pred našim prihodom v tovarni osem pripadnikov JLA z nalogo, da varujejo transformator, iz katerega je stražnica dobivala elektriko. Od vratarnice sem se napotil nad hišo, v kateri smo bivali. Ugotovil sem, da je od gostega gozda, ki se je razprostiral vse do stražnice, oddaljena le dobrih pet metrov. Zatem sem odšel do sosednje hiše in se začel pogovarjati z gospodarjem. Vprašal sem ga, ali ima kakšno informacijo iz stražnice. Predvsem me je zanimalo, koliko vojakov je v njej. Gospodar mi je odgovoril, da jih je tam približno sto devetdeset in da jim ne dovolijo pristopa k stražnici. V stražnici imajo tudi drugega poveljnika, ki ne dovoli, da bi domačini imeli stike z vojaki. Prosil sem ga, ali grem lahko na stranišče. Pokazal mi je poljsko. Takrat sem prvič, in upam, da tudi zadnjič, odšel na stranišče z avtomatsko puško, pripravljeno za delovanje. Zatem sem se napotil nazaj do naše hiše. Desetnikoma sem izdal naloge, si pripravil ležišče in šel do večerje počivat. Desetnika sta imela veliko informacij, ki sta jih zbrala od domačinov in delavcev v tovarni. Po večerji sem spet odšel v patroljo. Po cesti mi je nasproti priteknel deček in me ustavil. Prosil me je, ali mu dam puško. Vzel sem okvir iz nje in pregledal, ali je prazna, ter mu jo podal v roke, okvir pa sem vtaknil v žep. In glej, žep sem razparal po šivu za dobrih deset centimetrov. »Kaj pa zdaj, ko nimam sukanca,« sem pomislil. Ko mi je vrnil puško, se je zagledal v zvezdice na rami in me vprašal, ali mu jih dam. Odvil sem si dve in mu ju dal. Tako sem bil zdaj podporočnik. Ko sem prišel nazaj, me je desetnik vprašal, ali so me domačini degradirali. Odgovoril sem mu pritrdilno, si odvil še drugi dve in ju zalučal v kot. Ne vem, zakaj, ampak v tistem trenutku so se mi zdele nepomembne. Rekel sem mu: »K vragu naj gredo peterokrake zvezde in vsi pripadniki JLA.« Odšel sem do ležišča in zaspal. Zunaj je bila že tema, ko me je desetnik zbudil in vprašal, ali lahko postavi še eno stražarsko mesto na balkonu hiše, da bo opazoval bližnji gozd. Dovolil sem mu in ponovno zaspal. Približno ob polnoči me je zbudil direndaj okoli hiše in v njej. Poklical sem desetnika in ga vprašal, zakaj ni miru. Odgovoril je, da je prišel podporočnik in rekel, da bodo stražnici odklopili elektriko. Medtem ko sem spal, so v stražnici zaklali dve svinji. Vojaki so slišali, kako sta cvilili. Slišal je tudi, da bodo evakuirali delavce iz tovarne, ker so iz stražnice zagrozili, da bodo streljali po tovarni, če jim

odklopijo elektriko. Desetnika sem vprašal, ali ve, kje je podporočnik. Odgovoril mi je, da je v tovarni. Odšel sem tja in ga našel v vratarnici, kjer je modroval, kako bodo odklopili elektriko, in da je moja naloga, da ostanemo v tovarni, če bi jo napadli pripadniki JLA. Vprašal sem ga, s čim jo bodo napadli. Odgovoril je, da verjetno z minometi, ob močnem minometnem ognju pa naj jo zapustim. »Vrnili se bomo po isti poti, kot smo prišli,« sem mu na kratko odgovoril. Odgovoril mi je: »Kaj? Po tej poti pač ne smeš.« »Zakaj ne?« sem ga vprašal. »Če boste šli v tej smeri, boste naleteli na naše in lahko se zgodi, da bodo streljali na vas.« Odgovoril sem mu, da druge poti ne poznam niti podnevi, kaj šele ponoči. Potem sva se dogovorila, da se bom umaknil z delavci, ki mi bodo pokazali pot v Ceršak. Ko smo zapustili tovarno, sem neko gospo vprašal, zakaj ne gremo po bližnjici, saj gremo okoli hriba. Odgovorila mi je, da je nevarno. Prejšnjo noč je teritorialec streljal na belo kuro, ker je mislil, da je pripadnik JLA. Na koncu gozda smo zagledali prve hiše, zato sem se poslovil od njih in krenil v hrib v smeri stražnice. Proti jutru smo prišli v neko temno kotanjo. Ukazal sem, da se bomo tam utaborili in počakali do jutra, da vidimo, kje sploh smo. Trinajsterico sem razdelil v skupine po tri in jim določil kraj nočitve. Tako smo bili postavljeni v krog, skupine so bile oddaljene ena od druge dobrih dvajset metrov. Na srečo smo vzeli s seboj odeje. Zavili smo se vanje in zaspali. Vsaki skupini sem naročil, naj bo po eden v skupini buden in naj se izmenjujejo na dve uri.

Torek, 2. julij 1991

Zjutraj sem se prebudil prvi in ugotovil, da vsi spijo. Nihče se ni držal mojih navodil. Nihče ni bil buden. Eno oko sem imel zaprto, saj me je ponoči v obrv pičil komar in od otekline nisem nič videl. Bili smo v nekem močvirju, ki je bilo polno komarjev. Nad močvirjem je bila kmetija. Zbudil sem še druge in jim rekel, da gremo pogledat h kmetiji. Tam sta nas pričakala gospodar in gospodinja. Bila sta zelo prijazna. Do stražnice Ceršak je bilo dobrih sto petdeset metrov. Gospodinja je prinesla kruh in čaj, ki smo se ju zelo razveselili, saj smo bili premraženi in lačni. Ko smo se okrepčali, sem vod napotil nazaj v jamo, saj bi nas tam lahko opazili pripadniki JLA iz stražnice. V jami sem jim pokazal položaje, s katerih so lahko nadzorovali cesto in dolino do tovarne. Po izdanih nalogah sem odšel v vas, od koder sem poklical v Putnik, kjer je bilo poveljstvo. Srečku sem povedal, kaj se je zgodilo ponoči in v kakšnem položaju smo. Za obvladovanje položaja sem ga prosil za pomoč, saj nas je bilo premalo, da bi lahko preprečili umik pripadnikov JLA iz stražnice v smeri Sladkogorske. Okoli 11. ure je v cerško tovarno papirja prispel Robert z 20 teritorialci. S podporočnikom, ki nas je

včeraj pripeljal v tovarno, sta se skregala, meni pa je naročil, naj zberem vod, da nas bo peljal nazaj na Šentilj. Ko smo prispeli v Šentilj, smo se pridružili četi, katere pripadniki so sedeli po travi nad parkiriščem pri Putniku. Med njimi se je vnel prepir, ali bodo ostali ali gredo domov. Večina je imela vsega dovolj in je hotela domov. Po Srečkovem nagovoru so se nekoliko umirili. Ko je odšel, so spet postali glasni in niso hoteli nazaj na položaje. Stopil sem do enega od poveljujočih in ga vprašal, za kaj gre. Odgovoril mi je, da imajo vsega dovolj, še zlasti pa ošabnosti v poveljstvu. Med vojakom in članom poveljstva je prišlo do prepira. Član poveljstva, ki je čez noč iz poročnika postal stotnik prve stopnje, je napodil vojaka nazaj na položaj. Prišel je Robert, si nadel nahrbtnik in rekel: »Kdor gre z menoj, naj gre, kdor pa noče, naj gre domov.« S poveljnikom prve čete sva se spogledala, vzela opremo in šla za njim, za menoj pa moj vod in za njim vsi preostali. Spet smo bili na starih položajih in čakali. Okoli 16. ure so se proti nam začeli plaziti maskirani vojaki. »Kdo so tile?« smo so se vpraševali. »Naši, enota Samo,« je nekdo odgovoril. »Zakaj se plazijo, če pa tukaj ni takšne nevarnosti, da bi to bilo potrebno?« »Poglejte jih, saj so s kremo namazani po obrazu,« je pripomnil nekdo z druge strani. Bili smo v velikem prostoru in razporejeni ob dveh stenah. Polovica je varovala položaje proti hribu, druga polovica, med njimi tudi jaz, pa položaje v smeri šentiljske stražnice. V enoti Samo sem prepoznal vojake, ki so bili še pred nekaj dnevi v mojemvodu. Med čakanjem v Jareninskem Dolu so zboleli in bili odpuščeni domov. Zdaj pa so se bahali z novimi uniformami, v njih so bili videti kot pripadniki specialnih enot. Uniformo so imeli pisano, na glavah pa baretke različnih barv. Ko so prišli do carinarnice, so stopili v klet in se izgubili v podzemnih hodnikih.

Okoli 17. ure je strahovito počilo. »Kaj je?« je nekdo vprašal. Naši so začeli streljati iz tankovskega topa po šentiljski stražnici. Pripadniki JLA so vrnili napad s točo krogel po naših položajih. Streljali so s hriba, zato sem se premaknil na drugo stran. »Tako, začelo se je! Ogenj po njih!« sem zavpil in začel streljati po položajih pripadnikov JLA. Avtomatska puška je drgetala v rokah in tulci so leteli iz nje v velikem loku po prostoru. Na hribu je bilo veliko rdečih plamenčkov, iz katerih je letel smrtonosen svinec in neusmiljeno tolkel po naših položajih. Na nasprotnikov ogenj smo odgovarjali strahovito. Po prostoru je bobnelo kot v kakšnem tunelu, skozi katerega hrumijo vlaki. V trenutku je bil prostor postlan z medenino. Za trenutek se je ogenj polegel, zato sem ukazal, naj prenehajo streljati. Premaknil sem se nazaj na svoj prvotni položaj, od koder sem lahko opazoval, kako tank strelja stražnico. Spet je počilo. Tokrat je bil strel veliko bližje stražnici kot prvi. Ko sem

pogledal skozi okno, je počilo na fasadi. Približno pet metrov stran je bila jamica premera pet centimetrov, ki jo je verjetno naredila ostrostrelna puška. Sklonil sem se pod okno, ko je znova počilo. Tokrat zelo blizu. Ko sem pogledal v okenski okvir, sem zagledal svinčeno kroglo v njej. Bila je trideset centimetrov oddaljena od moje glave. Malo je manjkalo, pa bi bilo po meni. Strelec v stražnici je opazil, ko sem gledal, kje na fasadi so luknje. Vse v prostoru sem opozoril, naj pazijo na opazovalnico v stražnici, saj je v njej poleg mitraljezca tudi ostrostrelec. Pri odpiranju ognja smo bili zelo previdni. Stražnica je bila od nas oddaljena približno osemsto metrov in zunaj dometa naših pušk. To pa ni veljalo za pripadnike JLA, saj je po tistem strelu večkrat priletela krogla skozi okno in se odbila od nasprotne stene. Pils se mi je pridružil ob sosednjem oknu in silovito odprl ogenj v smeri stražnice. »Nikar. Saj vidiš, da je predaleč. Ne zapravljaj streliva,« sem ga posvaril. Tankovski ogenj pa se je nadaljeval, zdaj so prvič zadeli stražnico. Z drugim tankom so streljali po hribu in povzročali pravi pekel po položajih pripadnikov JLA. S te strani je ogenj nekoliko pojenjal, saj so imeli veliko dela sami s seboj. Ob vsakem poku se je stavba stresla, kot da je potres. Za naše položaje je prišlo olajšanje. Tankovska granata je zadela opazovalnico na stražnici. Takrat sta mitraljez in ostrostrelna puška obmolknila. Deset minut zatem je prišlo do silovitega pehotnega streljanja za šentiljsko stražnico. Pripadniki JLA so pri zapuščanju stražnice naleteli na našo enoto, ki jim je prišla za hrbet. Naši so jih potisnili na avstrijsko mejo, kjer so se predali avstrijskim vojakom.

S hriba so pripadniki JLA pobegnili v cerško stražnico, nekaj pa jih je z majorjem pobegnilo čez mejo. Dva tanka sta odšla na pomoč našim enotam, ki so držale v blokadi cerško stražnico. Toda vojaki v njej so se predali, preden sta prišla do nje.

Streljanje se je poleglo, z njim pa tudi adrenalin, ki ga je bilo takrat ogromno.

V cerški stražnici so pripadniki JLA onesposobili orožje tako, da so zaklepe iz orožja zmetali na avstrijsko stran. Tako so naši zajeli veliko neuporabnega orožja. V stražnici je bil k postelji že pet dni privezan Slovenec, ker ni hotel sodelovati pri boju. Tam sta bila tudi pretepena teritorialca, ki so ju zajeli pripadniki JLA pri napadu na hrib v nedeljo popoldan.

Po končanih bojih so naši tekli k šentiljski stražnici. Tako sem sam ostal v carinarnici in razmišljal o preteklih dogodkih. Zavedal sem se, da je vsega konec in da se bom v kratkem vrnil domov. Ko so se moji vrnili iz stražnice,

so prinesli značke, odlikovanja in drugo. Prinesli so tudi gasilni aparat, ki so mi ga podarili za spomin.

Desetnik mi je pripovedoval, da so pripadniki JLA v stari carinarnici zadeli dva policista in da je ta zelo uničena. O tem sem se naslednji dan tudi sam prepričal. Bilo je veliko razbitega stekla, v žični ograji pa je bil tudi del neeksplodirane mine, namenjene policistoma, ki sta bila na položaju pri nekem betonskem stebru. Lahko se zahvalita le ograji, da sta ostala živa. Na viaduktu je bil precej poškodovan tovornjak, na katerega so streljali z netržajnim topom, a ga k sreči niso zadeli. Strel je bil dva metra prekratek. Na zgradbi Kompassa pri bencinski črpalki so bila polomljena stekla, v strehi pa je bila luknja. Mine iz minometa so bile namenjene bencinski črpalki, a so bili streli prekratki. Na drugi stani ceste je bila poškodovana streha hiše.

Tema se je hitro spuščala v dolino. Noč smo prespali v kletnih prostorih carinarnice.

Sreda, 3. julij 1991

Zjutraj nas je bilo v vodu le še dvanajst. Prejšnji večer so z reševalnim vozilom odpeljali teritorialca, ki je imel psihične težave. Po zajtrku sva z Robertom odšla k Srečku. Tam smo se dogovorili, da bomo opravili pregled terena v smeri nova carinarnica-hrib. S cerške strani naj bi pregled terena opravila enota Samo, ki je bila v bližini cerške stražnice. Zbrala sva prostovoljce, s katerimi smo se počasi in previdno napotili v hrib. Velika verjetnost je bila, da so se ponoči pripadniki JLA vrnili na položaje in postavili mine presenečenja ali kakšno zasedo. V kratkih preteklih smo se bližali robu gozda. Na robu pa smo se postavili v bojno formacijo, tako da smo bili drug od drugega oddaljeni deset metrov. Počasi smo se začeli pomikati v notranjost gozda po hribu navzgor. Pri premikanju smo drug drugega pokrivali. Takrat sem prvič prekršil svoj ukaz in dal naboj v cev, kazalec pa je počival na sprožilcu puške. Nevarnost je bila velika, saj je bil gozd zelo gost. Naprej se ni videlo veliko, ker so bila drevesa zelo blizu eno drugemu. Pri tem pa se je rob gozda, kjer so bili položaji pripadnikov JLA, zelo slabo videl. Del hriba ni bil pogozden. Segal je kot nekakšen jezik daleč po hribu navzgor. Nekje na sredini hriba sem naletel na mitralješko gnezdo, od koder je bil pogled na prve zgradbe nove carinarnice. S tega položaja so naluknjali Marlesovo zgradbo, v kateri je bila diverzantska četa. Zgradba je bila kot švicarski sir. Na položaju so pustili podlogo mitraljeza, ob njej pa je bil kup praznih tulcev. Mitraljez, imenovan češka bređa, so odnesli s seboj, ko so bežali. Desno od mitralješkega položaja

je bil položaj strelca, okoli njega pa polno praznih okvirjev in tulcev. Strelec je ležal na podlogi, tako da ga ni zeblo. Položaje so imeli zelo udobno narejene. Zamislite si, ležiš na blazini ter počasi in brezbrizno streljaš po teritorialcih. Premaknil sem se desno in se počasi približeval robu gozda, smer premika pa je še vedno ostala po hribu navzgor. Ko sem prišel na rob gozda, sem se zagledal v dolino. Kako lep pogled so imeli že od tukaj na naše položaje, kaj šele na vrhu hriba. Ob robu so se vrstili položaji strelcev eden za drugim po hribu navzgor. Vse naokrog so ležali prazni tulci, okvirji in vojaška oprema. V nekem zaklonilniku sem našel zapuščeno avtomatsko puško, ki je bila brez pištolnega ročaja. Očitno jo je zadel kos topovske granate. Zlozljivo kopito je bilo precej zvito, zato sem ga s težavo zaprl. Puško sem si dal na hrbet in nadaljeval pot po hribu navzgor. Naletel sem na položaj, kjer so imeli postavljen netrzajni top. Preden so pobegnili, so mu odstranili zaklep in ga vzeli s seboj. Bolj ko sem se bližal vrhu, večje je bilo razdejanje. Do vrha hriba sem si naložil še sedem zapuščenih avtomatskih pušk. Topovska granata je pol metra debelo smreko preklala na dvoje. Tisto, kar je ostalo na tleh, je ležalo vsepovsod. Ves upehan sem prišel na vrh. Tukaj pa je bilo najhujše. Zemlja je bila dobesedno zorana, nič ni ostalo celo, vse je bilo raztrgano in uničeno. Netrzajni top je imel takšno luknjo v cevi, da si lahko skozi potisnil roko. V jami je bil minomet 82 milimetrov, ki je dajal vtis, da ga je nekdo prijel za cev in jo ožel, kot so nekoč ožemale perilo perice pri pranju. Nedaleč stran je bil zmečkan drug minomet, rov pa je bil zasut. Po hribu so ležale čutare, škornji, puloverji, bojni pasovi in drugo. Nedaleč stran je ležal pulover, ki je bil natopljen s krvjo. Dva metra naprej je ležal bojni pas, naluknjan in ves krvav. Lastnik teh dveh delov opreme je moral biti precej poškodovan. Krvavi papirnati robčki, ki so ležali ob pešpoti na vrhu hriba, ki je vodila do cerške stražnice, so dajali vtis, da so si brisali kri kar med begom in da ni bilo časa za dajanje prve pomoči. Blizu bunkerja, ki je bil na vrhu hriba, je bila čelada s takšno luknjo, da si skozi lahko dal dve roki. Zraven so bili zaboji z zoljami. Na enem je bila luknja od krogle. Verjetno je zgrešila eksploziv, ki je v zoljah. Nedaleč stran so ležale bojne bombe, tromblonske mine, desetlitrski posoda z vodo in nekaj konzerv. V bunkerju je bilo poveljstvo enote. V bližini bunkerja sta bili jakni, katerih lastnika sta bila stotnik in višji vodnik. V grmovju za položaji v smeri naselja je bil poljski center zvez. Naprave, ki so bile štiri, so bile novejšje. Zložene so bile ena na drugo, zraven pa je bil na tleh karton, poškropljen s krvjo. Malo stran po hribu navzdol je bilo skladišče streliva in min za minometa ter netrzajna topa. Na vrhu hriba ni bilo nikogar. Stopil sem iz gozda na travnik in se zagledal v dolino. Bilo je mirno, kot da se ni nič zgodilo, o krvavem boju je pričalo le razdejanje za

menoj: preluknjana šentiljska stražnica, luknja na strehi zasebne hiše in Kompassa, prerešetan kamion in pokvarjen tank na parkirnem prostoru Kompassa. Dolina ni kazala nobenih znakov boja. Nekaj časa smo še čakali, ali se bo pojavila enota Samo iz druge smeri, ker pa je ni bilo, smo se spustili po hribu navzdol. Naslednji dan smo izvedeli, da se je enoti Samo predal pripadnik JLA makedonske narodnosti. V neki jami je z listjem pokrit ležal vso noč. Bil je premražen, prestrašen in čisto črn v obraz od smodnika. Povedal jim je, da se nam ni upal predati, ker ni vedel, kdo smo, saj smo imeli enake obleke kot pripadniki JLA, kap pa zaradi vročine nismo nosili. Ko sem se vrnil v Putnik, sem predal nabrano orožje in odšel poročat Srečku. Dogovorili smo se, da se takoj vrnemo nazaj. Na hrib smo se peljali s kamionom, s katerim naj bi pozneje pripeljali oborožitev, ki je še ostala na hribu. Dobili smo tam 5000 in voznika ter se odpeljali po cesti nazaj na hrib. Ko smo zgoraj zavili na kolovozno cesto, ki je vodila v gozd, smo se ustavili. Predlagal sem, da se v gozd napotimo peš, saj tega dela še nismo preiskali. Med premikanjem po cesti smo pri hiši, ki je bila tik ob njej, zagledali člane enote Samo, ki so imeli s seboj nemškega ovčarja. Robert jih je vprašal, ali so že preiskali teren. Vodja je odgovoril, da še ne. Razvrstili smo se v strelce in začeli preiskovati zemljišče. Robert mi je pokazal, kje so ležali v nedeljo, ko so naleteli na stražarja. Drevesa so bila polna krogel, česar tukajšnji gozdarji ob podiranju dreves ne bodo veselili. Bolj ko smo se približevali robu gozda, večje je bilo razdejanje. Prispeli smo na kraj njihovega počivališča. Na prostoru so bile podloge za ležanje in spalna vreča. Ko sem prišel na položaj, kjer je bil še pred dvema urama netrajni top, tega ni bilo več. Pozneje, ko sem se po hribu vrnil v dolino, sem ga opazil pred novo carinarnico. Medtem ko smo se mi vozili in opravili pregled terena, so ga teritorialci spravili po hribu navzdol in ga začeli popravljati. Napotil sem se po hribu navzgor, kjer me je čakal poveljnik prvega voda. Našel sem ga v hiši, v kateri je bil tudi poveljnik prve slovenske tankovske čete stotnik Pavalec. Ogenj iz njegovega tanka nam je precej olajšal delo, ki nas je čakalo s pripadniki JLA. Povedal mi je, da so streljali brez namerilnih naprav. Pri poveljevanju pa je ostal brez glasu. Vprašal me je, ali imam kakšne nogavice, ker so njegove umazane. V nahrbtniku sem imel svež par belih nogavic, ki sem jih dobil od Roberta, če ne štejem tistih, ki sem jih od pripadnikov JLA zaplenil v nedeljo. Dal sem mu bele. K nam je pristopil poveljnik prvega voda in pogovarjali smo se o dogodkih zadnjih dni. Takrat pa se je pripeljal Robert in rekel, da gremo nazaj na križišče, ki je bilo spodaj pri gostilni. Poveljnik prvega voda ga je vprašal, zakaj se dere, in mu zabrusil, da bo že šel, ko bo imel čas. Takrat se je Robert razjezil in ustrelil v zrak. S poveljnikoma smo se spogledali in se razšli. Poveljnik tankovske

čete je odšel v hišo, midva pa po cesti navzdol do križišča. Zvečer smo se vrnili nazaj v Jarenino. Bila nam je tako domača, tiha in naša.

V taboru nas je pričakal poveljnik tretjega voda, in sicer minometnega. Vrnitev smo počastili z bananami, keksi, pivom in cigaretami, ki jih je dobil od zdomcev. Na cesti zadaj za hladilnico je bila barikada, na kateri so pregledovali vozila in osebe, ki so se pomikali v smeri Jarenine oziroma Šentilja. Tujci so mu puščali same dobrote, tako da njemu in njegovim ni bilo hudo. Za zaporo so uporabljali tovornjak, poln pločevine. Tovornjak je imel beograjsko registracijsko tablico, prevoženih pa le 30.000 kilometrov. Notranjost kabine je bila dobesedno izropana. Tovornjak so vžigali s kabli, saj niso imeli ključev, avtoradio in hladilnik pa je nekdo odnesel. Naše navdušenje je prekinil prepir med teritorialcem in pripadnikom enote Samo. Teritorialec je napolnil puško in jo nastavil na prsi pripadnika enote Samo. Strasti smo hitro umirili in napodili vsakega na svojo stran. Čez pol ure so se pripeljali policisti in poizvedovali o enoti Samo. V cerški stražnici so častniku JLA vzeli pištolo. Poveljnik tretjega voda nam je pozno v noč pripovedoval, kaj se je dogajalo na barikadi. Imeli so opravka tudi s tako imenovanimi trojkami, ki so začele delovati med boji.

Bila je prva noč, ki je omogočala miren spanec.

Četrtek, 4. julij 1991

Jutro in dopoldan sta minila v pričakovanju na vrnitev domov. Popoldan je prišla žena ženinega bratranca in me vzela s seboj. Domov smo se vozili po stranskih poteh skozi številne cestne blokade.

Leta 1991 sem imel še dva vpoklica. Prvega septembra, drugega pa decembra.

Za konec

Istega leta sem bil povišan v čin stotnika, ki ga imam še vedno. V Pekrah so nam podelili spominsko značko obranili domovino in bojni znak Šentilj.

Od šentiljskih borcev sta dva dobila medaljo generala Maistra. Eden je dobil bronasto, drugi srebrno. Podeljeni sta bili medalja za hrabrost in medalja za ranjenca.

Člani pokrajinskega poveljstva so si razdelili 29 medalj.

Slika 6

Posredoval Andrej Kogovšek, fototeka Vojaškega muzeja SV

DIVERZANTSKI VOD TO ORMOŽ V VOJNI ZA SLOVENIJO

Diverzantski vod je imel med vojno za Slovenijo v Ormožu in njegovi okolici pomembno vlogo. Pripadniki voda so bili samozavestni, prevevalo jih je domoljubje in bili so pripravljeni vztrajati pri obrambi mesta. Prepričani so bili o pravilnosti, pravičnosti in uspehu svoje ter odločitve celotnega slovenskega naroda. Kot je napisal Janez J. Švajncer: »Hvala usodi, ki me je postavila v naš čas, v našo vojno in stoletni uresničeni sen slovenskega naroda - v Slovensko vojsko.« Ponosni so, da so sodelovali pri ustvarjanju slovenske države, in z odločnimi dejanji prepričali okupatorja, da so pri obrambi domovine neomajni.

Diverzantski vod TO Ormož se je kot samostojna enota OŠTO že v osemdesetih utrdil kot vojaški kolektiv in dosegal zelo dobre rezultate pri usposabljanju in pripravljenosti. Za pripravljenost je prejemal ocene »zelo dober«, prav tako je bila zelo dobra splošna ocena strelske izurjenosti, kar dokazujejo letna poročila. Usposabljanje je potekalo skladno s takratno zamisljivo obrambe, usmerjene v osvajanje znanj in veščin za oviranje hitrega napredovanja nasprotnika, in sicer z inženirskimi sredstvi ob uporabi diverzantske taktike. Vod je bil kadrovsko popolnjen z območja celotne občine Ormož, saj je bilo, kljub zahtevi po hitrem odzivu pripadnikov na mobilizacijo, treba upoštevati poklicna znanja s področja gradbeništva in usposobljenost za vojaško specialnost inženirstvo.

Hkrati s prihajajočimi družbenimi spremembami v Sloveniji konec osemdesetih in s preoblikovanjem Teritorialne obrambe Slovenije so nastale spremembe tudi v diverzantskemvodu. Na kadrovskem področju je prišlo do vključitve mlajših pripadnikov. Spremembe so nastale tudi v organizacijski strukturi, saj je prejšnjo organiziranost voda v štirih diverzantskih skupinah nadomestila struktura treh oddelkov, zmanjšalo pa se je tudi število pripadnikov voda, kar je kazalo na spremembe pri uporabi enote.

Diverzantski vod je bil na vojaške vaje vpoklican že precej pred vojno. Priprave in usposabljanje enot so bili dobro načrtovani in tudi izvedeni. Pod skrbnim nadzorom inštruktorjev iz kluba borilnih veščin v Ormožu so se pripadniki urili v streljanju z različnim pehotnim orožjem in v borilnih veščinah. Utrjevali

so tudi večšine za opravljanje različnih inženirskih in minerskih nalog ter drugo. Diverzantski vod se je od drugih enot TO na območju občine Ormož razlikoval tudi v oborožitvi. Pripadniki enote so bili oboroženi s takrat strah vzbujajočimi puškami SAR 80, tuje proizvodnje, in med ljudmi krepili zaupanje v novo slovensko vojsko. Pripadnikom voda je takšen odnos ljudi do njihove enote pomenil nadomestilo za napor in čas, ki so ju potrebovali pri urjenju.

V obdobju priprav na vojno je poveljevanje vodu prevzel poročnik Darko Kosi, pod njegovim vodstvom so v vojni sodelovali še pripadniki Ivan Belec, Avgust Borko, Jožef Brumen, Marjan Cizerl, Milan Hedžet, Mirko Kosi, Stanislav Kosi, Danilo Kovačec, Boris Kovačič, Branko Kuharič, Ernest Pleh, Milan Pšak, Branko Rajh, Robert Rubin, Franc Sovič, Alojz Škorjanec in Hinko Šoštarčič.

Tik pred vojno je diverzantski vod dobival vedno več splošnih nalog, ki jih je bilo treba opraviti zunaj območja občine Ormož. To je kazalo na uresničevanje nove organiziranosti Teritorialne obrambe v Sloveniji, ki je formalno prenehala biti tako imenovana občinska vojska. Diverzantski vod Ormož so za potrebe pokrajinskega štaba v Mariboru poslali v Pekre in na Malečnik. V obdobju pekrskih dogodkov so si ogledali in tudi zavzeli predvidene ognjene položaje ob objektih centra proti stari žagi ter jih tudi uredili. Bili so pripravljene na morebitno intervencijo in hkrati zavarovanje učnega centra. Pozneje so bili premeščeni v objekte na Malečniku, da bi varovali pokrajinski štab v Mariboru in tovarno TAM, v katerih so bila vojaška vozila, ki jih JLA še ni prevzela.

Na Malečniku so se pripadniki diverzantskega voda ob naklonjenosti domačinov prepričali o veliki podpori prebivalstva Teritorialni obrambi. Ko so se razmere nekoliko umirile, je bil vod premeščen v Ormož, kjer si je uredil pogoje za bivanje in delo na lokaciji ribiškega doma. Tudi na tej lokaciji so nadaljevali usposabljanje in urjenje ter tako zagotavljali hitro dosegljivost in zelo dobro raven bojne pripravljenosti.

Na dan boj v Ormožu, 27. 6. 1991, je diverzantski vod dobil nalogo okrepiti in z minami opremiti barikado v središču Ormoža pri blagovnici TIMA. Barikado, ki so jo sestavljali tovarnjaki, gradbeni stroji in avtobusi, so pripadniki diverzantskega voda okrepili s protitankovskimi minami, nato pa so se vrnili v bazno območje pri ribiškem domu, kjer so bili v pripravljenosti za morebitno intervencijo in obrambo mesta. Medtem se je Ormožu bližala močnejša oklepno-mehanizirana kolona iz Varaždina, Ormož pa so nenehno

preletavali nasprotnikova letala in helikopterji. Grozili so napad iz zraka in možnost desantiranja ter zavzetje mostišča v Ormožu.

Naenkrat je prišel ukaz za hiter premik na vrh hriba v mestnem parku nad gostilno Grivec. V trenutku so pobrali vso bojno opremo in strelivo ter v teku zavzeli predvidene položaje. Premik diverzantskega voda je bil zelo hiter, odločen ter usklajen, kar je bil rezultat zelo dobre izurjenosti pripadnikov voda ter visoke stopnje motiviranosti. Tako se je diverzantski vod pridružil enotam, ki so branile most čez Dravo in mesto Ormož pred napadi z južne strani. Na mostu je bila pripravljena barikada iz raznih delovnih strojev in tovornih vozil, vse skupaj pa se je še okrepilo s tovornjaki, ki so se ustavili pred barikado. Branilci Ormoža so bili izpostavljeni močnemu ognju iz tankovskih cevi. Po njih so padali kosi pločevine, opeke in razni drobci zadetih objektov. Celotno območje obrambnih položajev ob mostu je bilo zavito v gost dim, ki se je vil iz barikade.

Nasprotnikove enote so večkrat poskusile priti čez most in premagati barikado. Med temi poskusi so sile JLA s hrvaške strani nenehno obstreljevale položaje enot TO v obrambi ter objekte v območju mostu in v mestu. Tako so uničili vsa vozila in stroje v barikadi na mostu, kljub temu pa barikade niso razbili in premagali. V prizadevanjih za sprostitev prehoda prek mostu je nasprotnik zadel objekta Grivec in grad.

Slika 7

Zaradi prodora nasprotnikovih sil iz smeri Središče ob Dravi se je diverzantski vod premaknil na nove položaje, tokrat v območje barikade v središču mesta pri blagovnici TIMA z nalogo preprečiti preboj nasprotnika v smeri središče mesta - železniška postaja - ter tako okrepiti sile branitelja v območju mostu s severne strani in celotno barikado na mostu. Iz smeri Središče ob Dravi se je približevala kolona tankov, ki je prihajala na pomoč silam JLA na mostu, s ciljem prebiti se v center mesta ter omogočiti varen prehod kolone na drugi strani mostu. Po zavzetju položajev v centru mesta so se branilci Ormoža soočili z močnim nasprotnikom. V Ormož je iz smeri Središče ob Dravi vdrla oklepna kolona s tremi tanki T55 in petimi oklepnimi transporterji, vendar so se morali ustaviti pred barikado v križišču Kolodvorske ulice in Ptujске ceste pri blagovnici. Naslednji dogodki so potekali po že znanem scenariju: pozivi iz varnih oklepnikov za odstranitev barikade, poziv k pogajanjem, grožnja, demonstracija sile itn. Zvoki močnih motorjev oklepnikov in dim, ki so ga očitno namenoma spuščali iz tankov, je še dodatno obremenjeval razmere, vendar so branitelji, torej pripadniki TO in milice, ostali na svojih mestih. Prav tako se z ulic niso umaknili številni civilisti, ki so ne glede na nevarnost protestirali proti pripadnikom JLA v mestu. Kmalu je prišlo do konflikta med vojaki napadalca in Ormožani, kar je povzročilo streljanje iz pehotnega in protioklepnega orožja. Po mestu je začelo doneti in zvok strelnega orožja se je odbijal po ulicah. Med streljanjem je bilo ranjenih nekaj civilistov in oficir JLA. Vsi so bili strokovno oskrbljeni ter prepeljani na zdravljenje v ptujsko bolnišnico. Kljub temu pripadniki JLA niso opustili poskusov, da bi prebili ali zaobšli barikado. Tako je tank zapustil kolono na Kolodvorski ulici in se napotil na Ptujsko cesto, kjer ga je s protioklepnim orožjem armbrust zadel ter poškodoval pripadnik TO. Medtem je poveljniku tanka, ki je za trenutek pogledal iz njega, izpadla oficirska torbica in se zataknila za oklep. Dva civilista sta torbico s pomembnimi podatki o načrtih enote JLA izmaknila in jo predala pripadnikom milice v Ormožu.

Tudi barikada pri TIMI je vzdržala vse poskuse preboja. Ker pripadniki JLA niso opravili naloge, v mestu pa je postalo prenevarno, se je kolona pripravila za umik. Pri odhodu so pripadniki JLA pokazali svoj balkanski temperament, saj so ulice napolnili z gostim dimom in pri izmiku streljali iz tanka v barikado, kar je ogrozilo civiliste ter branitelje na položajih, v centru mesta pa povzročilo veliko škodo.

Po izmiku kolone JLA iz Ormoža so se pripadniki diverzantskega voda premaknili na naslednje položaje v rajon Mestna graba, saj je bila velika

verjetnost desantiranja nasprotnika. Pri premiku je prišlo v rajonu Skolibrove ulice do odprtega ognja iz strelnega orožja, kar še danes ni pojasnjeno. Položajem v Mestni grabi je sledil premik na Hajndl, kjer so se pripadniki diverzantskega voda oskrbeli s strelivom in ročnimi bombami ter se skladno z ukazom vrnili nazaj v Ormož. Dodelili so jim nove položaje v rajonu Lešnica in nalogo za bojno delovanje v primeru nasprotnikovega napada na Ormož iz katere koli smeri. S položajem v območju Lešnice se je diverzantski vod zaradi slabega vremena in na podlagi ukaza nadrejenih umaknil v Tomaž pri Ormožu, kjer so jih predstavniki Krajevne skupnosti Tomaž prenočili in zjutraj nahranili. Naslednje jutro je bila enota premeščena nazaj v Ormož, kjer je dobila nalogo varovanja mesta, barikad in objektov, poškodovanih ob spopadu z oklepno enoto JLA. Za opravljanje teh nalog se je vod namestil v Pušencih, v območju kmetije Pšak. Od tod so odhajali nadzorovat komunikaciji Ljutomer-Ormož in Središče ob Dravi-Ormož. Pripadniki voda so opravljali redne obhode območja in varovali križišča ter center mesta Ormož. Hkrati so začeli uresničevati najnujnejše ukrepe za obrambo mesta pred morebitnim prodorom nasprotnika. Ormož je bil ponovno ogrožen, ko je kolona tankov prodirala iz smeri Središče ob Dravi, vendar so dosegli le rajon Kravjek, kjer so bili z ognjem branilcev Ormoža zaustavljeni in odbiti.

Po teh dogodkih so se razmere v Ormožu umirile. Diverzantski vod je bil ob rednih aktivnostih pozoren na možnosti desanta, zato se je uril za protidesantni boj in večkrat zavzel različne predele mogočih desantov v neposredni bližini mesta.

Ko JLA Ormoža ni več neposredno ogrožala, je prišlo do nepredvidenega zapleta. Na avtobusu v barikadi pri blagovnici TIMA so popustile zavore, zaradi česar je vozilo zapeljalo na protioklepne mine, ki so bile nameščene pod kolesi. Grozili sta eksplozija in katastrofa za mesto. V diverzantskemvodu je bila oblikovana skupina, ki je v sodelovanju s pripadniki drugih enot TO odstranila vse protioklepne mine iz barikade v centru mesta. Naloga je bila zelo nevarna, vendar so jo branilci Ormoža opravili hitro in strokovno, meščani Ormoža, ki so dogajanje opazovali z varne razdalje, pa so jim namenili veliko pozornosti.

Ob demobilizaciji diverzantskega voda je bilo v enoti neprijetno vzdušje. Častniki iz ObmŠTO Ljutomer so pripadnike razorožili in enoto razpustili. Pripadniki so vsak s svojimi mislimi odšli domov. Pričakovati je bilo, da se bo občina kot uradna ustanova primerno poslovila od uspešnega voda, ki med

vojno ni imel izgub in je bil dejaven od prvega vpoklica do končne zmage. Poleg tega so vsi verjeli, da vojne še ni konec. Mnogi so se z mešanimi občutki vračali v staro okolje, negotovi, vendar v upanju, da odrekanje in žrtvovanje nista bila zaman.

Povzetek

Iz opisa delovanja diverzantskega voda je razvidno, da je bila enota zelo dejavna v obdobju priprav na vojno, v obdobju vojne za Slovenijo in tudi po vojni, vse do razpustitve. Skupaj z drugimi enotami TO in milice so veliko prispevali za končno zmago. Boji v Ormožu so s preprečitvijo prodora enot JLA čez most upočasnili napadalca, ga delno izčrpali in omogočili enotam TO in milice več časa za pripravo bojnih aktivnosti. Ustavitev nasprotnika v Ormožu je imela tudi psihološki in motivacijski učinek, saj je bilo iz uspehov TO in milice razvidno, da JLA ni nepremagljiva, kar se je pozneje pokazalo tudi na drugih območjih, kjer je JLA doživela še več neuspehov in imela izgube v živi sili in materialnih sredstvih.

Danes se Ormožu ne pripisujejo vloga in uspehi, ki mu pripadajo. Krivica je v še vedno ne dovolj podrobno raziskanih dejstvih, pa tudi v tem, da zgodovino Ormoža pišejo in ustvarjajo tisti, ki niso bili udeleženi v takratnih dogodkih.

Naj ne bo nikoli pozabljeno!

Viri

- Poročilo o bojni pripravljenosti enot TO občine Ormož za leto 1988, številka VT SZ 23/11-88, november 1988.
- Obrazložitev predloga za bojni znak Ormož številka 34/10-2001 z dne 11. 10. 2001.

Slika 8

Posredoval Andrej Kogovšek, fototeka Vojaškega muzeja SV

SOŠKA FRONTA (SOŠKO BOJEVALIŠČE 1915–1917)

Soška fronta pomeni 93 kilometrov dolgo območje vojaških spopadov med italijansko in avstro-ogrsko vojsko v 12 ofenzivah, in sicer 11 italijanskih in eni avstro-ogrsko-nemški, ob reki Soči med Rombonom in Jadranskim morjem, od 24. maja 1915 do 28. oktobra 1917. Bila je sestavni del jugozahodne fronte, ki je potekala od avstrijsko-italijansko-švicarske tromeje na prelazu Stelvio (Stilfser Joch), vključila Tirolsko z zahoda, juga in vzhoda, od Stelvia do Sanct Oswalda (italijansko S. Osvaldo), potekala na ozemlju Karnije do Viskorške gore in se od tod povzpela na Rombon, začetek zadnjega dela jugozahodne fronte.

Avstrijski obrambni načrti so predvidevali, da bodo napadalcem, torej italijanski vojski, brez boja prepustili določena ozemlja ob državni meji, dolgi 600 kilometrov, in obrambo organizirali na naravnih pregradah. Tako se je na primer bojišče na Tirolskem med Stelviom in prelazom Plöcken (italijansko Monte Croce Carnico) v Karnijskih Alpah skrajšalo s 450 kilometrov ob meji na približno 300 kilometrov.

Na soškem bojevališču je bilo napadalcem prepuščeno celotno ozemlje na desnem bregu Soče, razen nekaj ozemlja pred Tolminom in Gorico, kjer sta bili organizirani mostišči. Osnovna obrambna črta je potekala po vrhovih, in sicer od Rombona (2208 m), Ravelnika (519 m), Humčiča (806 m), Javorščka (1557 m), Lipnika (1867 m), Vršiča (1897 m), Vrat (1938 m), Krna (2244 m), Batognice (2164 m), Mrzlega vrha (1359 m) do Vodela (1053 m). Zaradi železniške proge Jesenice–Gorica, ki se je v Sveti Luciji, zdajšnjem Mostu na Soči, približala Tolminu in tako omogočala povezavo z notranjostjo monarhije, je bilo na desnem bregu Soče organizirano tolminsko mostišče. Branili naj bi ga na črti Soča pri Doljah, Sv. Danijel, Mengore (453 m), Selski vrh (588 m) in Sela pri Volčah, kjer so jarki spet prestopili Sočo. Goriško mostišče je bilo branjeno na črti Sabotin (609 m), Oslavje, Podgora (240 m), Kalvarija (184 m) na območju Podgore. Z njim je bila zavarovana Gorica.

Obramba med obema mostiščema je bila zasnovana na pobočjih Banjške planote, tik nad levim bregom Soče, katere pomembni braniki (bastioni) so bili Sveta gora (683 m), Vodice (651 m), Kuk (611 m), Prižnica (383 m) z

Zagoro in Globno, Avški Kuk (v literaturi tudi Semmer) (675 m) ter Deskle in Kanal tik ob Soči. Od Gorice do morja so se Avstrijci naslonili na kraško planoto, naravno oviro v smeri proti Vipavski dolini, Trstu in Postojni, visoko od 80 do 550 metrov.

Njihovi braniki so tu bili Sv. Mihael (275 m), Martinščina (197 m), vrhovi nad Zagrajem, Griža (118 m), Selce, kota 70 in Košič (113 m). Avstrijski položaji so potekali še čez Laško jezero na koto 121, koto 85 in do železniške proge Trst-Tržič. Po njenem prekoračenju so branilci zgradili položaje v močvirju Liserta proti koti 12 v bližini Rimskih Toplic ter koti 21 in morju. Po šesti ofenzivi so glavni braniki na severu kraške planote postali Nad Logem (212 m), Volkovnjak (284 m), Fajtji hrib (433 m) in Trstelj (643 m), na jugu pa pobočja Grmade (323 m).

Italijanska stran je 1. aprila 1915 za ofenzivne naloge na območju soške fronte določila enote druge in tretje armade, ki sta imeli skupaj 21 divizij (14 v napadalnem razporedu (249 pehotnih bataljonov, 110 eskadronov konjenice, 242 topniških baterij), sedem pa v rezervi (89 pehotnih bataljonov, 40 eskadronov konjenice in 74 topniških baterij)). Drugi armadi je poveljeval generalporočnik Pietro Frugoni, tretji pa generalporočnik Luigi Zuccari, vendar ga je že 24. maja 1915 zamenjal general Garioni, tega pa 26. maja generalporočnik Emanuele Filiberto di Savoia, Duca d'Aosta, vendar mu je general Garioni predal poveljstvo nad tretjo armado šele 3. junija 1915. Prva naloga obeh armad je bila zasedba položajev ob Soči, potem pa ofenzivni prodor proti Savi in neposredno ogrožanje pomembnih delov oziroma središča avstro-ogrške monarhije. Med političnimi nalogami je bil njun cilj Trst.

Avstro-ogrška stran je imela v drugi polovici maja 1915 na območju soške fronte 45 bataljonov, pet eskadronov konjenice in 35 topniških baterij. V ta številčni razpored so vključene tudi enote 57. divizije, ki je 21. maja že bila na Krasu.

Sem so iz drugih evropskih bojišč začele prihajati enote, ki so sestavljale novoustanovljeno peto avstro-ogrsko armado. V njenem sklopu so bili trije armadni zbori ali korpusi, in sicer VII., XV. in XVI. Poveljstvo pete armade je bilo zaupano generalu Svetozarju Borojeviću von Bojna, po poreklu Srbu iz Umetića pri Petrinji v Vojni krajini na Hrvaškem. V začetku je pod peto armado spadala vsa Istra do vključno Reke. Poveljnik jugozahodne fronte je postal generalpolkovnik nadvojvoda Evgen Avstrijski (Eugen Erzherzog von Österreich), ki je to nalogo prevzel od konjeniškega generala Franza Rohra.

Ko je italijanska vojska 24. maja 1915 prečkala državno mejo, so se avstrijske enote umaknile na predvidene položaje brez večjih spopadov. Prepustile so ji večino ozemlja na desnem bregu Soče. Ob umiku so za seboj porušile vse mostove. Italijanske enote so tako 24. in 25. maja zasedle celotno ozemlje med rekama Idrijo (Judrio) in Sočo, 26. in 27. maja pa zasedle greben med vrhoma Pleče (1299 m) in Kožljak (1587 m). 28. maja je prišlo do spopadov na grebenu med Mrzlim vrhom in Slemenom, kjer so se napadalci morali umakniti. Velik vojaški uspeh italijanskih planinskih bataljonov (alpinov) v Krnskem pogorju je zasedba zveznega grebena med Vrati in Vršičem v prvi polovici junija 1915 ter osvojitve vrha Krna (2245 m) 16. junija. Tukaj so italijanske enote ostale do avstro-ogrsko-nemške ofenzive oktobra 1917.

Na Bovškem, v Kaninskem pogorju, so alpini 25. maja 1915 zavzeli sedlo Prevalo (2067 m), 27. maja bili na sedlu Čez Brežič (1699 m), pozneje pa prodirali na Kaninske pode.

Korpusi tretje italijanske armade so 24. maja zasedli več krajev vzhodno od italijansko-avstrijske državne meje in se približali Gorici, Soče pa niso prekoračili, saj so Avstrijci razstrelili mostove, zlasti še v Pierisu in Zagraju. 25. maja so italijanske enote upočasnile napredovanje, zato so se branilci v naslednjih dneh utrdili in bili konec maja uspešni v prvih bojih za Sabotin.

Oddelki tretje armade so prve dni junija južno od Gorice prišli na Sočo in zasedli hrib Fortin (115 m) ter Gradišče ob Soči. Vsi njihovi poizkusi, da bi tukaj in pri Zagraju prekoračili Sočo, so bili neuspešni. Več sreče so imele enote sardinskih grenadirjev (Granatieri di Sardegna), ki so 9. junija 1915 zasedle Tržič, 10. junija pa osvojile koto 87, imenovano La Rocca, ter še nekatere vrhove nad Tržičem.

Brigade 11. italijanske pehotne divizije niso bile tako uspešne v večkratnih napadih na avstrijske položaje na višavju pri Podgori, 8. in 9. junija.

Severno od Gorice, pri Plavah, so italijanski vojaki med 5. in 17. junijem prekoračili Sočo in prišlo je do več spopadov, tudi na nož in z ročnimi bombami, in sicer na pobočjih Prižnice (383 m). Njen vrh je nekajkrat menjal gospodarja, ob koncu bojev pa sta se vojski vkopali pod neosvojenim vrhom. V spopadih med različnimi regimenti tretje italijanske pehotne divizije ter avstro-ogorskimi enotami, sestavljenimi iz gorskih brigad in pehotnih polkov, v katerih so sodelovali vojaki iz Dalmacije, Šlezije, Ogrske, Romunije in

Dunajčani, so italijanske izgube znašale 2000 mož in 93 častnikov, v vrstah branilcev pa so imeli 2300 mrtvih, ranjenih in izginulih.

Italijanska vojska je v zavoju Soče, na njenem levem bregu, pri Plavah, postavila mostišče.

V začetnih operacijah na soškem bojevališču je vsaka od bojujočih se strani utrpela po 11.000 mrtvih, ranjenih, ujetih in pogrešanih.

Prva soška bitka (23. junij–7. julij 1915)

Po prvih bojih na soškem bojevališču so bile italijanske enote pred dvema pomembnima ovirama, in sicer goriškim in tolminskim mostiščem. Slednje je bilo že od 29. maja vsak dan bombardirano, zato je njihovo vrhovno poveljstvo načrtovalo, da bo tretja armada (X. korpus (19. in 20. pehotna divizija), XI. korpus (21. in 22. pehotna divizija) in VII. korpus (konjeniške enote ter 13. in 14. pehotna divizija, razporejena od hriba Fortin (115 m) do morja)) s VII. in X. korpusom 23. junija napadla grebene Doberdobske planote med Zagrajem in Tržičem. Njen XI. korpus naj bi skušal prestopiti Sočo med Majnico in Sovodnjami ter s tem zagrozil s prodorom proti Vipavski dolini oziroma demonstrativno napadal pred Sv. Mihaelom. Skupna moč vseh enot tretje armade je bila 65 pehotnih bataljonov, 90 eksadronov konjenice in 76 topniških baterij.

Enote druge armade (IV. korpus (divizija bersaljerjev, dve skupini alpinov - A in B, osma konjeniška divizija, sedma pehotna divizija ter peti bersaljski regiment in četrti regiment poljskega topništva v rezervi), II. korpus na desnem bregu Soče (33. pehotna divizija, brigada tretje divizije, 32. divizija, okrepljena s preostankom druge brigade iz tretje divizije) in VI. korpus (4., 11., 12., ter 22. pehotna divizija v rezervi)) so bile razporejene od ožine pri Žagi do hriba Fortin (kota 115). Poveljnik druge armade Pietro Frugoni je imel na voljo 160 bataljonov, 21 eskadronov konjenice in 136 topniških baterij.

Slika 9

Ostanki orožja in vojaške opreme italijanskih vojakov na bojišču po 12. ofenzivi, fototeka Vojaškega muzeja SV

Njeni korpusi so imeli v tej ofenzivi naslednje naloge: 23. junija naj bi VI. korpus, ki bi mu II. korpus odstopil 22. pehotno divizijo, napadel goriško mostišče na črti Sabotin, Oslavje in Podgora. II. korpus bi hkrati forsiral Sočo in z mostišča pri Plavah napadel na črti Prižnica (383 m), Kuk (611 m), Vodice (651 m) in Sveta gora (681 m). IV. korpusu je bila zaupana samostojna naloga, da 1. julija 1915 napade tolminsko mostišče s severa.

Italijansko vrhovno poveljstvo je v rezervi imelo na voljo enote XIV. korpusa (27. in 28. pehotno divizijo), 27 pehotnih bataljonov in 18 topniških baterij. Številčna moč obeh italijanskih armad pred to ofenzivo je bila 18 divizij z 252 bataljoni, 111 eskadronov konjenice, 230 baterij (600 lahkih in 100 težkih topov).

Čas od prvih spopadov na soški fronti do začetka prave bitke je avstrijska stran izkoristila za dovoz novih divizij in delno popolnitev vrzeli v peti armadi. Svetozar Borojević je imel tedaj v sklopu svoje armade v treh sektorjih soškega bojevališča, in sicer v prvem (Krn-Avče), drugem (Avče-reka Vipava)

in tretjem (reka Vipava-vključno Devin) osem pehotnih divizij s 84 bataljoni, 13 eskadronov konjenice, 300 lahkih in 56 težkih topov. Od Devina do Reke sta bila še dva sektorja: v IV. (Devin-Lovran) je bila razmeščena 187. brigada (6-9 bataljonov), v V. (Lovran-Reka) pa je imela avstrijska stran na voljo le dva bataljona in baterijo. (Italijanski viri navajajo za vseh pet avstrijskih sektorjev 109 bataljonov in 114 baterij).

Po sedemdnevni topniški pripravi so italijanske enote, razmeščene od morja do vasi Plave, 30. junija 1915 napadle. Na Krasu so bili boji najbolj siloviti, saj je tretja armada uporabila sedem divizij na bojišču, dolgem 15 kilometrov. Branilci so bili do 7. julija 1915 prisiljeni nasprotni strani prepustiti zahodni rob kraške planote od razvaline na koti 143 pri Zagraju do Zdravščine, pa tudi vzhodni Doberdobske planote pri Sredipolju (Redipuglia), Romjanu in Selcah. Neuspešen pa je bil italijanski napad na Sv. Mihael (275 m) 4. julija 1915.

Divizije druge armade (3., 4., 11., 12. in 29.) so bile zavrnjene v napadih na Sabotin, Oslavje, Podgoro in pri Ločniku.

Branilci, ki so imeli na goriškem mostišču na voljo le osem in pol bataljonov, so jih 5. julija z lahkoto odbili.

Na sektorju pri Plavah je II. italijanski korpus prodiral proti Kuku (611 m) v dveh smereh. Na jugu, po dolini, v smeri Paljevega, in na severu, po dolini, proti Britofu. Po petdnevnih neuspešnih prodorih je poveljstvo II. korpusa 27. junija ukazalo konec akcije.

Italijanski VI. korpus je 1. in 2. julija okrepil topniško obstreljevanje na tolminskem mostišču. Njegove enote so prešle v napad 3. julija, vendar so bile odbite. Na območju Krn (2244 m)-Mrzli vrh (1359 m) so Italijani ustavili napad 4. julija zjutraj, na sektorju Mengor (453 m) so vztrajali ta dan še do večera, 6. julija pa ponovno neuspešno poizkusili na območju Batognice.

Štirinajstdnevni boji in žrtve - na italijanski strani 1916 mrtvih, 11.495 ranjenih in 1536 izginulih in ujetih, na avstro-ogrski pa 8800 mrtvih in ranjenih ter 1150 izginulih in ujetih - so bili človeški davek za osvojitve oziroma obrambo nekaj pedo ozemlja na bojišču.

O uničenju in zastrupitvi narave kot posledici topniških, minometnih, pozneje pa tudi plinskih obstreljevanj ter letalskih bombardiranj in tako imenovane minske vojne ves čas bojev ob Soči ni podatkov, pa tudi meritev ne.

Druga soška bitka (18. julij–10. avgust 1915)

Po enajstdnevem premoru je italijanska stran 18. julija začela novo ofenzivo, katere cilji so bili Sv. Mihael (275 m) z Martinščino in Grižo (118 m) na jugu, goriško mostišče v sredini in Krnsko pogorje (proti Batognici (2164 m), Lemežu (2043 m) in Šmohorju (1944 m)) na severu. Razdeljena je bila na dve fazi, in sicer od 18. do 23. julija ter od 24. julija do 3. avgusta 1915.

Razpored italijanskih armad je ostal enak kot v prvi bitki, njuna skupna moč, skupaj z rezervo, pa je znašala 290 bataljonov in 840 topov. Avstro-ogrška peta armada je bila po prvi bitki dopolnjena z novimi enotami in je skupaj z rezervami štela 125 bataljonov ter 431 topov.

Njen III. sektor, od reke Vipave do vključno Devina, pa je bil razdeljen na tri podsektorje, in sicer od Sesljana do Košiča (113 m), Polače in od Foljana do reke Vipave.

Glavnino napadov je spet izvedla tretja italijanska armada, katere sedem divizij se je po kratki topniški pripravi 18. julija odpravilo v napad proti kraški planoti, natančneje proti Sv. Mihaelu (275 m) in Griži (118 m).

Napad XI. in X. korpusa v smeri Sv. Mihaela je bil uspešen in po bojih na nož 18. in 19. julija so bili osvojeni kota 170 in več avstrijskih jarkov v osrednjem delu med Sv. Mihaelom in Grižo.

Branilci so imeli velike izgube in 20. julija je italijanska stran osvojila tudi vrh Sv. Mihaela. Avstro-ogrsko poveljstvo je 21. julija ponoči poslalo v protinapad 15 bataljonov VII. korpusa. Ti so potisnili dve italijanski pehotni brigadi in en italijanski kolesarski bataljon proti izhodiščnim položajem. Po štiridnevem premoru so Italijani 26. julija ponovno prišli na njegov vrh, vendar so jih avstro-ogrške čete s protinapadom spet pregnale z njega.

Brigade 14. italijanske divizije so 18. julija napadle in osvojile nekatere vrhove na pobočjih kote 118 (Griža) (koto 111, na primer, 25. julija 1915). 26. julija je vrh Griže večkrat zamenjal gospodarja, vendar je branilec le uspelo ostati na njem. Južno od Griže, med Romjanom in Selcami, so se

napadalci po hudih bojih vklinili v avstrijske položaje. Zadnjič je 27. italijanska divizija napadla Grižo 2. in 3. avgusta 1915, ko ji je še enkrat, toda le za nekaj ur, uspelo priti na njen vrh. Čeprav so branilci koto 118 v tej bitki obdržali, pa niso mogli preprečiti Italijanom, da se ne bi utrdili med koto 197, južno od Zdravščine, in Grižo (118 m).

Na goriškem mostišču na desnem bregu Soče so se na Sabotinu in črti Oslavje-Pevma-Podgora med 19. in 21. julijem spopadle enote druge italijanske armade oziroma VI. korpusa in 58. avstro-ogrska pehotna divizija. Napadalci so 19. julija prodrli do avstro-ogrskih utrjenih položajev na koti 240 (Podgora), vendar so jih branilci odbili. Naslednji dan so Italijani poizkušali na Sabotinu (609 m), vendar so bili spet odbiti. Uspešnejši so bili tega dne v napadih na grebene Kalvarije (184 m), saj so vdrli v avstro-ogrske jarke, kjer je prišlo do bojev na nož.

Branilcem je skoraj povsem uspelo povrniti izgubljene položaje. 21. julija se je dogajanje ponovilo, saj je tako na pobočjih Sabotina kot na grebenih nad vasjo Podgora ponovno prišlo do bojev prsi ob prsi. V njih je Dalmatincem pete gorske brigade uspelo obdržati položaje. Italijanski VI. korpus je imel v treh dneh 463 mrtvih, 2703 ranjenih in 224 izginulih, branilci pa so našeli 385 mrtvih, 1417 ranjenih in 350 izginulih vojakov.

Pri Plavah je tretja italijanska divizija v dneh od 26. do 29. julija večkrat poskušala prodreti proti Zagori in k vznožju Kuka (611 m), vendar je bila vsakokrat odbita.

V dneh med 18. in 25. julijem je na območju severno od tolminskega mostišča, zlasti pa v Krnskem pogorju, prišlo do hudih spopadov, v katerih so alpini 19. julija osvojili vrh Batognice (2164 m), do 21. julija pa potisnili branilce proti njenemu vzhodnemu robu na koto 2077. Naslednje dni do konca bojev v Krnskem visokogorju sta si obe strani prizadevali, ena, da uspešno dokonča osvojitve planote na vrhu Batognice, druga pa, da ji to prepreči. V bojih so italijanski bataljoni imeli 241 mrtvih in 540 ranjenih, avstro-ogrska stran pa je našela približno 800 izgub.

Po 3. avgustu 1915 so se boji umirili, vendar jih je do 10. avgusta bilo še nekaj, zato pomeni 10. avgust 1915 uradni konec ofenzive. Pokazalo se je, da napadalci niso dosegli načrtovanega. Zavzeli so le pas ozemlja na zahodnem robu kraške planote v širini od 200 do 600 korakov med kotama 197 in

118 ter osvojili pretežni del planote na Batognici in njeno koto 2164. Za te osvojitve je na italijanski strani padlo 6287 vojakov in častnikov, ranjenih je bilo 30.482, med izginule in ujete pa so jih vpisali 4897. Skupaj torej 41.666. Avstrijska stran je imela 7702 mrtva, 26.645 ranjenih ter 12.291 izginulih in ujetih vojakov. Skupaj torej 46.638 mož.

Med drugo in tretjo soško bitko avgusta in septembra 1915 je načelnik italijanskega vrhovnega poveljstva general grof Luigi Cadorna, opogumljen z uspehi v Krnskem pogorju, poizkusil bojno srečo na odseku Rombon, Bovec (Bovška kotlina), tolminsko mostišče (od vasi Dolje do zaselka Sela pri Volčah). V napad je poslal enote levega krila druge armade in desnega krila karnijske skupine, katerih moč je ustrezala petim divizijam.

Med Prevalskim sedlom in ožino pri Žagi je bila nameščena skupina planinskih bataljonov, imenovana »Colonna Giardino«, ki je imela nalogo, da osvoji Rombon. Cilj polkov bersaljerske divizije, razporejenih med ožino pri Žagi in Vršičem (1897 m), je bila osvojitve Bovca in prodor ob Soči. Z napadom na Polovniku naj bi njene sile prodrle do sedla na koti 1270 (Mali Homec) in se od tam usmerile proti Javorščku (1549 m). Napadli naj bi tudi bataljoni, nameščeni na levem krilu 33. italijanske pehotne divizije. Njihova naloga je bil prodor čez Lipnik na prelaz Čez Utro (1317 m) in od tam na Javoršček. Položaji prej omenjene divizije so potekali od Vršiča do Pleče (1299 m). Njena glavna naloga je bila držati Krn, z levim krilom naj bi prodrla na Lipnik in proti Javorščku, z desnim, iz Batognice, pa udarila proti branilcem na južnem pobočju v smeri Lužnice in Maselnika (1903 m) ter proti Mrzlemu vrhu (1359 m). Eden od njenih ciljev je bil tudi prodor v dolino reke Tolminke in po njej proti Tolminu.

Naloga osme italijanske divizije je bila osvojitve zemljišča med Slemenom (1448 m) in Mrzlim vrhom. Prodor po dolini proti Tolminu je bil zaupan okrepljeni skupini planinskih enot A (gruppo Alpini A), sedma divizija pa naj bi napadla avstro-ogrske položaje na Mengorah (453 m) in Selskem vrhu (588 m).

Na območju Rombona, Bovca (Bovške kotline) in tolminskega mostišča so imeli Avstrijci razporejene 44. strelsko divizijo od Rombona do Krna, 3. in 15. gorsko brigado iz sestava 50. pehotne divizije od Krna do Tolmina in osmo gorsko brigado na tolminskem mostišču.

Po dvodnevni topniški pripravi se je 14. avgusta 1915 začel italijanski napad na območju Krna in njegovih južnih pobočij, z namenom vdora v dolino reke Tolminke, vendar so jih branilci odbili. 16. avgusta so se začeli boji na tolminskem mostišču, v katerih so italijanske enote vdrle in osvojile avstro-ogrske jarke na pobočju med Seli pri Volčah in Selskim vrhom (588 m). Šele na novo prispele avstro-ogrske okrepitve in njihov protinapad 19. avgusta je delno povrnil izgubljene položaje na tem območju. Boji pri Tolminu so se nadaljevali do konca avgusta, hkrati pa je prihajalo do hudih spopadov v Krnskem pogorju, vendar so branilci z zelo veliko žrtvami obdržali svoje postojanke.

Na Bovškem so italijanske enote 14. avgusta 1915 odšle v napad iz Žage proti Bovcu, vendar so se še isti dan ustavile, potem ko so osvojile Poljanico (616 m), Pod Turo, Podklopco in nekaj zemljišča v bližini Čezsoče. Na južnih pobočjih Kaninskega pogorja je 14. avgusta odšla v napad skupina planinskih bataljonov, imenovana »Colonna Giardino«, pod poveljstvom generala Gaetana Ettoreja Gardine. Njen cilj je bil Rombon. Ta dan so alpini zasedli Vratni vrh (1996 m), Krnico (1240 m), Gozdec in Goričico ter se začeli utrjevati.

Napredovanje Italijanov na Bovškem se je nadaljevalo šele 20. avgusta, ko so v dolini zasedli Čezsočo, na levem delu pa Plužno ter Zavrzelno pri Bovcu. V Bovec so italijanske enote vkorakale 22. avgusta. Njihov poizkus napada na avstro-ogrske položaje na severovzhodnem robu Bovške kotline je bil zaustavljen. Uspešnejši so sicer bili na Čukli (1766 m), ki so jo zasedli 24. avgusta. Na Rombonu so se 27. avgusta prebili do kote 1992, potem pa so se po treh dneh silovitih spopadov morali umakniti.

Sredi septembra 1915 so se njihovi napadi na severovzhodnem delu Bovške kotline neuspešno ponovili z naskoki na Ravelnik (519 m). Tudi na območju Rombona na severu, pa tudi Javorščka, Lipnika (1867 m), Vršiča (1897 m), Mengor (453 m), Kozaršč in Selskega vrha (588 m) na jugu je branilcem ob velikih izgubah uspelo obraniti vse ključne položaje.

Tretja soška bitka (18. oktober–4. november 1915)

Zaradi težav s popolnitvijo enot in njihovo oskrbo italijanska stran septembra ni izpolnila zahtev zaveznikov, da bi uskladila ofenzive proti Avstro-Ogrski z njihovimi na zahodnem vojskovališču. Šele 1. oktobra je italijansko vrhovno poveljstvo poslalo drugi in tretji armadi ukaze in načrte za to ofenzivo, katere

osnovni cilj je bilo zavzetje Gorice. To naj bi dosegli s krilnima napadoma in zavzetjem avstro-ogrskih položajev pri Plavah ter na Doberdobski planoti v prvi fazi, sledil bi glavni napad na goriškem mostišču ter pomožni napadi na tolminskem mostišču in v Krnskem pogorju. Tudi korpusi prve in četrte armade naj bi s svojim delovanjem v Karniji in na Južnem Tirolskem onemogočali premike avstro-ogrskih sil na soško bojevališče.

Sredi oktobra 1915 je imela italijanska stran na soški fronti drugo armado med Bovcem in Podgoro (IV. korpus: od Rombona prek Tolmina do vključno Globočaka (809 m), VIII. korpus: od Globočaka do Plav, II. korpus: vključno Plave do Števerjana, VI. korpus z novim poveljnikom generalom Luigijem Capellom od Števerjana do vključno Podgore) ter tretjo armado od Podgore do morja (XIV. korpus: od Podgore do Zagraja, X. korpus: med Zagrajem in Sredipoljem ter VII. korpus: od Sredipolja do morja). To je pomenilo 25 pehotnih (338 bataljonov), 4 konjeniške (130 eskadronov) divizije in 49 bataljonov v rezervi. Imeli sta 1067 lahkih, 278 srednjih in 27 težkih topov. Všetih je tudi 172 v rezervi.

Poveljstvo pete avstro-ogrške armade, ki se je 14. septembra 1915 preselilo v Postojno, je sredi oktobra imelo na voljo 12 divizij (137,5 bataljona), 526 lahkih ter 108 srednjih in topov večjih kalibrov. Med Bovcem in Krnom (brez vrha) je položaje še vedno zasedala 44. strelska divizija, od vrha Krna do Sel pri Volčah oziroma do Avč XV. korpus, od Avč do reke Vipave XVI. korpus, od reke Vipave do Griže VII. korpus, od Griže do morja pri Sosljanu oziroma Štivanu pa III. korpus. Med bitko so branilci svoje položaje okrepili še s 47 bataljoni in 39 topovi velikega kalibra.

Tretja soška bitka se je začela z 72-urno topniško pripravo, 21. oktobra 1915 pa je italijanska pehota napadala med Plavami in morjem. Pri Plavah, kjer so bili cilj napadov Kuk (611 m) ter vrhovi med Kobilkom (623 m) in Vodiciami (651 m), pa tudi kota 383 (Prižnica), je prišlo do več spopadov, v katerih sta vasi Zagora in Paljevo nekajkrat prešli iz rok v roke. Ob koncu bojev so ju obdržali branilci. Italijanski vojaki so zasedli avstro-ogrške položaje zahodno od Zagore. Njihova poizkusa prečkanja Soče med Bodrežem in Logo ter pri Ajbi 21. in 28. oktobra sta bila tudi neuspešna, saj so jih branilci obakrat zavrnili z mitraljezi in topovi.

Na goriškem mostišču, na črti Sabotin-Oslavje-Podgora, so se napadi in protinapadi menjavali s topniškimi dvoboji od 23. oktobra do 4. novembra

1915. Italijanskemu vdoru v avstro-ogrski jarek ali njihovi zasedbi razrušenih položajev ter grebenov na Kalvariji (184 m), koti 240 (Podgora), pri Pevni in na Oslavju je vedno sledil protinapad avstro-ogrskih enot, ki so večinoma pregnale nasprotno vojske. Tudi napadi na Sabotin so bili neuspešni. Ko so se boji na goriškem mostišču 4. novembra končali, je v italijanskih rokah ostalo le nekaj prednjih jarkov na Kalvariji. Med boji za goriško mostišče so italijanski topničarji prvič obstreljevali Gorico, ker so domnevali, da so v mestu sedež več avstro-ogrskih poveljstev, skladišča in sedeži rezervnih enot.

Na Krasu je italijanska pehota 21. oktobra spet napadla iste cilje, in sicer Sv. Mihael (275 m), ruševine Martinščine in grebene Griže na severu ter vrhove južnega roba kraške planote: Košič (113 m), Debeli vrh (140 m) in kote 121, 85 ter 77 nad železniško progo pri Tržiču. Njihovi drugi oddelki so napadali koto 12 (Rimske Toplice) in koto 21 tik ob morju na odseku od Adrie Werke (železarna) do Liserta (močvirje).

Ogrska 20. honvedska divizija je ta dan prišla v spopad z brigadami Verona, Alessandria, Catanzaro in Bari ter izgubila del položajev nad Martinščino in južni vrh Sv. Mihaela (Vrh 4). S takojšnjim protinapadom in ob hudih izgubah so položaje povrnili skoraj v celoti. Tudi južneje, na okopih med kotama 111 in 118 na Griži, so bile brigade Bologna, Cagliari in Savona uspešne.

Poizkusi enot VII. korpusa, da bi z osvojitvijo kot 113 (Košič), 140 (Debeli vrh), 121, 85 in 77 odprle pot proti Grmadi (323 m), so bili izničeni z avstrijskim topniškim ognjem, pa tudi s protinapadi na nekatere južne kote (121, 85, 77). Tudi naslednje tri dni so se na Krasu izmenjavali topniški in pehotni spopadi, od 25. do 27. oktobra pa je na bojišču nastalo začasno premirje. Po 28. oktobru in vse do 3. novembra so se hudi boji in siloviti protinapadi na Krasu nadaljevali. Branilcem je po vseh bojih uspelo ohraniti skoraj vse okope.

Na severu soške fronte je levo krilo druge italijanske armade, IV. korpus, 21. oktobra začel napade proti Bovcu, Krnu in tolminskemu mostišču. Na pobočjih Rombona je bilo do 27. oktobra več neuspešnih spopadov. S spreminjajočo se srečo so italijanske enote 21. oktobra prodrle pred avstro-ogrške žične ovire na Javorščku, 22. pa so bersaljerske enote vdrle v jarke branilcev na njegovem severnem grebenu, vendar so jih ti pregnali. Tudi ponovni napadi na grebenih Vršiča so bili neuspešni. V Krnskem pogorju, med Batognico (2164 m) in

Vodelom (1053 m), je bilo od 21. do 27. oktobra več poizkusov, da bi enote 33. pehotne divizije in alpinov zasedle položaje na grebenih med omenjenima kotama. Njihovi naporji so bili skoraj povsod neuspešni, le na območju Mrzlega vrha so zasedli prvi avstrijski jarek. Tudi poizkus zasedbe jarkov na Selskem vrhu (588 m) in na tolminskem mostišču ni uspel.

Za zelo majhne uspehe v tej ofenzivi je italijanska stran ponovno žrtvovala velik odstotek častnikov in vojakov, saj v virih navajajo, da je imela 10.733 mrtvih, 44.290 ranjenih ter 11.975 izginulih in zajetih (skupaj 66.998 vojakov ali 22,74 odstotka; druga italijanska armada 15,45 odstotka, tretja armada pa 30,47 odstotka. Nekatere italijanske enote, ki so sodelovale v bojih na Krasu, so izgubile celo približno 50 odstotkov mož.)

Tudi avstro-ogrška stran je utrpela velike izgube, še zlasti njen VII. korpus (med Sv. Mihaelom in Grižo), ki je izgubil približno 41 odstotkov mož. Peta avstro-ogrška armada je naštel 8228 mrtvih, 26.418 ranjenih ter 7201 izginulih in zajetih (skupno 41.847 častnikov in vojakov).

Četrta soška bitka (10. november–2. december 1915)

Že 10. novembra 1915 se je začela naslednja, torej četrta soška bitka, ki je bila po svojem konceptu podobna prejšnji, saj je bila glavni cilj spet zasedba Gorice. V ta namen je italijansko vrhovno poveljstvo skrčilo odsek napadanega bojišča med Plave in Grižo (118 m) ter v boj poslalo sveže enote tretje italijanske armade, in sicer XI. in XIII. korpus, ter desno krilo druge italijanske armade, in sicer VI. korpus, okrepljen s četrto divizijo iz II. korpusa (skupaj 16,5 divizije). Na drugih odsekih fronte, in sicer na območju med Plavami in Zagoro ter pri Tržiču in na območju od Tolmina do Bovca, so bili načrtovani demonstrativni napadi, s katerimi bi italijanska stran vezala avstro-ogrške enote na tamkajšnjem bojišču. Za te bočne akcije in demonstrativne napade je italijansko vrhovno poveljstvo vključilo 11,5 divizije.

Avstro-ogrška peta armada je imela na celotnem bojišču na voljo deset divizij, razporejenih v štiri korpuse, in sicer XV. korpus od Rombona do Sel pri Volčah oziroma do Avč, XVI. korpus od Avč do Ločnika z odsekoma Avče-Sveta gora in Sabotin-Oslavje-Podgora-reka Vipava, VII. korpus od reke Vipave do Griže in III. korpus od Griže do Sesljana. Branilci so na soško bojišče pripeljali še pet pehotnih divizij, ki so sodelovale v bojih zadnje dni te ofenzive.

Italijanska topniška priprava, ki se je začela 10. novembra, se je po štirih urah končala in v napad je prešla italijanska pehota. Najbolj srditi boji so se bili okoli Oslavja in kote 188, kjer so italijanske enote kljub avstro-ogrskemu topniškemu obstreljevanju 12. novembra zjutraj zasedle porušene jarke pri cerkvi. Avstro-ogrške enote so takoj prešle v protinapad in jarki so bili spet njihovi. Italijani so med 18. in 29. novembrom še večkrat napadli na tem sektorju. Cilja sta bila tako Oslavje kot kota 188 in v jarkih okoli njiju so se večkrat zamenjali gospodarji. Ob koncu bojev, 30. novembra 1915, so v italijanskih rokah ostali porušena cerkev na Oslavju in jarki na hrbtu proti cesti med Pevmo in Števerjanom. Italijanska stran je v teh bojih izgubila 397 častnikov in 10.517 vojakov, avstrijska pa približno 3600 mož. Vse italijanske poizkuse osvojitve Sabotina (609 m) so branilci odbili in jim povzročili hude izgube.

Na grebenih nad Podgoro in okoli kote 184 (Kalvarija) so se v teh dneh bili podobno krvavi boji kot za Oslavje. Branilci so bili na začetku izpostavljeni hudemu topniškemu in minometnemu obstreljevanju, zato so se morali umakniti na manj izpostavljene položaje. Na Kalvariji so italijanske enote že prvi dan s hudimi izgubami zasedle del avstro-ogrskega jarka zahodno od kote 184.

Slika 10

Nadporočnik Friedrich Horn pri svojem mitraljezu na avstro-ogrskem položaju na Krasu, fototeka Vojaškega muzeja SV

Na Krasu je italijanska pehota 10. in 11. novembra množično napadla zlasti na območju med Sv. Mihaelom in Grižo, ki jo je branil VII. avstro-ogrski korpus. Na območju Sv. Mihaela je napadal XI. italijanski korpus, katerega naloga je bil prodor prek kril s sedla pri Martinščini in Petovljah. Na ozemlju med kotama 164 in Grižo (kota 118) so prodirale enote XIII. italijanskega korpusa. Njihova naloga je bila pomoč enotam XI. italijanskega korpusa ter globinski prodor v nasprotno položaje. Branilcem je povsod uspelo izničiti uspehe množičnega italijanskega napada in v naslednjih dneh je prišlo do bojev na posameznih odsekih. Ko je bilo 15. novembra konec prve faze bojev na Krasu, je v italijanskih rokah ostalo nekaj jarkov nad Zagrajem v smeri kote 164 ter nad Petovljami v smeri Boškinov. V drugi fazi, ki se je začela 18. novembra, so bili cilji na Krasu enaki: prodor proti koti 124, osvojitve vseh štirih višinskih točk na Sv. Mihaelu, zavzetje čim več ozemlja proti koti 164, Martinščini. Spopadi, in sicer napadi in protinapadi ter premori med posameznimi fazami, so trajali do prvih dni decembra 1915 in so se končali z italijansko osvojitvijo ozemlja do kote 164 jugozahodno od Martinščine ter kote 124 in z njihovim prodorom proti Boškinom na severnem pobočju Sv. Mihaela. V srednjem delu kraškega bojišča, nad Selcami, proti koti 113 (Košič), so napadalci v drugi fazi tudi osvojili nekaj ozemlja.

Ob akcijah na goriško mostišče je 10. novembra italijanska stran napadla tudi s svojega mostišča na levem bregu Soče pri Plavah na črti Plave-Zagora. Cilji napada so bili kota 383 (Prižnica), kote nad Paljevim in Kuk (611 m). V treh dneh jurišev in premorov, polnih bojev na nož in topniških obstreljevanj, napadalcem ni uspelo doseči nobenega od ciljev, zato so 12. novembra zvečer prekinili akcije. Ponovno so poizkusili 18. novembra, ko so poskušali zavzeti glavne kote južno in severno od kotline pri Paljevem, pa tudi prodreti proti kotam 383 (Prižnica) in 363, severno, ter proti koti 535, južno od njega. Iz Zagore naj bi italijanske enote prodrle v Zagomilo, potem pa v smeri od Kuka (611 m) proti Vodiciam. Tudi tokrat napadalci niso dosegli pomembnejšega rezultata, saj jim njihovo topništvo ni moglo pomagati. Za uničevanje avstro-ogrskih žičnih ovir so napadalci uporabili razstrelilne cevi, vendar tudi to ni prineslo zelenega uspeha, temveč le velike žrtve. Zato se je po 20. novembru italijanska stran odločila, da bo držala avstro-ogrške sile na tem območju pod stalnim pritiskom.

Na severnem delu soške fronte, od začetka tolminskega mostišča pri Selih pri Volčah na jugu do Rombona na severu je do bojev prišlo šele v zadnji fazi te ofenzive. V njih sta na italijanski strani sodelovala VIII. in IV. korpus. Prvi je

bil razporejen od kote 555 (Javor) do Dolj in naj bi napadel v smeri Selskega vrha (588 m) ter Mengor (453 m), drugi pa je bil razporejen od Dolj do Rombona, vendar so bili njegovi cilji predvsem med Doljami in Mrzlim vrhom. Obstajali so tudi načrti za delovanje med Krnom in Rombonom, če bi vreme dopuščalo. Na avstro-ogrski strani so položaje zasedale enote njenega XV. korpusa.

Italijansko topniško obstreljevanje položajev branilcev med Mrzlim vrhom in koto 588 (Selski vrh) se je začelo 26. novembra in po štirih ali petih urah so italijanske enote napadle. Italijanski IV. korpus je 26. novembra prodiral v treh kolonah proti položajem branilcev na črti Mrzli vrh-Vodel, vendar so ti s topniškim ognjem, mitraljezi, ročnimi bombami, kamenjem in protinapadi pregnali njegove enote na izhodiščne položaje. Italijanske enote so tedaj izgubile 23 častnikov in približno 700 vojakov. Po enodnevnem premoru so Italijani ponovili napade predvsem v smeri Mrzlega vrha, vendar so jih vojaki avstro-ogrskih gorskih brigad do večera povsod odbili. Italijanska stran pa ni odnehala in proti večeru so njene enote zasedle avstrijske obrambne položaje zahodno od Mrzlega vrha ter prisilile branilce, da so se umaknili na rezervne položaje. Italijani so napadli tudi 1. decembra, vendar so bili spet odbiti.

VIII. italijanski korpus s 7. in 13. divizijo je v teh dneh večkrat napadal proti Mengoram (453 m), Bučnici (510 m) in Selskemu vrhu (588 m), vendar so se njegovi poizkusi končali z velikimi izgubami med žičnimi in drugimi oblikami ovir, tudi naravnimi, ki so jih branilci spretno izrabili v svojo korist.

Po 2. decembru 1915 so se boji začeli umirjati. Na Krasu in tudi na Tolminskem, kjer so vremenske razmere dopuščale, je prihajalo le do posameznih italijanskih osvojitvev kakega od avstro-ogrskih jarkov. Zato nekateri viri kot konec te ofenzive navajajo različne datume med 2. in 15. decembrom 1915. Ofenziva je bila vrhunec italijanskih naporov za osvojitve goriškega mostišča tisto leto in je na njihovi strani zahtevala 48.967 mož (7498 mrtvih, 33.956 ranjenih ter 7513 izginulih in zajetih), avstrijska stran pa je izgubila 25.391 mož (3895 mrtvih, 16.444 ranjenih ter 5052 izginulih in zajetih).

Čeprav se je naslednja italijanska ofenziva ob Soči začela šele marca 1916, je v tem obdobju vsak dan prihajalo do poizkusov ene in druge strani, da bi s kakšno akcijo patrolj, manjšim napadom ali vdorom v sovražne jarke in topniškim obstreljevanjem izboljšala svoje položaje pred novo ofenzivo ali pa vsaj povrnila stare položaje.

Obe strani sta v tem času utrjevali svoje položaje, popravljali uničene jarke, gradili dodatne obrambne sisteme, napeljevali nove žične ovire in se spopadali z naravo, zlasti v gorskem svetu. Tu je bilo zgrajenih več novih jarkov v snegu in postavljene so bile nove žične ovire, saj so bili prejšnji utrjeni položaji nekaj metrov globoko v snegu. Slednji, še zlasti pa snežni plazovi, so bili poglavni vetrov in nizkih temperatur velik sovražnik obeh strani.

Avstrijska stran je decembra 1915 reorganizirala bojišče ob Soči, in sicer tako, da ga je zožila. Ozemlje, ki ga je pokrival XV. avstro-ogrski korpus, je bilo izločeno iz pete avstro-ogrske armade in pripojeno 10. armadni skupini generala Rohra.

Akcije januarja in februarja 1916

Uspehi posameznih avstrijskih napadov in osvojitve jarkov decembra 1915 so bili za branilce spodbuda, da so tudi januarja in februarja 1916 nadaljevali takšne akcije.

Na goriškem mostišču so bili 14., 15., 16., 24. in 25. januarja boji na Oslavju in avstro-ogrske enote so pridobile položaje, ki so jih izgubile konec novembra 1915. V prvih treh dneh bojev je italijanska stran izgubila 2292 mož (248 mrtvih, 827 ranjenih ter 1217 izginulih in zajetih), avstro-ogrska pa 587 mož (110 mrtvih, 368 ranjenih ter 109 izginulih in pogrešanih). Za boje 24. in 25. januarja, v katerih je avstro-ogrska stran dosegla omenjene uspehe, pa viri navajajo, da je italijanska stran izgubila 2307 mož (169 mrtvih, 582 ranjenih ter 270 izginulih in 1286 zajetih).

Februarja 1916 so enote avstrijske 8. gorske brigade na tolminskem mostišču ponovno osvojile ozemlje kote 588 (Selski vrh), ki je bilo od avgusta 1915 v italijanskih rokah. Pomemben uspeh je avstro-ogrska stran dosegla tudi na območju Rombona, kjer je bila 12. februarja 1916 zasedena Čukla (1766 m). Vse italijansko prizadevanje po ponovni osvojitvi je bilo neuspešno, saj so v celotni akciji izgubili 402 moža (46 mrtvih, 220 ranjenih ter 136 izginulih in pogrešanih). Druga četa celovškega I. gorskega strelskega polka je v teh bojih izgubila približno 90 mož (27 mrtvih in več kot 60 ranjenih).

Peta soška bitka (11.–16. marec 1916)

Sprožena je bila na pobudo zahodnih zaveznikov, da avstrijska stran ne bi pomagala nemški v njenih bojih na francoskem bojišču pri Verdunu, ki so se

začeli 21. februarja 1916. Obstajali pa so tudi avstro-ogrski načrti za napad na fronti v Tirolah in tja so že selili del svojih enot s soške fronte.

Načrt italijanskega vrhovnega poveljstva je predvideval, da bodo enote druge in tretje armade delovale na določenih odsekih pri Tolminu (Mrzli vrh naj bi napadal IV. italijanski korpus, Mengore (453 m) pa VIII. italijanski korpus. VI. italijanski korpus naj bi napadal pri Podgori, cilji XI. italijanskega korpusa so bili med Vrhom 4 na Sv. Mihaelu (pobočje, imenovano osamljeno drevo (Albero isolato), jugovzhodno od Sv. Mihaela), porušeno kapelo (blizu kote 197 pri Martinščini) in Martinščino. Cilj XIII. italijanskega korpusa je bilo zavzetje izpostavljenih avstro-ogrskih jarkov na pobočjih kote 111 ter branilčevi jarki na pobočjih Griže (118 m), VII. italijanski korpus pa naj bi osvojil avstrijske položaje na koti 70 in pri Štivanu. Obe italijanski armadi sta imeli 186 bataljonov in 254 topniških baterij (od tega 43 težkih, 70 srednjih in 138 lahkih), v rezervi pa je čakalo še 76 bataljonov, 60 topniških baterij in 84 konjeniških eskadronov.

Na avstro-ogrski strani je po razdelitvi soškega bojišča med 10. avstro-ogrsko (od Avč do Rombona) in peto avstro-ogrsko, Borojevićevo armado (od Avč do morja) ter po odhodu nekaterih enot na druga bojišča nasprotnike v slednji pričakoval 101 bataljon (80.454 pušk), 76 konjeniških eskadronov (723 konjenikov) in 116 topniških baterij (467 topov).

Po 48-urnem topniškem obstreljevanju in uničevanju avstro-ogrskih položajev ter poti v zaledju je italijanska pehota 13. marca prešla v napad.

Za najpomembnejši del napada je bila spet odgovorna tretja italijanska armada, saj vremenski pogoji drugi italijanski armadi niso dovoljevali, da bi opravila postavljene naloge na Bovškem, Tolminskem, na Mengorah, Selskem vrhu (588 m) in tudi pri Plavah.

Napadi XI. italijanskega korpusa med Sv. Mihaelom in Martinščino so bili neuspešni, saj so branilci s protinapadom 15. in 16. marca ponovno prišli v jarke med koto 177 in cesto, ki pelje iz Zdravščine proti Martinščini.

Enote VI. italijanskega korpusa, ki so napadle na goriškem mostišču na predelu Oslavje-Kalvarija, so osvojile del položajev pri Ločniku, prodrle na območju Oslavja ter pred koto 188 in se tam utrdile.

Na jugu soškega bojišča, pri Selcah, so nekateri okopi zamenjali gospodarja, nad Tržičem so prešli v italijanske roke posamezni vrhovi.

Tudi napade tretje italijanske armade je spremljalo slabo vreme, zato je bila peta ofenziva 16. marca 1916 prekinjena, ne da bi napadalec dosegel cilje. Tudi izgube na obeh straneh so bile razmeroma majhne. Italijanski viri navajajo, da je tretja armada izgubila 1882 častnikov in vojakov (296 mrtvih, 1271 ranjenih ter 315 izginulih in zajetih), za izgube druge italijanske armade pa ni podatkov.

Borojevićeva peta armada je v teh bojih izgubila 1985 mož (485 mrtvih in 1500 ranjenih).

Že 17. marca 1916 so enote pete avstro-ogrške armade začele protinapade pri Tolminu, na goriškem mostišču in Sv. Mihaelu. Sodelovale so tudi nekatere enote XV. avstro-ogrškega korpusa, ki so bile podrejene 10. avstro-ogrski armadi. V dvodnevni bojih, 19. in 20. 3. 1916, je na območju Čukle avstrijski prvi gorski strelski polk osvojil nekaj ozemlja in italijanska stran je izgubila 560 mož (162 mrtvih, 174 ranjenih in 224 ujetih). Tudi na območju Mrzlega vrha so bili pripadniki tretje avstro-ogrške brigade 19. marca uspešni in zasedli italijanske položaje na koti 854 na pobočjih Vodela. Italijanski protinapad s smeri Gaberij in Volarij ter pomoč njihovega topništva sta bila uspešna. Avstro-ogrške enote so obdržale osvojene položaje, italijanska stran pa je tu izgubila 342 mož (13 mrtvih, 153 ranjenih, 51 izginulih in 125 ujetih).

Podobne uspehe so na območju Mengor (453 m) dosegle bosansko-hercegovske enote, ki so že 17. marca 1916 napadle s severovzhodnega pobočja in vdrle v italijanske jarke. Napadi avstro-ogrskih enot med 17. in 19. marcem na pobočjih Kolovrata, med Čemponi in koto 696 (Grad) ter pri Čiginju so ob njihovih zanemarljivih izgubah (3 častniki in 27 vojakov) 17. marca povzročili sedmi italijanski diviziji izgubo 1033 mož (56 mrtvih, 217 ranjenih, 760 ujetih).

Na goriškem mostišču, na predelu od Podgore do Oslavja, kota 188, je avstro-ogrsko topništvo od 19. do 26. marca obstreljevalo italijanske položaje. Avstro-ogrška pehota je napadla med 26. in 29. marcem 1916 in imela na začetku delne uspehe. Kmalu pa so italijanske enote prešle v protinapade, pregnale avstro-ogrške enote ter vzpostavile prvotno stanje. Izgube v teh krvavih spopadih

so bile velike, saj italijanski viri navajajo, da so izgubili 1936 častnikov in vojakov, zajeli pa so 325 avstro-ogrskih častnikov in vojakov.

Na Krasu so Italijani napadli 27. marca 1916, da bi razbremenili svoje enote na goriškem mostišču in jim omogočili ponovno zasedbo izgubljenih položajev pri Podgori. Italijanske enote so napadale pri Selcah med koto 70 in cesto za Doberdob, južneje pa avstro-ogrške položaje med kotama 85 in 121 nad Tržičem.

V treh dneh bojev, v katerih je italijanska brigada *acqui* izgubila 489 mož (66 mrtvih, 406 ranjenih in 17 izginulih), so bili osvojeni nekateri jarki na koti 70. Italijani so ujeli 155 avstro-ogrskih vojakov 16. črnovojniške gorske brigade ter zasegli dva mitraljeza, minomet in veliko vojaškega materiala. Tudi vsi avstrijski protinapadi v naslednjih dneh vse do 6. aprila 1916 so bili neuspešni.

Italijanski viri navajajo, da je njihova tretja armada v bojih po peti soški bitki, med 16. in 31. marcem, izgubila 3420 mož (549 mrtvih, 1969 ranjenih ter 902 izginula in zajeta).

V naslednjih mesecih, od aprila do julija 1916, je italijanska stran ob Soči zgradila ter poglobila vrsto novih obrambnih in veznih jarkov, utrdila prednje jarke in zgradila zaklonišča, predore, rove, na Krasu tudi kaverne. Zgrajeni so bili nove vojaške ceste, žičnice, vodovodi in skladišča, z namenom, da bi naslednja ofenziva uspela. Hkrati je italijanska stran pripeljala dodatne topove na novozgrajene topniške položaje ter v zaledju postavljala rezervne položaje. Posebno intenzivno so Italijani izvajali tovrstna dela na območju Mrzlega vrha (1359 m), na Sabotinu, pri Podgori, na Sv. Mihaelu, koti 70 pri Selcah in na vrhovih nad Tržičem. Avstrijska stran, pri kateri se je 1. aprila 1916 zgodila nova organizacijska sprememba, da se je XV. avstro-ogrski korpus ponovno podredil peti avstro-ogrski armadi, se je na to odzvala in poskušala onemogočiti italijanske namere s topniškim obstreljevanjem, lokalnimi napadi, pa tudi s kopanjem rogov, da bi onemogočila italijanske obrambne točke.

Enako je ravnala tudi italijanska stran.

Na predelu Rombona so avstro-ogrške enote (najprej enote celovškega prvega gorskega strelskega polka 11. aprila, potem pa še pripadniki četrtega bosansko-hercegoveškega polka 26. aprila, 2. in 4. maja) napadle italijanske prednje

položaje na Čukli, jih zasedle in ponovno izgubile. V zadnjem napadu 4. maja 1916 so Bosanci izgubili 287 mož, italijanski planinski bataljoni Ceva, Saluzzo, Borgo S. Dalmazzo in Val Cammonica pa 302 moža (54 mrtvih, 136 ranjenih, 10 izginulih in 102 ujeta). Odgovor Italijanov je sledil 10. maja 1916, in sicer z napadom in osvojitvijo vrha Čukle po hudem spopadu. V naslednjih dneh, 11. in 12. maja, so Bosanci zaman poskušali vrniti vrh v svojo posest. Osvojitve Čukle je na italijanski strani zahtevala 534 mož (79 mrtvih in 455 ranjenih), na avstrijski pa 250 mož (127 mrtvih in 123 ujetih).

Na Mrzlem vrhu so enote XV. avstro-ogrskega korpusa 8. aprila 1916 napadle in osvojile italijanske jarke južno od kote 1359, torej Mrzlega vrha, vendar so jih še isto noč izgubile. 13. aprila so enote tretje avstrijske gorske brigade ponovno napadle italijanske položaje južno od kote 854 pri Gabrjah in jih del osvojile.

Na območju Plav, goriškega mostišča, je bilo aprila 1916 le nekaj akcij, v katerih so sodelovale patrulje. V VI. italijanskem korpusu so se konec aprila zgodile organizacijske spremembe, in sicer mu je bila dodeljena še četrta divizija, sam pa je bil razpolovljen, ker se je na njegovem območju ustanovil nov, XX. italijanski korpus. VI. korpus pod poveljstvom Luigija Capella, katerega delovanje je bilo usmerjeno na predel Podgora-Pevma, sta po novem sestavljali 11. in 12. divizija. XX. korpus pod poveljstvom generala Ettoreja Mambrettija s predelom Oslavje-Sabotin pa 4. in 45. italijanska divizija.

Na Krasu so bili boji v tem mesecu različni, in sicer od avstro-ogrskih nočnih napadov na Sv. Mihael do njihovega topniškega obstreljevanja ter napadov na italijanske položaje na območju kote 70, potekali pa so med 6. in 27. aprilom. V teh bojih je tretja italijanska armada izgubila 5340 mož (1003 mrtvih, 4007 ranjenih ter 330 izginulih in ujetih).

V prvi polovici maja 1916 so italijanske konjeniške divizije, in sicer prva, druga in četrta, katerih moštvu so že februarja 1916 odvzeli konje, prišle na soško bojevališče. Prva konjeniška divizija je bila vključena v II. italijanski korpus, četrta konjeniška divizija v VII. italijanski korpus, druga pa je ostala v rezervi vrhovnega poveljstva.

Ko so 15. maja 1916 Avstrijci na Južnem Tirolskem sprožili ofenzivo, imenovano Strafexpedition, so v njej sodelovale tudi enote, premeščene s

Krasu. Tako so zelo oslabili svoje položaje na tem delu soške fronte. Da bi onemogočili prevoz italijanskih enot in topništva na Južno Tirolsko, so kljub temu sprožili nekaj demonstrativnih napadov na Krasu. Enega celo 15. maja na območju Tržiča, hkrati z začetkom ofenzive v Tirolah. Ker pa se je 4. junija 1916 začela ofenziva generala Brusilova na ruskem vojskovališču, je moralo avstro-ogrsko vrhovno poveljstvo 17. junija ofenzivo v Tirolah prekiniti in njihove enote so se do 25. junija umaknile na obrambne položaje.

Junija na soškem bojevališču ni bilo pomembnejših spopadov, saj je avstro-ogrski strani primanjkovalo enot, stanje pete avstro-ogrske armade pa je bilo zelo slabo. Zato se je avstro-ogrsko vrhovno poveljstvo odločilo, da bo z uporabo plina skušalo osvojiti koto 197, severozahodno od Martinščine, ter popravilo slab položaj svojih enot na tem območju. 29. junija so posebne avstro-ogrske enote spustile plin iz 6000 50-kilogramskih jeklenk na 6 kilometrov širokem odseku med Martinščino na jugu in Majnico, krajem ob Soči, severozahodno od Doberdobske planote. Plin je pomoril 2700 častnikov in vojakov brigad Regina in Pisa, žrtve pa so bile tudi med avstro-ogorskimi častniki in vojaki (36 umrlih in 186 zastrupljenih). Italijanski vojaki so množično zapuščali jarke ali pa se predajali napredujočim avstro-ogrskim enotam, zato so slednje osvojile koto 197 in še druge bojne jarke. Niso pa izkoristile dejavnika presenečenja in bi kmalu postale žrtev silovitega obstreljevanja italijanskega topništva ter protinapada italijanskih enot. Prisiljene so se bile umakniti na svoje izhodiščne položaje, ki so jih s težavo obdržale. Italijani so ta dan poleg 2700 umrlih zaradi zastrupitve izgubili še 4000 mož. Avstro-ogrske izgube pa so skupaj z umrlimi in zastrupljenimi zaradi lastnega plina znašale 3300 mož.

Šesta soška bitka (4.–16. avgust 1916)

Prekinitev avstro-ogrske ofenzive v Tirolah, avstro-ogrske težave na vzhodni fronti ter italijanski napadi julija v Tirolah so bili glavni vzrok, da je orožje v tem času na soški fronti mirovalo. Obe strani sta mir izkoristili za utrjevanje prve bojne črte ter postavitev več obrambnih objektov v neposrednem in bližnjem zaledju.

General Luigi Cadorna je ves čas priprav na novo ofenzivo načrtoval, da bo z njo razbil branilčeve položaje na goriškem mostišču, osvojil Gorico ter prodril med Sv. Mihaelom in Martinščino na Krasu. V drugi fazi te ofenzive naj bi italijanske enote pri Plavah prodrle na Banjško planoto ter z več napadi ogrožale Doberdobsko planoto. Italijani so že med svojimi ofenzivnimi sunki na Južnem Tirolskem julija 1916 začeli vračati enote in topništvo na soško

bojevališče. Na položaje ob Soči je bilo pripeljanih približno 300.000 častnikov in vojakov s celotno opremo, dodatno pa so okrepili njihovo topništvo, in sicer so uvedli novo orožje, bombarde (minomete), ki naj bi v tej ofenzivi pokazale svojo moč. Samo italijanska tretja armada je imela tedaj na voljo 1329 topov in 619 minometov ter štela 16 divizij (203 bataljone). Tudi druga italijanska armada, ki naj ne bi sodelovala v tej ofenzivi, je štela štiri divizije (65 bataljonov, 5 polkov konjenice brez konj) in imela na voljo 589 topov (376 lahkih, 207 srednjih in 6 težkih) ter 102 minometa.

Njihov načrt je predvideval, da bo pehota napadla 6. avgusta 1916 z dvema bočnima napadalnima skupinama na ozemeljsko skrčenem območju soške fronte. Na jugu je bil cilj napada enot XI. in XIII. italijanskega korpusa Sv. Mihael, na severu pa bi enote VI. italijanskega korpusa, ki je bil spet reorganiziran, imele naslednje cilje na hriboviti okolici Gorice: 45. divizija Sabotin, 24. divizija predel kota 188-Oslavje, 11. divizija proti položajem pri Pevmi in Grafenbergu (območje kote 206 in pod njo do Soče), 12. divizija pa pas od Podgore (240 m) do Kalvarije (184 m). V rezervi VI. korpusa sta čakali 43. in 48. divizija.

V demonstrativnih akcijah med Grižo (118 m) in Jadranom naj bi sodelovale enote VII. italijanskega korpusa.

Slika 11

Skupina avstro-ogrskih častnikov za mizo na Krasu, fototeka Vojaškega muzeja SV

Peta avstro-ogrška armada je v tem času med Jadranskim morjem in Krnom imela na voljo le 106 bataljonov, veliko jih je bilo črnovojniških, 440 lahkih, 144 srednjih in težkih topov ter 220 lahkih in 113 srednjih ter težkih minometov. Na območju proti italijanski tretji armadi, ki je štela 203 bataljone, 1329 topov in 619 minometov, pa je bilo razporejenih 78 njenih bataljonov in 384 topov. Razmerje moči na ključnih točkah italijanskega napada na goriškem mostišču je bilo v njihovo korist.

Italijanskemu VI. korpusu, katerega napadalno območje je bilo dolgo devet kilometrov in je imel na voljo 72 pehotnih bataljonov ter računal na podporo 920 topov in 390 minometov, se je lahko uprla le 58. avstro-ogrška divizija, katere skupna moč je bila 18,5 bataljona (10,5 črnovojniškega, 8 aktivnih) in 87 topov. Njeni obrambni položaji so se spuščali s kote 507 na Sabotinu proti Podsabotinu in se usmerili proti koti 188, na pobočja okoli Oslavja, in prišli v vas samo (kota 181). Od tod so z zahodne strani prečkali hribovito območje pri Pevmi (kote 133, 121, 160), se povzpeli na Grafenberg (206 m), Podgoro (240 m) in Kalvarijo (184 m) nad vasjo Podgora. Od tod so se položaji spustili vzhodno od Ločnika na Sočo ter naprej proti Štandrežu. Od tod do izliva reke Vipave v Sočo so avstro-ogrski položaji potekali na levem bregu reke Soče.

Severno od Sabotina, nosilca obrambe goriškega mostišča, med Sveto goro in Plavami ter naprej proti Avčam, so bile razporejene enote 62. avstro-ogrške divizije (skupaj 13,5 bataljona) z mobilnimi topniškimi baterijami. Med Avčami in Krnom je italijanske enote pričakovalo 19 bataljonov in 28 mobilnih topniških baterij XV. avstro-ogrškega korpusa.

Na kraški planoti med reko Vipavo in morjem so bile razporejene enote VII. avstro-ogrškega korpusa in devete pehotne divizije. VII. korpus je imel za obrambo ozemlja med reko Vipavo in Grižo (118 m), dolgega devet kilometrov, 27 bataljonov in 29 mobilnih topniških baterij.

Deveti pehotni diviziji, ki je štela 22 bataljonov in 23 mobilnih topniških baterij, je bila dodeljena obramba 13 kilometrov dolgega ozemlja od Griže (118 m) do Devina. V rezervi je imela peta avstro-ogrška armada le šest bataljonov.

Italijani so šesto soško bitko začeli 4. avgusta 1916 s topniškim obstreljevanjem na jugu Doberdobske planote med Grižo (118 m) in morjem. V popoldanskih

urah so enote njihovega VII. korpusa demonstrativno napadle avstro-ogrške položaje južno od kote 118 (Griža) in ostre robove kot 85 in 121 ter skušale avstro-ogrskemu poveljstvu prikriti prave cilje te ofenzive. Uspelo jim je priti v nekatere jarke na območju omenjenih kot, vendar so jih branilci ta in naslednje dni povsod pregnali na njihove izhodiščne položaje.

Italijansko topniško obstreljevanje na jugu bojevališča se je 5. avgusta 1916 nadaljevalo in se počasi preneslo tudi na goriško mostišče, potem pa v noči na 6. avgust prenehalo. Že naslednje jutro so italijanski topničarji ponovno začeli deveturno obstreljevanje avstro-ogrskih položajev od morja do Tolmina, kakršnega branilci še niso doživeli. Zlasti so bili pod hudim topniškim ognjem branilci na Sabotinu, Podgori, Sv. Mihaelu in Martinščini, kjer so Italijani tudi začeli napadati.

Ko so italijanski topničarji 6. avgusta popoldne prenesli obstreljevanje na cilje v zaledju, so napadalne kolone VI. italijanskega korpusa na severu napadle položaje 58. avstro-ogrške pehotne divizije na goriškem mostišču pri Podgori, Pevmi in na vrhu Sabotina. Na slednjem so po kratkem boju zasedle avstro-ogrške položaje, zajele vojake dalmatinskega 37. domobranskega polka in po grebenu prišle do ruševin samostana na sv. Valentina. V Štmavru sta prišli v stik italijanski koloni, ki sta prodirali, ena z vrha Sabotina, druga pa navzgor po njegovih grebenih. Odpor avstro-ogrskih enot je bil zlomljen tudi pri Podsabotinu in na Oslavju. Le na koti 188 in tako imenovanem Bosanskem hrbtu so se branilci še držali. Italijanske enote so v 40-minutnem napadu na Sabotin izgubile 1186 mož (116 mrtvih, 853 ranjenih in 217 pogrešanih) ter zajele 1200 branilcev.

Njihovo prizadevanje, da bi prodrli s Sabotina in zasedli železniški most pri Solkanu, ni bilo uspešno. Južneje so njihove enote prebile položaje avstro-ogrskih črnovojnikov nad Pevmo, zavzele vas in se prebile do reke Soče. Kljub italijanskemu prodoru v smeri Grafenberga, osvojitvi kote 184 (Kalvarija), prihodu do desnega brega Soče in vasi Podgora ter njihovemu ogrožanju avstro-ogrskih enot na koti 240 so branilci drugega bataljona dalmatinskega 23. domobranskega polka ta dan vzdržali.

Tudi južni bastion goriškega mostišča, Sv. Mihael, je bil 6. avgusta zvečer z vsemi štirimi vrhovi v rokah enot XI. italijanskega korpusa. Na njegovem desnem krilu so njegove napade podprle enote XIII. italijanskega korpusa in vdrle v avstrijske jarke na območju Martinščine ter napredovale v smeri Cotičev.

V noči na 7. avgust so branilci z rezervnimi enotami in enotami, odvezetimi s položajev bližnjih enot (na primer 62. divizije), izvedli protinapade, da bi povrnili izgubljene položaje na goriškem mostišču.

Napad na Sabotin je bil zaupan II. bataljonu 22. dalmatinskega pehotnega polka, ki se je s svojim poveljnikom podpolkovnikom Stanislavom Turudijo izkazal že v bojih pri Plavah. V spopadu z italijanskimi enotami je bil bataljon obkoljen in prisiljen k vdaji. Tudi na koti 188 in tako imenovanem Bosanskem hrbtu severno in vzhodno od Oslavja so bili branilci premagani, vendar jim je uspelo organizirati mostišče za obrambo solkanskega železniškega mostu.

Branilcem Podgore in kote 240, ki so ves dan zadrževali italijanske napade, so v noči na 7. avgust prišle na pomoč avstro-ogrske rezervne enote, ki so na območju Grafenberga zasedle del Podgore in ozemlje do Pevme. Italijanski VI. korpus je 7. avgusta nadaljeval napade in branilcem kote 240 na Podgori kljub protinapadom ni uspelo ohraniti položajev. V noči na 8. avgust 1916 so se avstro-ogrske enote začele umikati na levi breg Soče in v Gorico, upajoč, da bo mesto ostalo v njihovih rokah. Z izjemo solkanskega železniškega mostu, ki so ga namenoma pustili, in cestnega mostu pri Ločniku, ki ga je eksplozija avstro-ogrskega razstreliva le delno poškodovala, so avstro-ogrske saperske enote razstrelile vse mostove čez Sočo.

Branilci Gorice so spoznali, da mesta z enotami, ki so jih imeli na voljo, ne bodo obdržali, zato je Svetozar Borojević 8. avgusta 1916 zvečer ukazal umik iz mesta na položaje druge obrambne črte. Hkrati z umikom iz Gorice so se umaknile tudi enote z mostišča pri Solkanu in avstro-ogrski saperji so razstrelili svetovno znani železniški kamniti most. Italijanske enote so 9. avgusta 1916 vkorakale v Gorico. Drugo obrambno črto so branilci zgradili na pobočjih Škabrijela (646 m), Sv. Katarine (Kekec) (322 m), po območju Panovca in Rožne doline ter judovskega pokopališča vzhodno od Gorice in proti Markovemu hribu (227 m). Od tod naprej so njihovi položaji mejili na levi breg Vrtojbe, se povzpeli na Mirenski grad (120 m) in na rob kraške planote.

Na območju Sv. Mihaela in Martinščine so pripadniki VII. avstro-ogrskega korpusa 7. avgusta zjutraj napadli italijanske položaje in jih začasno osvojili. Po italijanskem topniškem obstreljevanju 7. avgusta in po bojih za Martinščino in Sv. Mihael v naslednjih dneh so se enote VII. avstro-ogrskega korpusa v

noči z 9. na 10. avgust 1916 umaknile na obrambno črto, ki se je začela pri Mirenskem gradu, se povzpela na severni rob kraške planote in na koto 212 (Nad Logem), potekala zahodno od Lokvice in Opatjega sela, šla na koto 208 jugozahodno od Nove vasi in na koto 164 (Gradina-Črni hrib) nad Doberdobskim jezerom. Zaradi predvidljivih težav je avstro-ogrsko poveljstvo 12. avgusta 1916 zapustilo Gradino (164 m) na severu in koto 140 (Debeli vrh) na jugu Doberdobskega jezera ter svojo obrambo organiziralo vzhodno od jezera in kote 208 v smeri kote 144 (Gorjupa Kupa) ter proti koti 121 nad Trzičem.

Uspešen konec prve faze šeste soške bitke je bil spodbuda enotam druge in tretje italijanske armade, da so 10. avgusta začele drugo fazo te ofenzive. General Luigi Cadorna je načrtoval zavzetje vrhov na severovzhodu Doberdobske planote ter vzhodno od Gorice, kar bi omogočilo prodor italijanskih enot v Vipavsko dolino. Enote druge italijanske armade na mostišču pri Plavah naj bi zavzele koto 383 (Prižnica) ter prodrle na greben Kuk-Vodice-Sveta gora in naprej proti Vipavski dolini.

Italijanska VI. in VIII. korpus sta napadla na črti Solkan-Gorica-Šempeter-Vrtojba. Njuni cilji so bili Škabrijel (646 m), Sv. Katarina (307 m), območje Panovca in kota 171 na pobočju Markovega hriba, vendar sta bila neuspešna. Juriše proti koti 383 so izničili Dalmatinci. Neuspehi napadalcev 11. avgusta 1916 so generala Cadorno prisilili, da je poenotil poveljstvo nad enotami, ki so napadale med reko Vipavo in Banjšicami. Območje delovanja druge italijanske armade je bilo razširjeno na jug do reke Vipave. Naloga njenega poveljnika generalporočnika Alberta Piacentinija je bila, da s štirimi korpusi osvoji hribe med Kukom (611 m) in Markovim hribom (227 m). Med Kukom in Vodiciami je napadel II. italijanski korpus, VI. italijanski korpus je naskakoval Sveto goro in Škabrijel, proti XXVI. italijanskemu korpusu so se upirali branilci na območju med Grčno, Rafutom in Markovim hribom, naloga VIII. italijanskega korpusa pa je bila osvojitve vrhov vzhodno od železniške proge Šempeter-Volčja Draga.

Na kraškem bojišču je bil cilj tretje italijanske armade osvojitve severovzhodnih robov kraške planote vzhodno od zajede Dol ter prodor do črte Dornberk, Železna vrata, Trstelj, Grmada. Boji med italijanskimi in avstro-ogrskimi enotami so trajali do 17. avgusta 1916, ko jih je italijanska stran prekinila. V petih dneh bojev, v katere se je vmešalo tudi topništvo, so branilci, ki so dobili tudi okrepitev, na goriškem mostišču in pri Plavah večinoma ohranili

svoje ključne položaje. Italijanske enote so bile tedaj na prelazu Prevalo, na pobočjih Sv. Katarine (307 m), pred Grčno (126 m), na vzpetinah Rafuta (175 m) in Markovega hriba ter držale vrhove na črti Šober (99 m)-Vrtojba.

Na Krasu so se branilci morali umakniti z bastiona Nad Logem (212 m) in se utrdili približno pol kilometra vzhodneje. Zapustili so tudi porušeno Opatje selo. Pri Lokvici so branilci vzdržali na položajih zahodno od vasi. Vojaški in političnopropagandni uspeh v tej ofenzivi so Italijani plačali z izgubo 63.516 mož (6310 mrtvih, 32.784 ranjenih, 12.128 izginulih in zajetih ter 12.294 obolelih), v enotah pete avstro-ogrške armade pa so pogrešali 41.835 mož (3719 mrtvih, 19.910 ranjenih, 13.829 izginulih in zajetih ter 4377 obolelih). K temu je treba dodati še izgube, ki jih je utrpel XV. avstro-ogrski korpus med manjšimi boji in praskami patrolj med Tolminom in Bovcem za ofenzive in so znašale 1050 mož (57 mrtvih, 289 ranjenih, 32 pogrešanih in zajetih ter 672 bolnih).

V zadnji tretjini leta 1916 so se na soškem bojevališču zvrstile še tri italijanske ofenzive, in sicer sedma, osma in deveta, ki so s presledki trajale od 14. septembra do 4. novembra. Značilno zanje je, da je bila vsaka od njih zelo kratka, saj je trajala le nekaj dni, bile pa so silovite ter krvave in njihovi cilji so bili vedno med morjem in Gorico. Na jugu sta to bili Gorjupa Kupa (kota 144) pred Jamljami in kota 208 severovzhodno od Bonetov z mogočim udarom v smeri Grmade, kajti Cadornova želja je bila priti v Trst, na severu kraške planote pa njen severni rob s Fajtjim hribom (432 m) in Trsteljem (643 m). Vzhodno od Gorice so se položaji branilcev razprostirali od Svete gore (681 m) prek Škabrijela (646 m) do Markovega hriba (227 m).

Sedma soška bitka (13.–17. september 1916)

General grof Luigi Cadorna je predvidel, da bo glavni napad izvedla tretja italijanska armada med morjem in reko Vipavo, posebej pa njen XI. korpus, katerega naloga je bila prodor na severnem delu kraške planote v smeri Fajtjega hriba (432 m) in Trstelja (643 m). Druge enote tretje armade južno in druge italijanske armade severno od XI. italijanskega korpusa pa bi izvajale bočne prodore.

Obe italijanski armadi sta v začetku septembra imeli na voljo 240 bataljonov (240.000 mož) in približno 1500 topov različnih kalibrov. Peta avstro-ogrška armada je konec avgusta pričakala s 148 bataljoni (148.000 mož) ter imela 606 lahkih in 168 težkih topov.

Samo tretja italijanska armada je imela 10 divizij (186 bataljonov oziroma 186.000 mož, 950 topov in 586 minometov), od katerih sta bili le dve v rezervi (36 bataljonov). Svetozar Borojević je bil v podrejenem položaju, saj ji je lahko postavil nasproti le 59 bataljonov oziroma 59.000 vojakov, 284 topov in 255 minometov.

V popoldanskih urah 13. septembra 1916 se je začela italijanska topniška priprava med morjem in reko Vipavo. V njej so na severu uporabili tudi bombe s plinskim polnjenjem. Priprava je trajala devet ur, potem pa je 14. septembra napadla italijanska pehota. Italijanski topničarji so hkrati iskali cilje v avstro-ogrskem zaledju. Tu so se skrivali avstro-ogrski topničarji, ki so z natančnim streljanjem in brez količinskih omejitev v strelivu redčili vrste napadalcev. Z italijansko pehoto so se spopadli tudi avstro-ogrski jurišni oddelki (Sturmtruppen), ki so prvi dan zavzeli skoraj vse svoje izgubljene položaje ter pregnali italijanske enote na njihove izhodiščne položaje. Najhujši davek je tega dne plačal 61. avstro-ogrski pehotni polk, ki so ga štirje polki 23. italijanske divizije skoraj uničili vzhodno od kote 212 (Nad Logem). Uspešni sta bili tudi 22. in 16. italijanska divizija. Prva je osvojila nekaj avstro-ogrskih jarkov ob cesti od Opatjega sela do Kostanjevice, druga, iz VII. italijanskega korpusa, pa je pregnala branilce s prve obrambne črte na koti 144 (Gorjupa Kupa).

V tej bitki je bil najhujši dan 15. september, saj je italijansko topništvo obstreljevalo na vsej fronti, od morja do Rombona. Na slednjem ter na Javorščku (1549 m) in Vršiču (1897 m) so italijanske planinske enote napadle 16. septembra, vendar so Bosanci na Rombonu in branilci Javorščka ter Vršiča odbili napade in povzročili napadalcem hude izgube.

Siloviti boji na Krasu med 15. in 17. septembrom so napadalcem prinesli uspehe. Na severu, ob reki Vipavi, je bil osvojen Mirenski grad (120 m). Na jugu, severovzhodno od Doberdobskega jezera, so enote 15. bersaljskega polka s pomočjo delov brigade Macerata pregnale avstro-ogrške vojake z vrha kote 208 in ti so se vkopali v neposredni bližini. Na vrh kote 144 (Gorjupa Kupa), južno od Doberdobskega jezera, so zmago slavili 22. polk brigade Cremona, pripadniki konjeniškega polka Genova (brez konj) ter 3. in 11. bersaljski kolesarski bataljon.

V štiridnevnih bojih v sedmi soški bitki so Italijani (tretja in druga italijanska armada) izgubili 21.144 častnikov in vojakov (2487 mrtvih, 15.371 ranjenih,

3286 izginulih ter zajetih), južno krilo pete avstro-ogrsk armade pa 15.000 mož, med katerimi je bilo tudi 4111 ujetih častnikov in vojakov.

Osma soška bitka (9.–12. oktober 1916)

V času med sedmo in osmo soško bitko se je ob Soči zvrstilo več lokalnih spopadov. Branilci so si prizadevali utrditi svoje položaje na Krasu s postavitvijo nove obrambne črte, ki je bila od prejšnje umaknjena približno 4,5 kilometra. Z njo so skušali izkoristiti naravne danosti, ki so jim dodali še umetne ovire. Nova obrambna črta je potekala od Velikega hriba (463 m) vzhodno od Fajtjega hriba (433 m) čez Kostanjevico na Govec (289 m) in čez Medjo vas na Grnadi do Devina (Duino) v Tržaškem zalivu.

Cilji napadalcev v tej ofenzivi so bili podobni onim v sedmi. Na novem napadalnem območju, na vrhovih vzhodno od Gorice, med reko Vipavo in Markovim hribom pri Šempetru, bi sodelovale enote VIII. korpusa druge italijanske armade. Od 221 bataljonov jih je italijanska stran poslala v boje 166 ter uporabila 1000 topov in 500 minometov, avstro-ogrška pa 101 bataljon, 450 topov in 250 minometov. Po topniškem obstreljevanju avstro-ogrskih položajev, ki se je stopnjevalo od 30. septembra naprej, ter pehotnih napadih na posameznih odsekih na Krasu v prvih dneh oktobra se je 9. oktobra 1916 začela osma soška bitka. Ta dan je italijansko topništvo obdelovalo položaje branilcev od morja do vasi Plave, v naslednjih dneh pa je italijanska pehota poskušala doseči postavljene cilje. V štiridnevni bojih so bile enote tretje italijanske armade na Krasu uspešnejše od branilcev, saj so osvojile Novo vas, koto 208 jugozahodno od Nove vasi ter ozemlje proti Opatjemu selu. Le pri Jamljah so branilci odvrnili napadalne enote.

Med reko Vipavo in Gorico je VIII. italijanski korpus poskušal prodreti na odseku od Mirenskega gradu (120 m) do Markovega hriba (227 m). Napadalci so sicer zasedli prednje avstrijske jarke pri Vrtojbi in Šempetru, vendar so jih branilci s protinapadom ponovno zavzeli. V italijanskih rokah je ostal le Šober.

Ob koncu bojev v osmi soški bitki, 12. oktobra 1916, so bojni jarki med obema vojskama potekali od kote 208 (severno od Bonetov) čez Lukatič jugozahodno od Hudega Loga, Hudi Log, Lokvico in koto 246, vzhodno od kote 212 (Nad Logem). Kljub kratkotrajnosti bojev so imeli napadalci spet hude izgube pri osvajanju položajev, saj je tretja italijanska armada izgubila 20.616 mož (2471 mrtvih, 12.778 ranjenih, 5367 izginulih in zajetih),

druga italijanska armada pa je imela 3248 izgub. Njen VIII. korpus, ki je napadal med Gorico in Mirenskim gradom, je izgubil 2116 mož (306 mrtvih, 1563 ranjenih, 247 zajetih in izginulih).

Izgube pete avstro-ogrske armade so bile izredno hude, saj jih ocenjujejo na več kot 28.000 mož, od tega je 8216 častnikov in vojakov prišlo v italijansko ujetništvo. Res pa je, da so branilci spet preprečili Italijanom prodor proti Trstu.

Deveta soška bitka (31. oktober–4. november 1916)

Tretja faza italijanske jesenske ofenzive ali 9. soška bitka se je začela s topniško pripravo zadnjega dne oktobra, 1. novembra pa so med morjem in Sveto goro prešle v napad enote druge in tretje italijanske armade z istimi cilji kot v prejšnji ofenzivi: center in severni del kraške planote sta napadala XI. in XIII. italijanski korpus, hribovje zahodno od Gorice pa VIII. in XXIV. korpus druge italijanske armade. Med petdnevnimi boji so napadalci uporabili 164 od 225 bataljonov, 1400 topov in 700 minometov, branilci pa so imeli na voljo 110 razredčenih bataljonov, ki so bili že med 24. in 28. oktobrom deležni stalnega italijanskega bombardiranja, in 543 topov. Italijani so 31. oktobra 1916 uporabili tudi svoje letalstvo za napade na grad Miramar, Sežano in Dutovlje.

Na območju hribov vzhodno od Gorice in ob Vrtojbi so italijanske enote zasedle prednje avstrijske jarke. Njihovi viri govorijo tudi o zasedbi kote 171 na Markovem hribu ter kote 123 vzhodno od Vrtojbe, vendar so jih branilci s protinapadi med 10. in 18. novembrom 1916 pregnali.

Italijanskim enotam je 1. in 2. novembra uspelo prodreti na severnem delu kraške planote, med Volkovnjakom (284 m) in Hudim Logom, čeprav so jih branilci s protinapadi poskušali ustaviti. V italijanskih rokah so ostali Veliki hrib (Cerje - 343 m), Pečinka (291 m), Pečina (308 m in 278 m), Fajtji hrib (432 m), razpotje na koti 202 na cesti Opatje selo-Kostanjevica ter avstro-ogrski položaji južno od te ceste do Hudega Loga.

Naslednji dan, 3. novembra 1916, je v roke napadalcev prišel Volkovnjak (284 m). Enote 45. italijanske divizije so poskušale obdržati že osvojeni Veliki vrh (463 m), vendar jim to zaradi protinapada avstro-ogrskih enot ni uspelo. Na levem krilu 45. italijanske divizije so prodirale enote 49. italijanske divizije in zavzele pobočje Figovca (122 m) na levem bregu Vipave.

Zadnji dan bojev, 4. novembra 1916, so enote desnega krila tretje italijanske armade poskusile z obkoljevalnim manevrom na južnem delu kraške planote med Jamljami in Hudim Logom. Napad 47. italijanske divizije z območja južno od ceste od Opatjega sela do Kostanjevice v smeri vasi Sela na Krasu so pripadniki slovenskega drugega gorskega strelskega polka uspešno zadržali.

Prodor od tri do štiri kilometre v globino branilcev na odseku, širokem pet kilometrov, nastanek žepa med Hudim Logom in Kostanjevico na jugu ter Fajtjim hribom, Figovcem in Mirenskim gradom na severu ter manjši uspehi na Markovem hribu in nad Vrtojbo so bili rezultat velikih žrtev tako napadalcev kot branilcev. Prvi so to plačali z izgubo 33.924 mož (4785 mrtvih, 19.922 ranjenih, 9217 izginulih in ujetih), ocene izgub avstro-ogrske strani pa so približno 30.000 mož.

Po koncu devete ofenzive je bilo na bojišču ob Soči razmeroma mirno, kar je trajalo do maja 1917 in obe strani sta lahko prešteli svoje izgube v treh jesenskih ofenzivah. Za politični cilj priti v Trst so Italijani žrtvovali 2581 častnikov in 76.351 vojakov, izgube Borojevičeve armade od septembra do novembra 1916 pa so znašale 2044 častnikov in 98.422 vojakov.

Deseta soška bitka (12. maj–5. junij 1917)

Čeprav vojaško-politične razmere spomladi 1917 niso bile ugodne za antantne sile, saj je v Rusiji prišlo do revolucije in odstopa carja, francosko-angleška ofenziva, ki se je začela aprila 1917, pa ni potekala po načrtih, se je italijansko vrhovno poveljstvo odločilo, da ponovno napade. Glavnina napada na bojišču med morjem in Avčami, dolgem približno 50 kilometrov, je bila ponovno zaupana enotam tretje italijanske armade: XI., XIII., VII., XXIII. in XXV. korpusu (16 divizij) s 186 bataljoni, 503 lahkimi, 497 srednjimi in 42 težkimi topovi ter 528 minometi.

Med reko Vipavo in Doblarjem so bile razporejene enote novoustanovljene goriške cone (Zona di Gorizia) pod poveljstvom generala Luigija Capella. To novo vojaško formacijo so sestavljali 47. italijanska divizija, II., VI., VIII. in XXIV. korpus (12 divizij) s 146 bataljoni, 573 lahkimi, 726 srednjimi in 32 težkimi topovi ter 682 minometi. Severno od 47. italijanske divizije pa so bile razporejene še štiri divizije IV. italijanskega korpusa s 326 topovi in 39 minometi. V rezervi italijanskega vrhovnega poveljstva je čakalo še 40 bataljonov, med bitko pa so iz Tirolske pripeljali še 30 bataljonov.

Slika 12

Jurišniki v napadu na Krasu, fototeka Vojaškega muzeja SV

Napad je bil načrtovan v treh fazah. V prvi bi prišlo do topniškega obstreljevanja na fronti med Tolminom in morjem, ki bi mu sledil napad enot goriške cone na bastione med Plavami in Gorico: od Kuka (611 m) prek Vodice (652 m), Svete gore (681 m) do Škabrijela (646 m) ter na višavje vzhodno od Gorice. General Luigi Cadorna je tudi predvideval, da bodo enote goriške cone med Bodrežem in Logo ustvarile na levem bregu Soče novo mostišče. Z obema fazama so Italijani želeli, da bi Svetozar Borojević poslal del enot s Krasa in tam oslabil svoje obrambne položaje. Šele potem bi sledil glavni napad tretje italijanske armade med reko Vipavo in morjem, s ciljem priti v Trst.

Od konca devete soške bitke do maja 1917 so se enote pete avstro-ogrške armade številčno okrepile in njeni XV., XXVII., XVI., VII. in XXIII. korpus, razporejeni med Šmohorjem in morjem, so šteli 150 bataljonov ter 341 topniških baterij. Na ozemlju, ki so ga Italijani izbrali za napade v tej ofenzivi, in sicer med morjem ter Avčami, je Svetozar Borojević razporedil 126 bataljonov in 301 topniško baterijo. V rezervi je imel 5 divizij, od tega štiri na Krasu.

Italijansko topništvo je 12. maja zjutraj začelo 60 ur trajajoče topniško obstreljevanje, ki je v zadnji fazi prešlo v bobneči ogenj. 14. maja opoldne so enote goriške cone napadle pri Plavah in Gorici. V stalnih bojih, ki so trajali do 20. maja in v katerih je branilec s protinapadi izničeval italijanske uspešne osvojitve, je napadalcem uspelo, da so razširili mostišče pri Plavah, tako da so osvojili Zagoro, Kuko (611 m), Zagomilo in Prižnico (383 m). V bojih za Vodice, ki so se nadaljevali tudi po 23. maju in so na obeh straneh zahtevali veliko žrtev, je 1. junija vrh (652 m) ostal brez gospodarja. Italijani so se utrdili na zahodnem, avstro-ogrske enote pa na vzhodnem pobočju. Sveta gora je kljub dvakratni italijanski zasedbi (15. in 20.) ter poskusu 23. maja 1917 ostala trdno v rokah branilcev.

Napadi italijanskih enot na severovzhodno višavje pri Gorici, njihove osvojitve kot 126 (Grčna) in 174 (pobočje Panovca nad Rožno Dolino) ter prodori proti Markovemu hribu so se končali tako, da so se vedno umaknile. Enako neuspešni so bili tudi njihovi napadi vzhodno od Fajtjega hriba.

Ko so se boji na območju goriške cone večinoma končali, je topništvo tretje italijanske armade 23. maja ob 6. uri začelo topniško pripravo, ki se je končala čez deset ur. Italijanski napadi med 23. in 28. majem so bili uspešni na jugu kraškega bojišča, na bojni črti od Kostanjevice proti Hudemu Logu, koti 208, jugozahodno od Bonetov, Jamljam, koti 144 in proti kanalu Valentini, jugozahodno od Tržiča. Italijanske enote so na več mestih prebile položaje branilcev, saj je že 23. maja v njihove roke padlo ozemlje na črti med koto 144 in Lukatičem, njihove so bile Jamlje ter vrhovi (235, 238, 241 in 247) na območju planote Frnaža ter kota 77 vzhodno od Tržiča. Naslednji dan so divjali hudi boji med Kostanjevico in Hudim Logom ter med Medjo vasjo in Klariči, v katerih so se avstro-ogrske enote umaknile iz Hudega Loga na nove položaje severno od Korit na Krasu. Tudi med 25. in 27. majem 1917 so se boji med Klariči in Medjo vasjo ter izlivom Timava nadaljevali. Italijani so prodrli do Medje vasi in osvojili kote severno in južno od Flondarja (21, 77, 58, 92), njihovi so bili vrhovi na Flondarju, pa tudi Štivan in izliv Timava. Ob koncu bojev, 28. maja, se je tu fronta ustalila na črti vzhodno od Fajtjega hriba, pred Kostanjevico na Krasu, severno od Korit na Krasu, zahodno od Sel na Krasu in Klaričev, pred Medjo vasjo, vzhodno od Štivana do izliva Timava.

Neuspešen konec italijanske ofenzive je povzročil razformiranje goriške cone 1. junija 1917 ter vključitev njenih enot v drugo in tretjo italijansko armado.

Prav reorganizacija italijanskih enot in prihod novih avstro-ogrskih enot iz Rusije na soško bojevališče so peti avstro-ogrski armadi, ki so jo prav tedaj preimenovali v soško armado, omogočali protinapad med Markovim hribom in morjem.

Ofenzivno nalogo so zaupali XXIII. avstro-ogrskemu korpusu, ki je v dvodnevnih bojih na južnem delu kraškega bojišča, 4. in 5. junija 1917, prodrl zahodno do Štivana in Medje vasi na črto od severnega predora železnice (pod koto 43) prek vrhov Flondarja, zahodno od kote 145 do Frnaže in Veršiča. Z avstro-ogrskim uspehom na jugu kraškega bojišča so se končali skoraj tri tedne trajajoči boji prve ofenzive ob Soči leta 1917.

Italijanska stran je v njih imela 36.000 mrtvih, 96.000 ranjenih ter 27.000 ujetih in izginulih, avstrijska pa 7300 mrtvih, 45.000 ranjenih ter 23.400 ujetih in izginulih.

Enajsta soška bitka (18. avgust–12. september 1917)

Italijani so bili po deseti soški bitki gospodarji celotnega levega brega Soče, razen tolminskega mostišča, ki je s svojimi povezavami (železnica, ceste, žičnice) z dolino reke Save, Vipavsko dolino, pa tudi Banjšic z Ljubljano in Kranjem pomenilo veliko avstro-ogrsko nevarnost za vse, kar so dosegli od maja 1915 naprej. Na Krasu so branilci v tretji fazi 10. ofenzive povrnili nekaj izgubljenega ozemlja in tudi njihova moč po dosegu ugodnih rezultatov na romunskem in ruskem vojskovašišču je z na novo prispelimi enotami pomenila za Italijane nevarnost, da se bodo morali po desetih napadalnih ofenzivah v naslednjih braniti. Zato so z enajsto bitko ob Soči, načrtovano na območju med Tolminom in morjem, skušali doseči dokončno rešitev.

Načrt generala Luigija Cadorne je predvideval, da bosta 26,5 pehotne divizije in ena konjeniška divizija druge italijanske armade med Bovcem in reko Vipavo pod poveljstvom generala Luigija Capella napadli Banjšice, Trnovski gozd in vrhove vzhodno od Gorice, 18 pehotnih divizij tretje italijanske armade, nameščenih med reko Vipavo in morjem, pa naj bi zasedlo Komensko planoto in čez masiv Grmade prišlo do Trsta. V rezervi italijanskega vrhovnega poveljstva je Cadorna zadržal 6,5 pehotne in 1,5 konjeniške divizije.

Cadorna je predvidel tudi demonstracijske napade na tolminskem mostišču. Pehotne enote so lahko računale na pomoč 1282 lahkih, 2148 srednjih in težkih topov ter 1752 minometov. Zavezniško pomoč je pomenilo 64 britanskih in 35 francoskih težkih topov.

Branilci soške armade so začetek bitke pričakali z 20,5 pehotne divizije (249 bataljonov), razmeščene med 5 korpusov, ter s 1526 topovi (od tega 1113 lahkih, 357 srednjih in 56 težkih). Med morjem in reko Vipavo je bilo razmeščenih šest avstro-ogrskih pehotnih divizij (XXIII. in VII. korpus), med reko Vipavo in Tolminom je imel Svetozar Borojević na voljo 9,5 divizije (XVI., XXIV. in XV. korpus), v rezervi pa je bilo pet avstro-ogrskih divizij. Med ofenzivo je soška armada dobila dodatne okrepitve z vzhodnih bojišč.

Topništvo italijanske druge armade (približno 2300 topov in minometov) je začelo streljati že 17. avgusta popoldne, naslednje jutro pa se mu je priključilo še topništvo tretje armade in skupaj so obstreljevali položaje branilcev še nadaljnjih 24 ur. V bombardiranje se je vključilo italijansko letalstvo, katerega cilji so bili tudi v frontnem zaledju. V Tržaškem zalivu so plule tako italijanske kot nekatere angleške vojne ladje ter vlačilci pontonskih splavov, na katerih so tudi bili nameščeni ladijski topovi. Večina je bila kalibra 381 mm in dolgega dometa ter so zlahka streljali daleč v branilčevo zaledje.

Enote tretje italijanske armade (XI., XXV., XXIII. in XIII. korpus - 12 divizij), nameščene med reko Vipavo in morjem, so 19. julija zjutraj napadle polovico šibkejše branilce. Na severnem delu kraškega bojišča, med Fajtjim hribom in Kostanjevico, so jih enote VII. avstro-ogrskega korpusa odbile in prisilile k umiku na izhodiščne položaje. Južneje sta bila XXIII. in XIII. italijanski korpus uspešnejša, saj je prvemu uspelo prodreti v smeri Veršiča in mimo Sel na Krasu v smeri Stare Lokve (274 m), drugi pa se je polastil branilčevih obrambnih položajev v močvirju, imenovanem Lokavec, ter med železniškima predoroma, severozahodno od Štivana.

Naslednje dni so vsi štirje italijanski korpusi, potem ko so branilci ponekod s protinapadi delno povrnili izgubljene položaje ali pa jih uspešno branili, ponovno napadli. Na severnem območju med kotama 464 (Veliki vrh) in 378, ki ležita vzhodno in južno od Fajtjega hriba, so italijanske enote sicer zasedle položaje branilcev, vendar so jih ti kmalu pregnali od tam.

Enote XXIII. italijanskega korpusa so dosegle koto 50 v Brestoviškem Dolu, enote XIII. italijanskega korpusa pa so osvojile koto 110, železniški predor in ruševine Štivana. Boji so se na drugih delih bojišča razvijali za napadalca ugodneje kot na Krasu, zato so se tu njegovi napadi po 22. avgustu končali. Mirovali so vse do 4. septembra 1917, ko so avstro-ogrške enote, podobno kot v 10. soški bitki, na južnem delu kraškega bojišča, opravile protinapad.

Med Flondarjem (146 m) in Štivanom so enote XXIII. avstro-ogrskega korpusa pregnale italijanski XIII. korpus skoraj na njegove izhodiščne položaje, in sicer v močvirno ravnino Lisert. Tudi prodor avstro-ogrskih enot južno od Brestoviškega Dola v smeri Medje vasi je bil uspešen. Severneje so enote XXIII. italijanskega korpusa kljub avstro-ogrskim poskusom, da bi osvojili razvaline vasi Sela na Krasu, kraj obdržale in tu se je fronta v 11. ofenzivi ustalila.

Hkrati z začetkom napadov na Krasu 19. avgusta 1917 so med Figovcem (126 m) na levem bregu reke Vipave, južno od Bilj, in Rožno dolino napadle tudi enote VIII. italijanskega korpusa iz sestava druge italijanske armade, vendar so jih branilci še isti dan zaustavili.

Severneje, med Desklami in Dobljarjem (Javor 555 m), sta bila XXIV. in XXVII. italijanski korpus pristojna, da s postavitvijo pontonskih mostov čez Sočo, prvi pri Logi, Ajbi in Anhovem, drugi pa pri Javorju, Dobljarju ter Ročinju, in prečkanjem Soče postavita še eno mostišče na njenem levem bregu, s katerega bi prodrla na Banjško planoto. Poizkus prečkanja Soče 19. avgusta zjutraj je bil uspešnejši za XXIV. italijanski korpus, ki je reko prestopil pri Anhovem, Bodrežu, Ajbi in Logi ter prebil obrambne položaje branilcev med Kanalom in Avčami. V njegovih rokah je bil tudi Avški Kuk (675 m). Severneje, med Avčami in Dobljarjem, so enote XXVII. italijanskega korpusa naletele na odpor branilcev in svoje nove položaje na levem bregu Soče so le s težavo zadržale. V naslednjih štirih dneh so italijanske enote prebile zadnje branilčeve položaje na Banjški planoti in enote so si 23. avgusta 1917 stale nasproti na črti: levi breg Soče nasproti Javorja (555 m)-zahodno od Modrzeli-Veliki vrh (704 m)-Levpa-Osojnica-Golek (821 m)-JV od Kanalskega vrha-zahodno od Bat-zahodno od Grgarskih Raven-Rebro (748 m)-Vodice (651 m).

Poveljstvo soške armade v Postojni se je zavedalo težav zaradi pomanjkanja rezervnih enot, s katerimi bi se lahko uspešno uprlo napadalcem na Banjški planoti, zato se je odločilo, da se njegove enote v noči s 23. na 24. avgust umaknejo na novo obrambno črto Gornji Log-Mali vrh (543 m)-Mešnjak-Hoje-Plomina (779 m)-Dol-zahodno od Kala nad Kanalom-Ščur (815 m)-Murovci-Zgorelec (876 m)-Podlaka-Zagorje. S tem umikom na nove položaje so se branilci v nadaljevanju ofenzive izognili topniškemu obstreljevanju, saj je bila glavnina italijanskega topništva še na desnem bregu Soče. Do 29. avgusta so se boji na Banjšicah umirili, branilci pa so z umikom na tem

območju izgubili približno 100 kvadratnih kilometrov ozemlja. Italijani so 24. avgusta zasedli Sveto goro, greben proti Vodiciam in Vodice.

Na tolminskem mostišču so bili branilci uspešni tako na Mrzlem vrhu, Vodil vrhu kot na Slemenu, saj so njihovi topničarji uničevali italijanske enote že na izhodiščnih položajih. Na Batognici so Avstrijci prehiteli Italijane v tako imenovani minski vojni. 24. septembra 1917 so razstrelili splet kavern, jarkov in žičnih ovir ter tako končali boje na tem območju v sklopu 11. ofenzive.

Po 29. avgustu so se boji nadaljevali le na območju vzhodno od Gorice in še zlasti na Škabrijelu. Italijanska stran je za napad na vrhove med Markovim hribom in Škabrijelom po 4. septembru skoncentrirala približno 700 topov različnega kalibra, ker je poveljnik druge italijanske armade general Luigi Capello tam pričakoval osvojitve tega bastiona in prodor proti Vipavski dolini. V strahovitih in zagrizenih enotedenskih bojih sta vrhova Škabrijela, in sicer Mali vrh (528 m) ter kota 646, nekajkrat menjala gospodarja, na koncu pa so zdesetkani branilci le zmagali. Ko se je 12. septembra glavnina bojev v 11. soški bitki končala, so branilci, katerih soška armada je bila reorganizirana v prvo in drugo soško armado, ugotovili, da so imeli več kot 10.000 mrtvih, 45.000 ranjenih, 30.000 pogrešanih in ujetih ter 20.000 obolelih. Italijanska stran pa je izgubila 166.000 mož (40.000 mrtvih, 108.000 ranjenih ter 18.000 pogrešanih in ujetih). Čeprav je avstro-ogrsko stran menila, da je to ofenzivo končala kot zmagovalka, ker je obdržala Grmado na Krasu, Škabrijel pri Gorici ter tolminsko mostišče, se je zavedala, da je ves njen obrambni sistem ob Soči zelo načet, ter s strahom pričakovala novo italijansko ali pa skupno zavezniško ofenzivo na tem območju.

Dvanajsta soška bitka (24.–28. oktober 1917)

Proti koncu 11. soške bitke so na soško bojevališče začele prihajati enote štirih avstro-ogrskih divizij, ki so se sprostile na ruskem bojevališču, vendar v tedanjih bojih niso sodelovale. V tem času se je soška armada razdelila na prvo in drugo soško armado in njen poveljnik armadni general Svetozar Borojević von Bojna ter avstro-ogrski generalštab sta uvidela, da je stanje na tem bojevališču, čeprav so njeni vojaki obdržali Grmado na južnem robu Krasa, Škabrijel in tolminsko mostišče, zelo slabo. Tako so s strahom pričakovali novo italijansko ali skupno zavezniško ofenzivo na tem območju. Branilci so se zavedali, da jih pred katastrofo lahko reši le lastna ofenziva. Napadli bi lahko iz Južne Tirolske, Karnije ali Posočja. Odločili so se za zadnjo od naštetih možnosti. Pomanjkanje lastnih enot je avstro-ogrsko stran

prisililo, da je zaprosila za pomoč Nemčijo. Rezultat pogajanja avgusta in septembra 1917, pa tudi ogledov stanja na terenu, je bil načrt za skupno protiofenzivo, imenovano »Waffentreue« (Zvestoba v orožju). Enotam prve in druge soške armade so priključili še enote 14. skupne nemško-avstrijske armade, ki je štela 12 divizij. V ofenzivi bi sodelovale tudi enote 10. avstro-ogrške armade. Med Rombonom in Tolminom so bile razporejene skupne enote 14. armade. Na njenem desnem boku (Rombon) je bila nameščena 10. avstro-ogrška armada, na levem (Banjšice) pa druga soška armada. Levi bok druge soške armade in naprej proti morju so zapolnile enote prve soške armade. Zaradi izredno kratkega časa od sprejetja osnovnih smernic skupne protiofenzive 18. septembra do predvidenega začetka ofenzive 15. oktobra 1917 sta partnerja, Avstrijci in Nemci, zagotovila prevoz devetih novih divizij na bojevališče, njihove celotne opreme, streliva, gradbenega in sanitetnega materiala, prehrane za vojake in živino. Zgraditi je bilo treba veliko komunikacij, žičnic, skladišč, taborov itn.

Ofenziva se je začela 24. oktobra 1917, torej nekaj dni pozneje, kot je bilo določeno. Vzrok je bilo slabo vreme. Ob 2. uri zjutraj so se na celotnem bojevališču oglasili topovi, na Bovškem pa so med rušilnimi granatami padale tudi plinske, polnjene z bojnim plinom fosgenom. Pehoti 14. armade je že v prvem naletu uspelo prebiti italijanske obrambne jarke pri Bovcu, v Soški dolini in pri Tolminu. Pozneje so imele enote različen uspeh. Na Bovškem so napadalci kmalu vkorakali v Bovec in napadena je bila že tretja italijanska obrambna črta; na Rombonu pa so italijanske enote kljubovale še ves 24. oktober. Tudi v drugih predelih bovške kotline avstrijsko-nemškim napadalcem ni uspel hiter prodor. Ta jim je uspel na tolminskem mostišču med Krnom in Kozarščami, kjer sta bila prebita prvi in drugi italijanski obrambni položaj na južnem krnskem območju. Uspešen prodor pri Volčah je omogočil, da so imele tudi druge enote na tolminskem mostišču lažje delo in v popoldanskih urah 24. oktobra je bil zavzet Kobarid. V noči s 24. na 25. oktober so bili uničeni italijanski položaji v smeri Robiča in tu je bila dosežena italijansko-avstro-ogrška državna meja. Napadalci so bili uspešni tudi na območju Čiginja, uničili pa so tudi več obrambnih utrdb na Ježi. Na severnem delu Banjške planote je italijanskim enotam 24. oktobra uspelo zadržati napad desnega krila druge soške armade.

Po prvem dnevu nemško-avstrijske ofenzive, v kateri so bile najuspešnejše enote 14. armade, je bila na območju med Rombonom in Banjško planoto večina italijanskih položajev pretrgana in zelo načeta. Na tej 32 kilometrov

dolgi fronti, zlasti še vzhodno od Soče in v Krnskem pogorju, so bili deli posameznih italijanskih korpusov odrezani od glavnine enot. Napadalec jih je zaobšel in si ni prizadeval uničiti posameznih utrjenih točk, temveč je raje napadal drugi in tretji italijanski položaj ter pri tem izkoriščal presenečenje. 24. oktobra zvečer je severnemu krilu italijanske druge armade grozilo uničenje, v nevarnosti pa je bila tudi celotna armada. Zato je italijansko vrhovno poveljstvo enotam na Banjški planoti ukazalo, naj se umaknejo in utrdijo na črti Globočak-Vrh-Sveta gora. Z enotami iz rezerve vrhovnega poveljstva je druga armada skušala zaustaviti nasprotnikovo ofenzivo na obrambnih črtah v Benečiji in Karniji.

Vsa ta prizadevanja niso zaustavila prodora enot 14. armade, saj je bila 25. oktobra zjutraj zasedena Žaga, vzpenjale pa so se tudi na Stol, pomembno in utrjeno italijansko obrambno točko. Naslednji dan, 26. oktobra, je bil vrh Stola že v rokah Avstrijcev. To je povzročilo, da so italijanski vojaki, ki so se trdovratno branili na Rombonu, sami zapustili položaje na tem območju, padel pa je tudi Skutnik. V noči na 26. oktober so bile zasedene italijanske utrdbe na Meji, grebenu Kolovrata, na Matajurju, napadalne enote pa so imele odprto pot proti Čedadu. Dosegle in prestopile so tudi reko Idrijo, mejno reko med Avstro-Ogrsko in Italijo.

Uspehi na severu so tudi drugim enotam omogočili lažje delo. Tako so enote druge soške armade, nameščene na Banjški planoti, 25. oktobra prešle v napad in zasedle položaje na črti Madoni-Vrh-Log. O silovitosti prodora nemško-avstrijskih enot govori podatek, da so že 26. oktobra napredovale v globino 20 kilometrov, na fronti, široki 50 kilometrov med Sveto goro in Rombonom, pa so padli vsi pomembnejši italijanski obrambni bastioni.

Zaradi nastalega položaja je bila italijanska vojska pred katastrofo z nepredvidljivimi posledicami. Na ukaz vrhovnega poveljstva so v noči s 26. na 27. oktober 1917 italijanske sile izvedle splošen umik na Tilment. Zahodni zavezniki pa so, da bi rešili položaj, morali poslati na italijansko vojskovališče svoje enote. Prišli sta francoska in angleška armada, skupaj 12 divizij.

Zaradi popolnega poloma druge armade, in ker italijansko vrhovno poveljstvo ni imelo več nobenih rezerv, so enote 14. armade (avstro-ogrsko-nemške) neovirano prodrle proti zgornjemu toku Tilmenta. Hkrati so enote 10. avstro-ogrske armade začele ob Tilmentu prodor proti jugu in v noči med 27. in 28. oktobrom 1917 prišle v furlansko nižino ter se usmerile proti Vidmu (Udine). Osvojile so tudi Čento (Centa), Humin (Gemona) in Čedad (Cividale).

27. oktobra 1917 so napadle tudi enote prve soške armade. Glavnina napadov je bila med Fajtjim hribom in Škabrijelom v smeri Gorice. Mesto so avstro-ogrške (hrvaške) enote zasedle še isto popoldne. Enote italijanske tretje armade so se zaradi avstrijskega napada, zaradi težkih razmer na soškem bojevališču in zaradi nevarnosti pred obkolitvijo naslednji dan odločile, da se popolnoma umaknejo. Avstro-ogrške in nemške enote so nadaljevale ofenzivo do 16. novembra in se ustavile šele na Piavi, kjer so jim napredovanje onemogočile italijanske sile, skupaj z zavezniki. Te so na desnem bregu Piave organizirale obrambno črto, ki je bila za 200 kilometrov krajša od bojne črte na Soči. Po 29 mesecih nenehnih bojov se je v Posočje in na Kras vrnil mir. Pokrajina se je začela obnavljati.

Narodnostna sestava avstro-ogrskih enot na soškem bojevališču

Avstrijske enote so bile večinoma sestavljene po načelu narodnostne pripadnosti, izjema so bila le nacionalno mešana območja. Od 100 avstro-ogrskih vojakov je bilo 25 Avstrijcev (Nemcev), 23 Madžarov, 13 Čehov, 9 Hrvatov, Srbov in Muslimanov, 8 Poljakov, 8 Ukrajincev, 7 Romunov, 4 Slovaki, 2 Slovenca in 1 Italijan. Avstrijska stran na soški fronti ni upoštevala nacionalne strukture, saj je na tem območju uporabljala bistveno več vojakov slovanskega porekla. Takšno nacionalno strukturo vojakov in povečan obseg enot s slovanskimi vojaki na tej fronti so ugotavljali tudi Italijani. V prvi polovici avgusta 1917 je njihovo poročilo navajalo naslednjo nacionalno pripadnost avstro-ogrskih enot na tem bojevališču:

- Slovani (Slovinci, Hrvati, Srbi, Bosanci, Čehi, Slovaki, Poljaki, Ukrajinci)	44 %
- Nemci	28 %
- Madžari	18 %
- Romuni	8 %
- Italijani	2 %

Poročilo je tudi navajalo, da je največ pripadnikov nemške in madžarske narodnosti v topništvu, Slovani pa so sestavljali kar 67 odstotkov pripadnikov pehote. Že iz naštevanja slovenskih enot na soški fronti in krajev, kjer so se srčno bojevali, je razvidno, da so bili njihovi pripadniki velikokrat na tistih odsekih, kjer so potekali zelo hudi boji. Zanimivo je, da so Italijani vse pripadnike enot slovanskega porekla zelo cenili in se čudili njihovemu silovitemu boju oziroma odporu na soškem bojevališču. Tu niso poznali predaj, kakršne so bile znane z ruskega vojskovališča, ko so prav slovanske enote množično prehajale na rusko stran.

Slovenski polki na soškem bojevališču

Na soškem bojevališču so se bojevali tudi pripadniki slovenskih polkov, ki so se na vseh njegovih odsekih izkazali s srčnostjo, pogumom in vztrajnostjo.

V bojih je med oktobrom 1915 in 19. marcem 1916 v celoti sodeloval 17. cesarski in kraljevi pehotni polk (K. u. K. Infanterieregiment Kronprinz Nr. 17).

Tako je v tretji in četrti soški bitki branil položaje pri Pogori in na Oslavju. V teh spopadih z Italijani je padlo 18 njegovih častnikov, praporščakov in kadetov. Do druge polovice februarja 1916 se je polk bojeval tudi na Sv. Mihaelu, pozneje pa na drugih bojiščih. Ime Kronprinz ali Cesarjevič je dobil po prestolonasledniku Ottu Habsburškem 24. novembra 1916. Nekatere njegove enote, na primer 10. pohodni bataljon, so na Kras prišli že prej. Ta je iz Ljubljane odšel že 5. maja in konec julija zasedel položaje pred Martinščino.

Začetnih bojov na soškem bojevališču se je udeležil tudi 10. pohodni bataljon 47. pehotnega polka. Najprej je bil nameščen na Sabotinu, po 10. juniju pa na Doberdobski planoti. Tu je v prvi soški bitki držal položaje vzhodno od Zagraja, v drugi pa se je boril pri Martinščini in si zaslužil posebno pohvalo Svetozarja Borojevića. Oktobra 1915 je na soško bojevališče prišel celoten 47. cesarski in kraljevi pehotni polk (K. u. K. Infanterieregiment Graf Beck-Rzikowsky Nr. 47). Razporejen je bil v jarkih južno od doberdobskega jezera in tam sodeloval v tretji in četrti bitki. Od druge polovice decembra 1915 do 7. februarja 1916 je bil na položajih pri Martinščini. Po 19. avgustu 1916, ko se je iz Tirol spet vrnil na soško fronto, so njegove vojake razporedili najprej na Škabrijelu, novembra pa v jarke med reko Vipavo in Špacapani. Od 2. februarja do 11. maja 1917 je imel velike izgube pri Hudem Logu. Branil je tudi Grmado, saj je bil tja poslan med 10. soško bitko, v 11. pa so mu bili zaupani položaji pri Flondarju. Z zelo veliko žrtvami, približno 500 padlih in ranjenih, je med 4. in 5. septembrom 1917 sodeloval v protinapadu ob koncu 10. soške bitke. Sodeloval je tudi v 12. bitki, ko je na Tolminskem zasledoval umikajoče se italijanske enote.

Slika 13

Jurišniki se pripravljajo za napad. Fototeka Vojaškega muzeja SV

Tudi 10. bataljon 87. cesarskega in kraljevega pehotnega polka (K. u. K. Infanterieregiment Freiherr von Succovaty Nr. 87) so maja 1915 poslali na soško bojevališče in junija se je že udeležil bojov na Doberdobski planoti. Celoten polk pa je sodeloval v bojih na tej fronti od jeseni 1915 do spomladi 1916. Jeseni 1916 se je polk iz Tirolske vrnil in od sredine septembra do sredine oktobra bil hude boje pri Opatjem selu in zahodno od Lokvice. V začetnih mescih leta 1917 je polk zasedal položaje pri Solkanu. V 10. in 11. soški bitki je branil Škabrijel in v teh bojih od maja do septembra so se njegovi pripadniki izkazali in proslavili v »najhujšem boju, kar jih je bojeval katerikoli del avstrijske vojske«. Kako velik ugled so imeli njegovi pripadniki, pove tudi podatek, da se je na popolnitvenem ozemlju tega polka zbiral denar za njegov spomenik, katerega fotografija makete je ohranjena v Goriškem muzeju.

Zaradi nacionalne sestave, in sicer 45 odstotkov Slovencev, 27 Hrvatov in 20 odstotkov Italijanov, se 97. cesarski in kraljevi pehotni polk (K. u. K. Infanterieregiment Freiherr von Waldstätten) ni v celoti udeleževal bojov na soški fronti, temveč je sodeloval v bojih na ruskem vojskovaišču. V bojih na soškem bojevališču je sodeloval le njegov 10. pohodni bataljon, ki je tja prišel

maja 1915. Izkazal se je v bojih na Krasu in dodeljen mu je bil častni naziv soški bataljon.

V bojih na Sv. Mihaelu 22. in 23. oktobra 1915 so sodelovali vojaki 26. strelskega polka (K. k. Schützenregiment Nr. 26) ter se po 26. oktobru posebej izkazali v osemdnevnih bojih na odseku Monte Sei Busi. Na tem sektorju so Mariborčani zavračali italijanske napade tudi v 4. soški bitki, novembra 1915. Polk je sodeloval tudi v 12. ofenzivi, saj so njegovi vojaki napadali ob vznožju Rombona in 24. oktobra 1917 zavzeli Bovec.

Številnih bitk na soškem bojevališču so se udeležili pripadniki drugega gorskega strelskega polka (K. k. Gebirgsschützenregiment Nr. 2), ki je bil ustanovljen leta 1901 kot 27. domobranski pehotni polk Ljubljana (27. Landwehrinfanterieregiment Laibach). Od maja 1915 se je na Soči bojeval njegov 9. pohodni bataljon in v začetku držal položaje med Mengorami (Sv. Marija) in Volčami na Tolminskem, potem pa so ga premestili na Doberdobsko planoto. Med prvo soško bitko se je bojeval med Gradiščem ob Soči in Zagrajem, v drugi so bili njegovi položaji pri Martinščini in na Sv. Mihaelu. Od druge polovice septembra 1915 do konca marca 1916 so bile enote polka razporejene na Rombonu (prvi bataljon), Šmohorju (drugi bataljon) in Velikem Lemežu (tretji bataljon), 13. stotnija pa je bila v trdnjavi Kluže na Bovškem. V 8. soški bitki so njegovi pripadniki odbijali italijanske napade med Volkovnjakom in Lokvico, pri Hudem Logu pa so imeli velike izgube v napadih na italijanske jarke. Udeležili so se tudi 9. soške bitke in branili položaje na črti Opatje selo-Hudi Log-Sela na Krasu. Po začasni namestitvi na Fajtjem hribu in oddihu v Rihembreku (Braniku) je bil med 11. ofenzivo poslan na Škabrijel, kjer so se njegovi pripadniki znova izkazali v obrambnih bojih. Oktobra 1917 je zasledoval umikajoče se Italijane.

Tudi slovenska črnovojniška polka, 26. in 27., sta sodelovala v bojih na soškem bojevališču. Prvi je bil med tretjo soško bitko na območju Sela na Krasu. Ob Soči so bile njegove posamezne enote tudi leta 1916, maja 1917 pa je njegov tretji bataljon povrnil položaje na Sveti gori. Pripadniki 27. črnovojniškega polka so bili maja 1916 v jarkih na goriškem mostišču, julija pa so se bojevali pri Selcah na Krasu. V bojih med 10. soško bitko je polk napadal italijanske položaje na območju med Logo in Bodrežem.

Vojna škoda – uničenje na soškem bojevališču

Odločitev generala Svetozarja Borojevića, da na območju Soče in Krasa vztraja v obrambi z maksimalnim izkoriščanjem prednosti ozemlja, je za pokrajino, kraje, prometnice in kulturne spomenike, pa tudi civilno prebivalstvo, pomenila pravo katastrofo. Po razselitvi civilnega prebivalstva je bila prazna dežela prepuščena vojaškimi strategom, ki so z vsemi sredstvi skušali doseči postavljene cilje.

Podeželje se je spreminjalo v kamnito puščavo, večji in manjši kraji, ki so jih gradile generacije prebivalcev in jim vdahnile značilno živahnost, so se spremenili v kupe ruševin, izginile so tudi značilne ulice, gase, ter kulturni spomeniki in premična kulturna dediščina v njih. Značilen je primer samostana in cerkve na Sveti gori, ki je bila porušena že 23. julija 1915. Delno uničeno je bilo arheološko najdišče na Sv. Katarini (Kekcu) na pobočjih Škabrijela. Neznano kam je izginilo več kot 12.000 arheoloških, etnoloških, zgodovinskih predmetov, slik, knjig - muzealij, ki so jih Slovenci na Goriškem v letih od 1910 do 1915 izkopali, darovali, zbirali in kupovali za Narodni muzej v Gorici.

Ljudje so izgubili vse imetje in v slovenskem časopisju po oktobru 1917 zasledimo, da so zanje zbirali celo igle za šivanje.

Prihajalo je do eksplozij streliva. Maja 1918 je v Ajdovščini prišlo do velike eksplozije uskladiščenega streliva. Umrlo je neznano število ruskih vojnih ujetnikov in en dojenček, v župni cerkvi pa je bila uničena stropna slika, delo Antona Cebeja.

Grobišča in spomeniki

Na območju soške fronte in tudi v njegovem ožjem in širšem zaledju je po bojih ostalo veliko grobov in pokopališč. Samo na ožjem Goriškem, med Plavami na severu in Polačami na jugu ter Renčami, Kromberkom, Madoni na vzhodu ter Krminom na zahodu, je bilo po vojni približno 200 vojaških pokopališč. Veliko jih je bilo tudi na Krasu, Tolminskem in Bovškem. Posebej je treba omeniti pokopališča oziroma grobove vojnih ujetnikov, ki so umrli pri gradnji cest, zlasti tiste čez Vršič.

Med obema vojnoma so italijanske oblasti ta pokopališča urejale in preuredile. Med morjem in Rombonom so zgradile tri kostnice: Sredipolje, Oslavje in Kobarid. V njih počivajo ostanki italijanskih vojakov, prenesenih s pokopališč,

ki so bila ukinjena. Ostanke nemških vojakov, padlih pri preboju oktobra 1917, počivajo v kostnici ob Soči pri Tolminu. Uredile in zgradile so jo nemške oblasti leta 1938. Italijani so po vojni združevali tudi ostanke padlih avstro-ogrskih vojakov. Največje pokopališče, kjer so zbrani ostanke avstro-ogrskih vojakov, je v Gorjanskem pri Komnu. Velika so še v Črničah, Tolminu, Bovcu, Soči in Logu pod Mangartom.

Med vojno in po njej je bilo v spomin na padle vojake različnih narodnosti, ver in stanov zgrajenih precej spomenikov in spominskih objektov. Med spomeniki naj omenimo spomenik na opuščnem pokopališču v Štanjelu, mavzolej italijanskega generala Gonzage v Vodicach, spomenik branilcem Rombona, in sicer Slovencem ter Bosancem, delo češkega kiparja Kofraneka, na pokopališču v Logu pod Mangartom, rusko kapelico na cesti z Vršiča proti Kranjski Gori, postavljeno v spomin na ruske vojne ujetnike, ki so umrli v snežnem plazju 12. marca 1916, in Javorco, leseno cerkev v bližini planine Polog na Tolminskem, ki so jo zgradili leta 1916.

Med ostanke jarkov ter nad vhodi v kaverne, sedeže poveljstev in zaklonišča je med vojno od leta 1915 do 1917 nastalo veliko napisov. Postavljenih je bilo veliko kamnitih plošč in spomenikov, ki sta jih postavljali obe bojujoči se strani. Po vojni je italijanska stran postavila še veliko spomenikov, ki pa so jih po drugi svetovni vojni zanemarili in namerno uničevali. Slovenska stran za ta številna znamenja skorajda ni skrbela in jih je prepustila propadu, nekaj pa jih je bilo namerno uničenih. Le posamezniki so se spomnili dogodkov ob Soči in na svojo pobudo postavljali spomenike. Šele po letu 1991 so bila na Primorskem ponovno postavljena znamenja v spomin na dogodke pred 80 leti. Leta 1996 so se Solkanci spomnili odhoda prednikov v begunstvo leta 1916. Istega leta je bila obnovljena italijanska kapela Bes na južni strani sedla med Pleči (1299 m) in Planico (1396 m), na Škabrijelu pa so 7. septembra 1997 odkrili spomenik slovenskim vojakom, pripadnikom celjskega 87. pehotnega polka in ljubljanskega drugega gorskega strelskega polka. Pripadnikom tega polka so društva I. R. 87 iz Solkana, Soška fronta iz Nove Gorice in Društvo goriških rodoljubov iz Nove Gorice s pomočjo Mestne občine Nova Gorica 22. junija 2004 na Škabrijelu postavila spominsko znamenje. 12. marca 2005 je bila v občini Miren - Kostanjevica odprta spominska pot Poti miru na Krasu, pri katere ureditvi je sodelovalo društvo Soška fronta iz Nove Gorice. Na Bovškem deluje društvo Društvo 1313, v Tolminu pa društvo Peski. Poleg teh društev je še veliko zasebnih in javnih muzejev, ki zbirajo, varujejo in predstavljajo materialno kulturo soške fronte ter ohranjajo spomin

na dogodke na soškem bojevališču v letih 1915-1917. Podobno je bilo in je tudi v drugih slovenskih predelih.

Fortifikacije in prometnice na soški fronti

Razen zgornje in spodnje trdnjave na Predelu ter trdnjav Hermann (zgornja trdnjava Fort Hermann) in Kluže na območju soške fronte ni bilo pomembnejših vojnih utrdb ali vojnih naprav. Zato sta morali obe vojskujoci se strani to območje, ki je segalo od močvirnega Liserta ob morju čez kraško planoto in sredigorja do Julijcev, vojaško urediti. Gradili sta jarke, topniške položaje, velika območja utrdili in prepletli z žičnimi ovirami ter spretno izkoriščali njihove naravne danosti. Spopadali so se z vročino, burjo, mrazom, pomanjkanjem vode in posebnostmi bojevanja v Alpah. Kras in njegovo kamenje sta jih skrivala, ob razpoku granat tudi morila; vojaki obeh strani so bili med žrtvami snežnih plazov. Gradili sta kaverne, rove, jarke, zaklonišča, opazovalnice, topniške položaje, skladišča, vojaške tabore, poljske in zasilne bolnišnice, poveljniške centre, ceste, mulatjere, vodovode, vodne zbiralnike, vodne črpalke, železnice, žičnice, letališča itn.

Umetnost, propaganda, vojna škoda, grobišča, spomeniki

Prva svetovna vojna in tudi soška fronta sta odmevali tudi v evropskem in slovenskem pesništvu in pripovedništvu ter glasbi. Poleg znanih in pozneje uveljavljenih pesnikov in pisateljev je takrat nastalo več pesmi, katere avtorji so neznani. Pesmi govorijo o grozotah vojne, ki so jih občutili tako vojaki kot civilisti. Vojno gorje so v pesniški podobi predstavili Fran Albrecht, France Bevk, Peter Budkovič, Ciril Drekonja, Pavel Golia, Cvetko Golar, Janko Glazer, Alojzij Gradnik, Vida Jeraj, Josip Jurca, Srečko Kosovel, Joža Lovrenčič, Rudolf Maister, Stanko Majcen, Vojeslav Mole, Alojzij Remec, Franjo Roš, Silvin Sardenko, Albert Širok, Karel Širok, Miroslav Vilhar, Oton Župančič in drugi.

Med pripovednimi deli naj na prvem mestu omenimo Doberdob Prežihovega Voranca, dela Franceta Bevka, Alojzija Resa, Damira Feigla, Ivana Preglja, Andreja Budale, Danila Lokarja, Jožeta Pahorja, Juša Kozaka in Stanka Majcna.

Nenavadno je, da dogodki na soški fronti niso imeli odziva tudi na glasbenem področju, da razen pesmi Doberdob, ki jo je priredil oziroma harmoniziral Zorko Prelovec, pri drugih narodih z območja nekdanje Jugoslavije, katerih vojaki so umirali tukaj, ni nikakršnih odmevov na tem področju. Madžari

imajo na primer celo dve pesmi, ki pojeta o Doberdobu. Pravijo, da je France Marolt, naš znani glasbenik, avtor harmonizacije pesmi Oj, ta vojaški boben, navdih zanjo dobil med ždenjem v jarkih na Krasu. Leta 1916 je izdal in založil Slovenske vojaške narodne pesmi. V knjižici je 35 narodnih in 7 umetnih vojaških pesmi.

Junaštvo pripadnikov slovenskega 17. pehotnega polka Cesarjevič na vseh evropskih bojiščih v prvi svetovni vojni, na katerih so sodelovali, je navdihnilo skladatelja Viktorja Parmo, da je posebej zanje uglasbil Koračnico polka Cesarjevič. Prvotno besedilo je bilo nemško, časopis Slovenec pa je novembra 1917 zapisal, da »znani slovenski dostojanstvenik sestavlja na Dolenjskem slovensko besedilo k tej koračnici«.

Bogata je tudi spominska literatura slovenskih vojakov, ki so bili na soški fronti. Omenim naj Ivana Matičiča, ki je napisal Na krvavih poljanah (Trpljenje in strahote z bojnih pohodov nekdanjega slovenskega planinskega polka), izšlo v Ljubljani leta 1922; Rada Pavliča Ljubezen in sovraštvo (Moja pot preko cvetočih in krvavih poljan - Slike iz svetovne vojne), izšlo v Ljubljani leta 1924; tolminskega bojišča se je v spominih Proti Avstriji, izšlih v Mariboru v letih 1924-1928, dotaknil tudi dr. Ljudevit Pivko. O soški fronti je leta 1933 pisal Franjo Roš v delu Zvesta četa. Njegova knjiga je izšla v Ljubljani. Vinko Gaberc Gaberski je leta 1935 v Ljubljani v samozaložbi izdal knjigo Brez slave. Tudi A. Vitalis (Amandus Pepernik) se je leta 1936 dotaknil življenja na Krasu med vojno z delom Doberdob slovenskih fantov grob. Delo je izšlo v Celju leta 1936. V sedemdesetih letih sta izšli še dve spominski deli, in sicer Franca Arnejca Od Dnestra do Piave, izšlo je v Celovcu leta 1970, in Andreja Kobala Svetovni popotnik pripoveduje prvi in drugi del, Gorica 1975. V zbornikih, na primer v zborniku Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije 1912-1918, ki je izšel v Ljubljani leta 1936, ter v nekaterih številkah koledarjev, tovarniških glasil in Planinskega vestnika med vojnama prav tako naletimo na spomine s te fronte. Konec 80-ih let in pozneje je izšlo več zgodovinskih del, ki obravnavajo tako vojaško zgodovino tega bojevališča kot tudi usodo beguncev in življenje v zaledju.

Likovna umetnost in propaganda (razglednice)

Med vojno so tudi slikarji in kiparji, med njimi tudi slovenski, ustvarjali dela, katerih tema je bila vojna. Najbrž je najbolj znan primer slikarja Ivana Vavpotiča, ki je kot vojni slikar bival in ustvarjal na območju soške fronte, begunski cikel pa je v umetniškem albumu Begunci izdal Fran Tratnik. Pomemben je

delež slovenskih likovnikov pri vrsti serij razglednic, saj so med njimi Ivan Vavpotič, Maksim Gaspari, Fran Tratnik, Henrika Šantel, Vinko Hodnik, Anton Koželj in Henrik (Hinko) Smrekar. Njihova dela so segala od razglednic za Rdeči križ (Henrika Šantel), slavljenja goriškega slavčka (Simon Gregorčič) – avtor Maksim Gaspari, beguncev (Tratnikov album, ponatisnjen v obliki razglednic), nabožnih, novoletnih, božičnih in velikonočnih motivov do ilustracije himne Naprej zastava slave Vinka Hodnika. Te razglednice so večinoma izšle v seriji Vojska v slikah, znana pa je tudi serija deklaracijskih razglednic. Bile so le del propagandnih razglednic, ki so izšle v Avstro-Ogrski med prvo svetovno vojno, res pa je, da so na njih slovenska motivika, pokrajina in tematika.

LITERATURA

- Ministero della Guerra (Difesa), Comando del Corpo di Stato Maggiore (Stato Maggiore dell'Esercito), Ufficio storico, L'Esercito Italiano nella grande guerra 1915-1918, Vol. I-IV., Roma 1927-1967.
- Horstenaу, Edmund Glaise von & Kizling, Rudolf, ur.: 1931-1938: Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918, Wien, I-VII.
- Ministero della guerra, Comando del corpi di Stato Maggiore-Ufficio Storico, L'ultima guerra dell'Austria-Ungheria 1914-1918, Relazione ufficiale compilata dall'Archivio di guerra di Vienna, italijanski prevod in priredba general Ambrogio Bollati, Istituto poligrafico dello stato, Libreria, Roma 1936.
- Ministero della guerra, Stato Maggiore, Ufficio Storico, "Riassunto della Relazione Austro-ungarica sulla guerra 1914-1918", A cura del generale di corpo d'Armata Ambrogio Bollati, Roma, Tipografia Regionale, 1946.
- Vladimir Gradnik: Krvavo Posočje, Založništvo Tržaškega tiska, Založba Lipa, Trst-Koper 1977.
- Vasja Klavora: Plavi križ, Soška fronta, Bovec 1915-1917, Lipa Koper, 1991.
- Vasja Klavora: Koraki skozi meglo, Soška fronta-Kobarid-Tolmin 1915-1917, Mohorjeva družba, Celovec-Ljubljana-Dunaj 1994.
- Jurij Mušič: Obramba na Soči v letih 1915-1917, Kronika, 14, Ljubljana 1966, str. 36-52, 110-123, 173-184.
- Jurij Mušič: Boji za Gorico, Kronika, 8, Ljubljana 1960, str. 200-204.
- Drago Sedmak: Soška fronta 1915-1917, Publikacije goriškega letnika, 1987.
- Drago Sedmak: Soška fronta 1915-1917, Trst, Gorica, Videm, Publikacije goriškega letnika, Nova Gorica 1992.

- Drago Sedmak: La cronaca dei paesi ai piedi dell'Ermada negli anni 1915-1918 (Kronika vasi pod Grmado v letih 1915-1918, Nabrežina) Aurisina 1995.
- Drago Sedmak: Soška Fronta, Enciklopedija Slovenije št. 12, 1998, str. 159-167, 171-172, z dvema zemljevidoma: str. 161 in 170 (skupaj z Martinom Ivaničem) ter statistiko žrtev soške fronte na str. 171.
- Drago Sedmak: Življenje v Kobaridu med prvo svetovno vojno, Mohorjeva založba, Celovec-Ljubljana-Dunaj 2001.
- Drago Sedmak: Ob vznožju branikov: Solkan in Solkanci med prvo svetovno vojno, Mohorjeva založba, Celovec-Ljubljana-Dunaj 2003.
- Drago Sedmak: Goriška Brda kot zaledje soške fronte, Briški zbornik, 1999, str. 250-285.
- Mario Silvestri: Isonzo 1917, Giulio Einaudi editore, Torino 1965.
- Marko Simić: Po sledih Soške fronte, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1996.
- Janez J. Švajncar: Svetovna vojna 1914-1918, Slovenci v avstro-ogrski armadi, Maribor 1988.
- Peter Tomac: Prvi svetski rat 1914-1918, Beograd 1973.

Magda Rodman

Dragoceni spomini Jožeta Žvanuta na vipavske tigrovce

KONČNO ZNAN PRAVI DATUM SESTANKA NA NANOSU

Med nami je vse manj ljudi, ki bi lahko pričevali o primorskih rodoljubih, prvih upornikih proti fašizmu v Evropi. Srečanje z Jožetom Žvanutom iz Podrage, sinom narodnjaka Avgusta Žvanuta, je zato tem bolj dragoceno, ker nam odkriva veliko novosti in podrobnosti o delovanju TIGR-a na Vipavskem. Prav je, da jih zapišemo in tako ohranimo zanamcem. Kar ni zapisano, je za vedno izbrisano. Čeprav sva se z gospodom Jožetom že dolgo osebno poznala, se je tigrovska pot obeh družin komaj zdaj ponovno povezala.

Malo je ljudi, ki bi hranili toliko spominov na tigrovce in hude čase italijanske okupacije v naših krajih kot vi. Sta se z očetom o tem veliko pogovarjala?

Letos mineva 100 let od rojstva Draga Bajca, organizatorja tigrovskega delovanja na Vipavskem. Z njim je tesno sodeloval tudi moj oče Avgust Žvanut iz Podrage, rojen 3. 9. 1906, po domače B'stunov. Do njegove smrti leta 1986 sva živela skupaj in obdelovala kmetijo. Veliko sva se pogovarjala, bil sem njegov edini sin, sestra se je poročila v sosednjo hišo v Podragi. Tako mi je večkrat, med delom, pa tudi ob drugih priložnostih, pripovedoval o težkih časih pod fašizmom, ki je nacionalno, kulturno in ekonomsko pritiskal na naše ljudi.

Kje in kako je prišel vaš oče Avgust v stik z ljudmi, ki so začutili, da se morajo upreti fašističnemu zatiranju Primorcev?

To se je zgodilo v Vipavi. Moj oče se je 24. 4. 1922 prišel učiti kolarstva k mojstru Josipu Kobalu. Kobal je imel takrat v uku še nekaj drugih fantov in je veljal za dobrega kolarskega mojstra daleč naokoli. Imel je veliko naročil in v delavnici so se vedno srečevali ljudje različnih poklicev iz različnih krajev. Ob srečanjih v delavnici je pogovor nanese tudi na oceno političnega stanja in položaja naših ljudi pod fašizmom. Kot mlad fant je rad »vlekel na ušesa« in stvar ga je vedno bolj zanimala. V bližini delavnice je stanoval tudi mladi Drago Bajec ali Korle, kot ga je imenoval moj oče. Spominjal se je tudi Lekanovih fantov iz bližnje gostilne in sosednjih Pintarjevih. Prav pri njih se

je bralo vse takratno časopisje: Edinost, pozneje tudi Borba in Svoboda. Kot vajenec je oče tudi bival pri mojstru Kobalu, po učni pogodbi je dobil tam hrano in nekaj denarja. Počasi se je vživel v okolje, ki ga je lepo sprejelo. Stiki s Korletom so bili vedno bolj pogosti in oče je začel z njim delovati na narodnobuditeljskem področju. Komaj so čakali, da je Korle prišel domov iz Kranja, kjer je obiskoval gimnazijo. Za mladino je postajal vedno bolj duhovni vodja in v njih je prebujal narodno zavest. Seveda so se somišljeniki zbirali tajno, v majhnih skupinah pod kolonami, po kleteh, na skrivnih krajih v naselju in zunaj njega.

Naši očetje in stari očetje so morali biti zelo iznajdljivi in tudi bistrega duha. Kaj vse so si domislili, da bi opozorili oblastnike, da ne ravnajo prav. Kako so tigrovcí pokazali svojo upornost?

Moj oče je večkrat poudaril, da jih je pri vseh dejanjih vodila in spremljala narodna zavest, ljubezen do domače zemlje in slovenskega jezika. Sprva so bile njihove akcije preproste, toda domiselne. Vedeti moramo, da niso mogli kako drugače delovati, saj so bili goloroki in brez denarja. Pozimi leta 1924 so v Vipavi izpeljali zanimivo akcijo z vrabci, s katero so hoteli oblastem povedati, da nočejo biti »schiavi«. Skupina mladih fantov z mojim očetom, Korletom, Stankom Ponižem, Avgustom Perhavcem in Mirkom Princesom je polovila kar lepo število vrabcev. Pobarvali so jih z rdečo barvo in jim na eno nogo prilepili listek z napisom »Mi ne bomo hlapci lahov«. Jato vrabcev so potem izpustili v zrak in tako opozorili italijanske oblasti na to, da se nameravajo odločno bojevati za svobodo. Oblasti so to opazile in začele vrabce streljati s puškami. Nastal je preplah in iskali so pobudnike akcije. Nekdo jih je izdal in Korle se je znašel pred karabinjerji kot organizator. K sreči se je njegovim sodelavcem posrečilo, da so pri zaslišanju Korleta zaščitili in ovrgli sum nanj. Krog sodelujočih se je potem zmanjšal na strogo zaupne ljudi, saj je Korle menil, da tako ne bo šlo več naprej. Izločili so vsakega, ki je bil večkrat pod vplivom alkohola, preveč gostobeseden, nezaupljiv ali neresen in vsakega, ki ni imel moralnih vrednot. Zaželeni so bili mladi in samski, ki niso imeli družinskih obveznosti.

Vam je oče kdaj pripovedoval o srečanju visokošolcev na Nanosu?

Vipavski domoljubi so se večkrat zbirali na Nanosu, Lipah in Orlovšah. Tako so bili na Nanosu tudi, ko so se leta 1924 tam zbrali primorski visokošolci in kulturni delavci. Visokošolce sta na Nanos med drugimi peljala tudi Korle in

moj oče. Pri Vrčonu, ki je bil na Ravniku pastir, so dobili mleko in sir. To srečanje je bila pravzaprav priprava na ilegalno delo študentov in kulturnikov za ohranitev slovenskega jezika in kulture, ker je bil italijanski pritisk vedno hujši.

Planota Nanos je bila že leta 1924 zavetišče slovenskih domoljubov v hudih časih ponižanja in nasilja. Tudi uradna ustanovitev TIGR-a je potekala v hladu nanoških dreves. Pozneje so se v te gozdove zatekali tudi prvi partizani. Doslej so le ugibali, ali je bil ustanovni sestanek TIGR-a na Nanosu konec avgusta ali v začetku septembra. Vam je oče kaj bolj točnega povedal o tem?

Ko se je oče leta 1927 vrnil iz Modene, kjer je služil vojaški rok, mu je Korle povedal o tajnem srečanju domoljubov na Nanosu in dejal, naj se tudi on pripravi na to.

Uradno je bil TIGR potrjen in ustanovljen na Nanosu 8. septembra 1927. To mi je oče večkrat povedal. Ta dan je prišel s kolesom iz Podrage v Vipavo, kolo pustil pri mojstru Kobalu in se peš podal na Stari grad nad Vipavo. Zbrali so se na določenem kraju in ob določeni uri. Njihov razpoznavni znak je bila škatlica vžigalic s številko štiri na hrbtni strani. To je bil znak za ilegalno delo članov TIGR-a in številka štiri je pomenila štiri črke organizacije. Zbirali so se le v parih, in sicer na daljavo 50 metrov. Tako ločeno so tudi nadaljevali pot na Plešo. Druga skupina udeležencev srečanja je prišla iz Razdrtega. Vodil jo je Viktor Hajna. Korle je naročil, naj vsak deluje na svojem področju samostojno. Drug za drugega niso vedeli oziroma je vedela le trojka. Pri Stanku Ponižu so zbirali učbenike, katekizme in časopise. Imeli so člane, podporne člane in somišljenike. Če se vrnem v leto 1927 na ustanovni sestanek TIGR-a na Nanosu, je treba poudariti, da so organizatorji upora iz previdnosti tudi že prej izbirali za svoja srečanja praznične dneve, ko so ljudje odhajali na božja pota ali izlete v naravo, da so bili manj opazni v množici ljudi. Tako je bil tudi 8. september, mali šmaren, leta 1927 pravi dan za tako srečanje na Nanosu. Ta dan je namreč vsako leto romarski shod pri cerkvi svetega Hieronima. Na sestanku so dobili tudi nalogo, naj zbirajo obleko in orožje za upor ter širijo trojke po vaseh. Poleg obvezne številke štiri na škatlici vžigalic so morali člani tudi pravilno črkovati ime organizacije TIGR. V Mančah je moj oče dal navodila Jožetu Škrjancu, ki je potem ustanovil trojko. V Štjaku je trojko organiziral Ivan Funa. Trojka je delovala tudi pri Francu Živcu, lastniku mlina in žage, ob cesti od Manč do Vipave. Domačija je na samem in je bila zelo primerna za ilegalno delovanje tigrovcev. V Podragi so bili v trojki moj oče kot ustanovitelj, Franc Pestelj in Avgust Trošt.

Tragična smrt Draga Bajca leta 1928 je gotovo prizadela njegove sodelavce. Kako se je tega časa spominjal vaš oče?

Oče se je dobro spominjal Korletovega pogreba. Ta mu je že prej povedal, da mu povsod sledijo italijanske oblasti in da nima nikjer več miru. Udeležil se je njegovega pogreba in nanj čakal štiri dni. To je bila velika manifestacija naših zavednih Primorcev. Čeprav so italijanske oblasti poskušale to preprečiti, se je zbrala velika množica ljudi od blizu in daleč.

Po njegovi smrti sta med člani TIGR-a nastali velika vrzel in zaskrbljenost, kako naprej, saj je bil njihov duhovni vodja. Po pogrebu se je pritisk oblasti stopnjeval iz dneva v dan. Povsod so bili karabinjerji, ki so iskali njegove sodelavce. Kljub temu so tigrovci še bolj na skrivaj zbirali denar za njegov nagrobni spomenik. Tudi moj oče je prispeval zanj.

TIGR je deloval na širokem območju. Do kod so segale tigrovske poti vašega očeta?

Zanimivo je, kako so se ti naši domoljubi in zavedni Slovenci organizirali brez posebnih prevozov. V glavnem so hodili peš ali pa se vozili s kolesi ali konjskimi vpregami. Moj oče je imel zvezo s Tolminskim prek Rutarja, s katerim ga je seznanil Korle. Z Rutarjem sta se večkrat srečala v Gorici in njeni okolici.

Po nekaterih navedbah naj bi se z Rutarjem sestajal Mohorčič iz Podrage, kar pa je napačno, z njim se je sestajal moj oče.

Sodeloval je tudi z Lasičevimi z Goč in s Slugo iz Hruševja. Stalno pa sta sodelovala tudi z Viktorjem Hajno iz Zaloga pri Postojni. Z njim se je seznanil na Nanosu leta 1927 ob ustanovitvi TIGR-a. Hajna ga je povezal z Danilom Zelenom iz Senožeč. Srečevala sta se na dogovorjenem mestu v Šici nad Podrago. Zelenu je oče tam izročal med drugim tudi svoje denarne prispevke in prispevke, ki so jih zbrali drugi člani in so bili namenjeni za tigrovske gibanje. Zanimivo, da Zelen ni nikoli prišel v Podrago, verjetno zaradi varnosti. Večkrat je opozarjal: »Če bom izdan, pride drugi za mano. Pri nas ni prostora za izdajo!«

Kako je bilo tigrovsko delovanje povezano s partizanstvom, nam pove primer, da je moj oče prepričal Viktorja Hajno, naj vključi tudi Antona Semeniča iz Podrage, pozneje znanega po partizanskem imenu Medved, in povojnega spomeničarja.

Zelo zanimivo je bilo sodelovanje v tigrovskem duhu tudi z Andrejem Rejo, doma iz Medane v Goriških brdih. Z očetom sta se srečevala vsak mesec na poti med Vipavo in Ajdovščino, ko je Andrej prevažal hrano za samostan v Vipavskem Križu. Po tem lahko sklepamo, da so za tigrovsko delovanje vedeli tudi naši primorski duhovniki, ki so se po svoje trudili za ohranitev slovenske vere, kulture in jezika. Skupaj s tigrovci so bili narodni buditelji. Med hrano so tako prevažali tudi propagandno gradivo in ga delili po svoji presoji ljudem, ki so bili zavedni Slovenci, seveda zelo previdno. Z Andrejem se je oče zadnjič srečal jeseni leta 1942 in takrat mu je Andrej dejal: »Temni oblaki se zgrinjajo nad tigrovce z druge strani.« Reja je žalostno končal leta 1944, ko je na cesti v Dobravljah z vprego zapeljal čez mino.

Ali so sodelovali v TIGR-u vsi člani družine ali le posamezniki?

To je bilo zelo različno. V družini Žvanut je bilo pet bratov. K sodelovanju je oče pritegnil le Alojza, ki je bil zaposlen v tržiški ladjedelnici. Alojz je imel stike z italijansko komunistično partijo, vendar je razočaran spoznal, da so bili tam proti priključitvi Primorske k matični Sloveniji. Menili so, da naj pri nas raje vlada fašizem, kot da Italija izgubi Primorsko. Zaradi njegove pokončne držbe so mu še po drugi svetovni vojni grozili, tako da so na vrata njegove hiše pisali, naj izgine, sicer ga bodo likvidirali. Res je svojo hišo prodal in se z družino preselil na Reko.

Moja mati Marija je zvedela za očetovo delovanje šele leta 1941, ko je pripeljal v našo hišo prve partizane.

Zanimivo je, da je imel vaš oče pod Italijo dovoljenje za kuhanje in prodajo žganja. Kako je to koristno uporabil za delo v TIGR-u?

Po vrnitvi iz vojske leta 1927 je imel v Podragi svojo kolarsko delavnico oziroma obrt. Poleg tega je v vinarski zadrugi v Vipavi kupoval tropine in kuhal žganje. S tem dovoljenjem je lahko prodajal po vsej Primorski, ki je bila takrat pod Italijo. Tako je imel priložnost, da je v pletenki za žganje prevažal tudi propagandno gradivo, letake in časopise, kot sta Borba in Svoboda, ki sta izhajala občasno. Žganje je iz Podrage prevažal z najetim avtom do Ajdovščine, naprej pa z vlakom in ga tako po naročilu razvažal po gostilnah. Med potjo je lahko vzdrževal zvezo med tigrovci na Tolminskem in v Vipavski dolini. Zavitek gradiva je dobil v Tolminu po dogovoru, ga v Plavah spet odložil na določen kraj, kamor je prišla ponj zanesljiva oseba. Enkrat se mu

je zgodilo, da je v Tolminu zamudil vlak in ga je v Plavah zaman čakal tigrovski zaupnik. Med tigrovci je nastal preplah, bali so se izdaje. Očetu je bilo naročeno, naj tega nikoli več ne naredi. Na tej relaciji je deloval pet let.

Tigrovci so si pomagali na vse načine. Anton Žgur iz Podrage je pripeljal iz Trsta v lesenem sodu z vratci postopoma pet kompletov popolne vojaške opreme in cigarete. Nazaj pa je peljal tigrovsko propagandno gradivo.

Vojaško opremo je izročil mojemu očetu, ki je dve vojaški obleki zadržal zase, ju zavil v pergamentni papir in ju skrnil med deske na skednju, tri pa je izročil Viktorju Hajni. Skrito vojaško opremo in dve avstrijski puški, ki sta bili vzidani, je pozneje, leta 1941, izročil partizanom.

Ali veste še za kakšna druga dejanja tigrovcev v Podragi?

Človek se lahko danes samo čudi, kako so znali ti fantje italijanskim oblastem zagreniti življenje. Leta 1930 sta oče in Franc Pestelj med mašo na lipi pri cerkvi v Podragi razobesila časopisa Borba in Svoboda. Pri tem ju je videla Ferjansčeva teta iz Podrage. Ko je šla mimo italijanska patrolja, so jo vprašali, ali je videla, kdo je to napravil in kdo je tekel mimo nje. Mirno je odgovorila: »Ničesar nisem videla, zatopljena sem bila v molitev.« Moj oče ji je bil hvaležen, da ga ni izdala.

Lepake proti plebiscitu so leta 1929 ljudem dajali kar v žepe sukenj, ki so visele po gostilnah. Zelo praktično in domiselno, pa še brez stroškov dostave. Propagandno gradivo so raznašali večinoma ponoči. Odvrgli so ga na javne kraje v vasi, kot sta bila žaga in mlin, pri Uršiču na Dobradu, ob trgovini Pri Žgurju, pri cerkvi in v gostilni Pri Fabčiču. Ljudje so to brali, niso pa vedeli, od kod prihaja.

Neke noči, ko je bila že policijska ura, sta mojega očeta pri Miklavovih, zdaj Gorjanknih, v Podragi zgrabila dva karabinjerja. Oče je bil močan in ju je sunkovito odbil. Pri tem sta ga močno opraskala po obrazu, tako da se teden dni ni prikazal iz hiše. Ves ta čas so oblasti iskale človeka, ki jim je ušel. Tisto noč je imel namen, da bo letake vrgel še pod kolono nekemu Dimitriju, ki je v Podragi veljal za ovaduha. Bil je avstrijski dezertar in je delal za Italijane. Vsi v vasi so se ga izogibali. Franc Pestelj mu je na kolono skrivoma napisal: »Udri strela iz višine, izdajalca domovine!« Dimitrij je to hitro zbrisal, Franc pa mu je spet napisal: »Grom in strela so švigali, izdajalca niso še pobrali!« Pritisk nanj je bil tako velik, da je sam zapustil Podrago.

Je vaš oče morda vedel za sicer redka nasilna dejanja tigrovcev?

Ja, vedel je. Povedal mi je tudi, kako je potekala akcija Sotosanti v Vrhpolju leta 1930. To akcijo so že dolgo načrtovali zaradi krutosti italijanskega učitelja, ki je imel tuberkulozo in je otrokom pljuval v usta, če so spregovorili slovensko.

Med Vrabčami in Štjakom so se pri cerkvi sv. Ane dobili Zelen, Črnač in moj oče. Šli so do Mohorčiča v Lože. Mohorčič je peljal Zelena in Črnača v Vrhpolje na ogled kraja, kjer naj bi se akcija zgodila. Prvi večer jim atentat na italijanskega učitelja ni uspel, saj je ta pijan obležal na stopnicah in je bil strel skozi okno nemogoč. Uspel jim je šele naslednji večer. Ko so se vračali, so bredli reko Vipavo, da bi zabrisali sledi za seboj. Vrnili so se k Mohorčiču v Lože, kjer so bili teden dni skriti v posebnem prostoru. Vhod so zakrili z omaro. Za to so vedeli le Stanko Poniž, Mohorčič in oče.

Stanko je bil trgovec in je dajal hrano za Zelena in Črnača, prinašal pa jima jo je moj oče.

Povedal mi je, da je v tem skrivališču prvič videl kuhalnik na špirit in Zelenovo češko pištolo z dušilcem, velikega kalibra.

Kako se je začelo partizansko gibanje na Vipavskem, kakšne so bile zveze med vašim očetom in partizani?

Oče mi je večkrat pripovedoval, da je vse, kar se je pri nas začelo dogajati leta 1941, šlo v glavnem po tigrovskih poteh.

Tigrovci so bili v resnici prvi partizani na Primorskem in partizanstvu so ostali zvesti vso vojno. Geslo »Smrt fašizmu - svoboda narodu!«, ki so ga med vojno uporabljali borci in še po vojni dolgo časa ljudska oblast, je bilo tigrovsko. Tudi prvi odbori OF so se ustanavljali z njihovo pomočjo in v njihovih hišah. Tako so v Podragi ustanovili odbor OF oktobra leta 1941 prav v naši kleti, torej v hiši tigrovca Avgusta. Lahko bi rekli, da so bili v resnici tigrovci organizatorji upora na Primorskem, saj so delovali že dvajset let prej. Tudi prihod Martina Greifa na Primorsko je potekal po tigrovskih kanalih. Moj oče ga je šel iskat k Mohorčiču v Lože in ga peljal na zbirno mesto v Podrago, kjer so se zbirali partizani. Tudi Dolganovo četo so sprejeli tigrovci. Zanj je vedel Viktor Hajna in to takoj sporočil mojemu očetu,

čprav bi moral to storiti Vojan Rehar. Ker so vode zaradi deževja narasle, Rehar ni mogel čez reko Sočo in je prišla prej Dolganova četa kot pa sporočilo od Vojana Reharja. Dva partizana Dolganove čete sta sprejela moj oče in Izidor Bajec iz Podrage v Grbcovem klanecu med Podrago in Podnanosom. Tudi tu je bil razpoznavni znak škatlica vžigalic s številko 4. To so bili prvi partizani v Podragi. Najprej so šli k Bajcu, ki je imel hišo na samem, prespali pa so pri nas doma. Pred dnevom jih je oče že pospremil iz vasi. Četa se je utaborila Za Vousco, to je bila meja, last Ivana Bratuža. Moj oče ga je opozoril, naj v to mejo ne hodi. Ivan Bratuž, po domače Bajcov, nekdanji podraški župan in avstrijski stotnik, je očetu oktobra 1941 po opozorilu, naj ne hodi v svojo mejo, povedal: »Gustl, ti si se vpletel v to, še velikokrat te bo bolela glava, ti nisi ne lažnivec in ne gofljač, po vojni bodo samo ti prišli na oblast.«

Italijani so 12. 2. 1943 aretirali celotno podraško tigrovsko trojko, torej Trošta, Pestelja in mojega očeta. Odpeljali so jih v »battaglioni speciali« na Sardinijo. Za NOB je deloval pred aretacijo, pozneje pa v slovenskih četah v Franciji. Tam sta bila ves čas skupaj s Stankom Ponižem.

Kako se je godilo vašemu očetu po vojni?

Žal je po vojni za oblast postal sumljiv in so ga nadzirali. Poklicali so ga tudi na zaslišanje v Ajdovščino, in sicer le zato, ker je izjavil, da si Stanko ni zaslužil, da so mu zaplenili vse premoženje. Skupaj z njim so se borili za drugačno življenje in ne za to, kar se je po vojni dogajalo s temi ljudmi. Stanko je veliko žrtvoval za svobodo, tako moralno kot materialno, vsem je pomagal, na koncu pa so mu nacionalizirali posest. Pri njem so dobili tigrovci učbenik Prvi koraki in ga ilegalno prenašali po hišah. Oče mi je pravil, da so Stanku pri hišni preiskavi zasegli celo blago za dve moški obleki. V eni se je potem sprehajal neki gospod z Udbe.

Na zaslišanju v Ajdovščini so očeta spremljali miličniki s pendreki v rokah. Vprašal jih je, zakaj je to potrebno. Odgovorili so mu, da zaradi varnosti. Oče jim je odgovoril: »Trije me boste menda ja ugnali, lahko tudi goloroki, zaradi mene ni treba pendrekov.« Grozili so mu celo, da če bo še kje povedal, da so bili tigrovci prvi uporniki na Primorskem, ne bo več tlačil te zemlje. Zato se je moj oče umaknil v molk in o tej stvari ni več javno govoril, le meni je zaupal: »Veš Jože, Italijani nas niso, ti nas pa bodo!«

Po vojni mi je večkrat iz srca potožil in imel je solze v očeh: »Veš Jože, za nas je bilo po vojni zelo hudo. Vsi smo delali požrtvovalno, s srcem, z dušo za narod, tudi lastno življenje bi dali, ni bilo izdajstva in ne nevoščljivosti, bili smo kot eden. Nikdar pa si nisem mislil, da nas bo lastni narod oziroma povojna oblast preganjala, poniževala in celo spravljala v zapore. Zanj smo bili izdajalci in nezaupljivi samo za to, ker smo bili prvi v uporabi proti fašizmu v Evropi. Vodili sta nas domoljubnost in želja zatiranega naroda po svobodi. Strankarska pripadnost ni bila pomembna. Zakaj bi se tega sramovali? Žal za vse to delo nisem bil vreden nobenega priznanja.«

Slišal sem pogovor med Mohorčičem iz Lož in očetom na križišču cest med Slapom in Vipavo, ko mu je Mohorčič rekel: »Zdaj nas streljajo in smo jim napoti, bili pa smo prvi v uporabi proti fašizmu. In tudi večina nas je šla takoj med prvimi v partizane.« Takih primerov je bilo veliko. Po vojni so zaprli tudi Viktorja Hajno in druge.

Ko sem po vojni hodil v nižjo gimnazijo v Vipavo, me je Stanko Poniž počakal in ustavil. Položil mi je roko na rame in rekel: »Bodi ponosen na svojega očeta in lepo ga pozdravi.«

In res sem na svojega očeta še danes ponosen, saj je bil zaveden Slovenec in narodnjak, ki je za svoje ideale veliko žrtvoval in vedno upal, da bo resnica prišla na dan.

Tako sva z gospodom Jožetom končala najin pogovor. Njegova pričevanja so nekaj novega, konkretnega in tudi pristnega. Pokažejo na naravnost TIGR-a, na medsebojne človeške odnose, povezovanja in oblike delovanja v zelo težkem političnem ozračju fašizma na slovenskih tleh. Vse, kar je povedal, so velika in pogumna dejanja številčno majhnega naroda, ki se je upal upreti fašizmu in Italiji. Le težko bi v zgodovini našli primere, ko so se ljudje 25 let nenehno upirali.

Malo članov organizacije TIGR je dočakalo samostojno Slovenijo.

MARŠAL TUHAČEVSKI – OSREDNJA OSEBNOST STALINOVIH ČISTK V VOJSKI V LETIH 1936–1938

Prispevek nam predstavlja zgodovinski in hkrati strokoven pogled na maršala Mihaila Nikolajeviča Tuhačevskega, njegovo bleščečo vojaško kariero in vzroke, ki so pripeljali do njegove smrti leta 1937. Pregled je dopolnjen s kratkim opisom procesov, ki jih je Stalin izvedel v Rdeči armadi od leta 1936 do 1938. Na koncu nam ponudi oceno posledic Stalinovih čistk, ki so vplivale na bojno moč in moralo Rdeče armade pred bližajočo se drugo svetovno vojno.

Spoznali bomo, da je trditev, da je Stalin pobil več častnikov Rdeče armade ranga polkovnika in višje, kot jih je Hitlerju uspelo v vsej drugi svetovni vojni,¹ resnična in dokazljiva.

Tuhačevski je bil eden redkih najvišjih častnikov Rdeče armade, ki je predvidel namere Nemčije, da svet popelje v novo svetovno vojno. S svojimi sodelavci se je zadnja leta pred smrtjo zavzemal predvsem za posodobitev Rdeče armade in spremembo doktrine ter načina bojevanja. Napisal je več kot štirideset znanstvenih del o vojaški znanosti in spomine na vojaške operacije, ki jih je sam zasnoval. Vendar je bil ta proces prekinjen zaradi čistk, ki so bile izvedene za utrditev Stalinove politične oblasti in izbris vsakršne opozicije tako v partiji kot v vojski.

V rastočih napetostih med velesilami in v pospešeni oboroževalni tekmi, ki jo je izvajala predvsem Nemčija, je bila slabitev Rdeče armade največja strateška napaka, ki jo je naredil Stalin. Ta napaka je imela za Sovjetsko zvezo slabe posledice, in sicer zelo veliko žrtev med pripadniki Rdeče armade in tudi civilnim prebivalstvom.

Če v uvodu ocenimo vojaškostrateško področje z nemškega stališča, lahko ugotovimo, da sta Hitler in nemška vojska pravilno ocenila položaj in ustrezno ukrepala. Hitlerjevi načrti za napad na Sovjetsko zvezo so bili že izoblikovani, zato je bilo treba to vojaško velesilo, če upoštevamo človeški potencial in tehnološki razvoj, ki ga je Rdeča armada doživljala v obdobju, ko je Tuhačevski

vodil programe opremljanja in razvoja armade, nujno oslabiti. Hitler je ponovno uporabil svojo tezo² in s Stalinovo pomočjo bistveno zmanjšal moč Rdeče armade za učinkovit odpor.

Med zgodovinarji obstajata dve razlagi zgodovinskih dogodkov in oseb, ki so sodelovale pri diskreditaciji in odstranitvi Tuhačevskega. Razlagi si bomo ogledali v nadaljevanju, dejstvo pa je, da je v obeh imela ključno vlogo nemška obveščevalna služba. Z doseženimi rezultati so bili zelo zadovoljni. Nemška obveščevalna služba je o položaju v Rdeči armadi poročala: »Po tako širokih očiščevalnih ukrepih izgub znotraj sovjetskih poveljstev ne morejo dovolj hitro nadomestiti. Znanje na hitro usposobljenih mlajših poveljnikov, ki so ta mesta zasedli, je mogoče oceniti kot zelo pomanjkljivo.«³

Kratek življenjepis

Mihail Nikolajevič Tuhačevski se je rodil 16. februarja 1893 v bližini mesta Safonov. Njegova družina je izvirala iz starega plemiškega rodu. Njegovi predniki so od začetka druge polovice 17. stoletja služili v vojski.

V družini Tuhačevski se je rodilo devet otrok, in sicer štirje sinovi ter pet hčera. Zanimivo je, da je bil oče Nikolaj ateist in je v takšnem brezbožnem duhu vzgajal tudi svoje otroke. Pozneje je to sinu Mihailu povzročalo resne neprijetnosti v gimnaziji in bilo tudi vzrok sovražnih odnosov oblasti do Tuhačevskega. Družina je gojila močno ljubezen do glasbe, kar se v poznejšem obdobju kaže tudi pri Tuhačevskem. Z glasbo je zapolnjeval prosti čas, njegov najljubši konjiček pa je bila izdelava violin.

Bil je bister, saj se je že kot otrok naučil nemščine in francoščine. To mu je omogočalo, da je v izvorniku bral vojaška dela različnih vojskovodij, na primer Napoleona. Zelo uspešen je bil tudi v šoli, saj je preskočil več razredov gimnazije. Z zelo dobrim uspehom je končal Aleksandrovo vojaško šolo, ki je bila takrat v Rusiji elitna vojaška šola.

Po končanem šolanju je začel služiti kot poročnik cesarjeve telesne straže v gardnem semljonovskem polku. Kmalu so ga z enoto poslali naravnost na

² Naša strategija temelji na uničevanju sovražnika od znotraj, da nam sam pomaga, da ga premagamo (Adolf Hitler, povzeto po Liddel Hart, 1952, str. 287).

³ Selin, povzeto po Krunič, 1997, str. 57.

bojišče prve svetovne vojne. Kot pa je znano, je Rusija oziroma ruska vojska dočakala vojno popolnoma nepripravljena. Močno je primanjkovalo vojaške opreme in orožja.

Tuhačevskega so ujeli in ga poslali v nemško vojaško taborišče. Iz taborišča je trikrat poskušal pobegniti, zato so ga premestili v Ingolstadt. To je bila nemška trdnjava, ki so jo spremenili v ječo za vojne ujetnike in je bila posebno zavarovana. Spomladi leta 1917 so prišle do ruskih ujetnikov v Ingolstadtu govorice o februarški revoluciji v Rusiji. Tudi iz te trdnjave je Tuhačevskemu uspelo pobegniti in vrnil se je v Rusijo, kjer ga je zajel vrtinec oktobrske revolucije leta 1917. Aprila 1918 je stopil v komunistično partijo.

Maja 1918 so ga imenovali za komisarja moskovskega oziroma zalednega rajona zahodne fronte. Na njegovo željo so ga pozneje premestili na vzhod, kjer se je začel belogardistični in češkoslovaški upor. Kmalu so ga imenovali za poveljnika prve armade, ki je pod njegovim poveljstvom dosegla odmevne vojaške uspehe. Do konca državljanske vojne je poveljeval še osmi armadi, ki je na kavkaški fronti premagala ostanke Denkinovih belogardističnih armad. Nagel preboj, ki ga je pod težavnimi pogoji dosegel Tuhačevski, je povzročil, da so zahodni generali govorili o njem kot o vojskovodji z izrednimi sposobnostmi. Leta 1921 je sedma armada, ki ji je poveljeval, prek ledu Finskega zaliva zavzela uporniško pomorsko trdnjavo Kronštadt.⁴ Istega leta je vodil enote, ki so v štiridesetih dneh uničile številne protirevolucionarne tolpe.

Leta 1921 je bil Tuhačevski načelnik vojaške akademije Rdeče armade. V začetku leta 1922 je postal poveljnik enot zahodne fronte. Spomladi leta 1924 je prevzel novo dolžnost, postal je namestnik načelnika štaba Rdeče armade. Leta 1925 je prevzel dolžnost poveljnika enot zahodnega vojaškega okrožja in postal član revolucionarnega vojaškega sveta Zveze sovjetskih socialističnih republik (ZSSR), novembra 1925 je postal načelnik štaba Rdeče armade.

Od leta 1928 do 1931 je bil poveljnik leningrajskega vojaškega okrožja. Leta 1931 je postal namestnik ljudskega komisarja za vojaške in pomorske zadeve ter namestnik predsednika revolucionarnega vojaškega sovjeta ZSSR.

⁴ Kronštadt - mesto v leningrajski oblasti leži na otoku Kotlin v vzhodnem delu Finskega zaliva.

Leta 1935 so mu za zasluge podelili čin maršala Sovjetske zveze.

Po koncu državljanske vojne vse do predčasne smrti si je maršal Tuhačevski prizadeval, da bi okreplil Rdečo armado s sodobnim orožjem ter da bi njeno delovanje zasnoval na sodobni doktrini in strategiji bojevanja.

12. junija 1937 so ga ustrelili v enem od zaporov ljudskega komisariata za notranje zadeve (NKVD) v Moskvi.

Stalinov prihod na oblast

Za pravilno in celovito razumevanje dogodkov, ki so pripeljali do čistk v komunistični partiji in pozneje v vojski, moramo omeniti nekatere dogodke iz obdobja državljanske vojne in postopnega utrjevanja Stalinove oblasti.

Med državljansko vojno je Vladimir Iljič Lenin vztrajal pri tem, da bi pritegnili stare vojaške strokovnjake k ustvarjanju Rdeče armade. Lenin se je moral ves čas spopadati z načelnim nezaupanjem do vojaških strokovnjakov, ki so ga kazali predvsem člani revolucionarnega vojaškega sveta južne fronte Stalin, Vorošilov in Mikin. Oktobra 1918 so ti predložili ukaz o odstranitvi nekdanjega generala stare armade Sitina z mesta poveljnika južne fronte. Spor se je končal tako, da so v revolucionarni vojaški svet južne fronte določili Sitina in še dve drugi osebi, Stalina pa so premestili na drugo delo. To je bilo za častihlepnega Stalina ponižanje.

Drugi dogodek, ki ga lahko najdemo v literaturi, je bil neposredno povezan tako s Stalinom kot Tuhačevskim. Izhaja iz državljanske vojne in je bistveno vplival na poznejši sovražen odnos Stalina do Tuhačevskega. Dogodke bom povzel zelo na kratko.

Leta 1920 se je začela vojna Sovjetske zveze z buržoazno Poljsko. Po prvih uspehih poljske vojske se je proti koncu tehtnica nagnila na stran Rdeče armade. Fronta s Poljsko je bila razdeljena na dva dela, in sicer zahodnega, ki mu je poveljeval Tuhačevski, in jugozahodno fronto, ki ji je poveljeval Stalin. Enote zahodne fronte so prešle v ofenzivo maja 1920 in potisnile poljsko vojsko čisto do reke Visle. Do takrat se je poljska vojska izogibala odločilnemu boju, saj je bila vojska pred razsutjem. Enote, ki jim je poveljeval Tuhačevski, so se po dolgotrajni ofenzivi utrudile in se zaradi globokega vdora v sovražnikovo ozemlje razpotegnile. Poljaki so se odločili za odločno obrambo na reki Visli, saj je bilo zelo nevarno, da bi Rdeča armada prebila fronto in vkorakala v Varšavo.

Poveljstvo zahodne fronte pod poveljstvom Tuhačevskega je pripravilo načrt ofenzive na Varšavo. Tuhačevski se je zavedal dejstva, da je Rdeča armada morala nadaljevati ofenzivo, ker bi se sicer poljska vojska ob pomoči Velike Britanije in Francije spet toliko okrepila z novimi silami, da bi bile te veliko močnejše od tistih, ki jih imel na fronti na voljo Tuhačevski. Bitka na Visli je imela dve fazi. Prva je trajala od 13. do 15. avgusta, ko so sovjetske čete vodile hude boje pred Varšavo in bile pri tem uspešne. Druga faza pa se je začela s trenutkom, ko je nasprotnik prešel v protinapad in prisilil čete zahodne fronte, da so se začele umikati.

Tuhačevski je pravilno ocenil dinamiko, ki je potekala na bojišču, in takoj poslal sporočilo v vrhovno poveljstvo, da potrebuje na levem krilu svoje fronte takojšnjo okrepitev. Tukaj pa se dotaknemo posebne epizode v tej vojni, ki zadeva tudi Josipa Visarionoviča Stalina.

Ko je zahodna fronta pohitela z osnovno skupino čez Vislo, je vrhovno poveljstvo poslalo jugozahodni fronti ukaz, naj izroči prvo konjeniško in dvanajsto armado zahodni fronti. Strokovnjaki so pozneje ocenjevali, da bi, če bi ukaz izpolnili, ne prišlo do poljskega nasprotnega napada z območja Lubina, kjer se je zbrala in uredila poljska vojska. Toda kljub večkratnemu ukazu vrhovnega poveljstva se prva konjeniška armada ni priključila silam Tuhačevskega. Pozneje se je konjeniška armada tako izčrpala v bojih za Lvov, da se ni bila več sposobna operativno vključiti v potek protiofenzive na zahodni fronti.⁵

Po končani državljanski vojni je bila to burna tema različnih razprav. Napisanih je bilo tudi več strokovnih knjig, v katerih so avtorji obravnavali vzroke za padec zahodne fronte. Večina je ugotavljala, da Stalin ni ignoriral le ukaza vrhovnega poveljstva, ki ga je vodil Trocki, temveč je nasprotoval tudi liniji centralnega komiteja komunistične partije. Vmes so posegle tudi nepredvidene okoliščine, in sicer, ko zaradi tehničnih težav na jugozahodni fronti niso mogli dešifrirati ukaza vrhovnega poveljnika. Pozneje je Stalin spet zavlačeval z izpolnitvijo ukaza in vrhovnemu poveljniku pošiljal svoje predloge. Na vsak način je želel, da bi jugozahodna fronta prebila frontno črto in prišla v zaledje Varšave. Tako bi sam pobral vso slavo ali pa bi jo vsaj delil z uspehi zahodne fronte in Tuhačevskega kot njenega poveljnika.

Razumljivo je, da Stalinovi bolešni slavohlepnosti nikakor ni ustrezala poznejša ugotovitev Tuhačevskega in drugih vojaških strokovnjakov, po kateri so neuspeh operacije pojasnjevali v njegovo škodo. Kaže, da se je s tem strinjal tudi Lenin, saj je pripomnil: »Kdo, za vraga, bi le hotel priti do Varšave po poti čez Lvov?«⁶

Bolj ko je rasla Stalinova moč, bolj se je uspeh prodora v Galicijo pripisoval le njemu. Za neuspehe pred Varšavo pa so bili krivi pristaši Trockega. V letih kulta Stalinove osebnosti so poostrili napade na Tuhačevskega in za neuspehe varšavske operacije krivili prav njega. Z nadzorom nad zgodovinskimi knjigami so celoten dogodek prikazali kot strateško zdrav udarec proti Lvovu, ki pa je bil sabotiran zaradi izdajstva Tuhačevskega in Trockega.⁷

Zelo zanimivo je tudi mnenje, ki ga je Lenin napisal o Stalinu v svoji oporoki leto dni pred smrtjo. Posebno pozornost namenja razdoru, ki vlada med Stalinom in Trockim. V naslednjih odlomkih za Stalina navaja naslednje:⁸

»Ko je tovariš Stalin postal generalni sekretar, je dobil v roke velikansko oblast, in nisem prepričan, ali bo vedno vedel, kako naj to oblast uporablja z dovolj previdnosti.«

Oporoki pa je sledil pripis, ki navaja:

»Stalin je pregrob in ta napaka, čisto znosna med nami oziroma v odnosih med komunisti, postane neznosna za tistega, ki je na položaju generalnega sekretarja. Zato tovarišem predlagam, naj razmislijo, kako bi Stalina odstranili s tega položaja in imenovali nanj drugega človeka, ki se v vseh drugih pogledih od Stalina loči le v eni prednosti, namreč, da je bolj potrpežljiv, bolj lojalen, bolj vljuden in bolj uvideven do tovarišev, manj muhast in tako naprej. Ta okoliščina se morda zdi nepomembna malenkost, toda menim, da s stališča preprečitve razcepa in s stališča odnosov med Stalinom in Trockim, o katerih sem razpravljal zgoraj, to ni malenkost oziroma je malenkost, ki utegne dobiti odločilen pomen.«

Tako je o Stalinu manj kot leto dni pred smrtjo menil »oče oktobrske revolucije«. Toda Stalin si je znal utrditi svoj položaj. S pomočjo tajne policije

⁶ R. Conquest: Izobčeni, izbrisani, str. 211.

⁷ Ibidem.

⁸ R. Conquest: Izobčeni, izbrisani, str. 533-534.

(NKVD) je odstranjeval nasprotnike, začenši s Trockim, ki je bil njegov največji politični tekmec. Ko je bil Stalin pripravljen, da prevzame neomejeno oblast v državi, so se leta 1930 začele čistke, ki so zajele vso družbo. Vojska je prišla na vrsto v letih od 1936 do 1938.

Preden predstavim Tuhačevskega in njegovo odstranitev, je treba za boljše razumevanje dogodkov navesti še naslednje ugotovitve, ki zadevajo razmerje med Stalinom in Rdečo armado.

V dvajsetih letih so komunisti v oboroženih silah sprva močno in odkrito posegali v politično polemiko tedanjega časa. Toda pozneje je tovrstna odkrita dejavnost prenehala. Nekaj časa so se komunisti v vojski še udeleževali tekočih polemik, čeprav diskretnije kot civilisti. Sicer pa se je armadno poveljstvo od uveljavitve Stalinovega prvenstva povsem umaknilo iz političnega boja. Ostala je le poklicna naloga, da ustvarijo trdno vojaško silo. Po drugi strani pa je bil Stalin dovolj previden, da do popolne podreditve oblasti ni posegal v vojsko.⁹

Analiza vzrokov, ki so pripeljali do usmrnitve maršala Tuhačevskega

Ne bom opisoval vseh podrobnosti čistk, ki so se zgodile v Rdeči armadi, saj bi bilo to glede na obseg tematike nemogoče. Omejil se bom le na vzroke in dogodke, ki so neposredno povezani z maršalom Tuhačevskim in njegovim umorom leta 1937.

Vzroki so:

- Stalin nikoli ni pozabil starih zamer iz državljanske vojne in obdobja po njej, ko je moral poslušati javne očitke, da je bil posredno odgovoren za poraz enot zahodne fronte v vojni s Poljsko;
- Tuhačevski je iz svojih izkušenj, ki jih je pridobil v vodenju bitk, in s svojo sposobnostjo pogleda v prihodnost vedel, da se mora Rdeča armada pripraviti na drugačno vrsto boja, kot ga je bila navajena v državljanski vojni in vojni s Poljsko. Države zahodne Evrope so uporabljale sodobnejšo taktiko in so v svoje enote uvajale najnovejšo oborožitev tistega časa. Vojaške filozofije in doktrine posodobitve Rdeče armade z uvedbo mehaniziranih enot, ki jo je zagovarjal Tuhačevski, Stalin in njegovi zagovorniki v vojaških krogih nikoli niso sprejeli. Sami so namreč dajali prednost konjeniškim enotam pred oklepno-mehaniziranimi;

- v času, ko se je Stalin na vsak način poskušal približati nacistični Nemčiji zaradi podpisa pakta o nenapadanju, je bil Tuhačevski edini zelo visoki častnik Rdeče armade, ki si je upal javno kritizirati ta prizadevanja. Sam je namreč pravilno ocenil Hitlerjeve interese in njegove namene tudi glede Sovjetske zveze, kar se je potem potrdilo z napadom Nemčije;
- poleg tega je prav na pobudo Tuhačevskega potekalo sodelovanje med Rdečo armado in francosko vojsko, kar pa Hitlerju nikakor ni bilo všeč. Dejstvo je bilo tudi, da je Tuhačevski zaradi svojega poznavanja jezikov zlahka komuniciral z vojaškimi krogi zahodnih držav. Tam je večkrat javno govoril o nameri Nemčije, da ponovno zavzame Porenje in razpostavi orožje na to demilitarizirano območje;
- Hitler in njegovi generali so hitro ocenili, da bi z odstranitvijo sposobnega vojaškega stratega (če ne omenim drugih, ki so bili ubiti v čistkah), pridobili strateško prednost pred načrtovanim napadom na Sovjetsko zvezo;
- leta 1936 se je pojavil nov dejavnik, in sicer, da je bilo precej ljudi iz vojaških vrst v centralnem komiteju komunistične partije. Resen kandidat za vstop v CK je bil tudi Tuhačevski. Stalin na večino ni imel posebnega vpliva, zato je želel razmerje spremeniti v svojo korist;¹⁰
- poleg tega pa je imel Stalin še drugačne vrste preganjavic in strahov, kot so na primer atentat nanj, vojaški udar, ki bi ga lahko z zavzetjem Kremlja izvedla že skupina desetih visokih častnikov. Toda takih dokazov do zdaj še ni bilo mogoče videti ali najti v arhivih NKVD. Dejstvo pa je, da si je Tuhačevski med predavanjem na akademiji Rdeče armade in s svojim službovanjem na visokih mestih v vojaškem aparatu pridobil veliko somišljenikov in posnemovalcev, ki so zagovarjali posodobitev vojske in so na splošno imeli naprednejši pogled na razvoj Rdeče armade. Iz tega zornega kota bi bila mogoča tudi teorija vojaškega udara.

Likvidacija maršala Tuhačevskega

Obstajata dve teoriji diskreditacije maršala Tuhačevskega, ki pa sta po mojem strokovnem mnenju obe precej verjetni.

- Po prvi teoriji naj bi obremenilno gradivo, v katerem naj bi bilo navedeno sodelovanje Tuhačevskega z vrhom nemške vojske z namenom atentata na Stalina, pripravila in posredovala nemška tajna policija po posebni odobritvi Hitlerja in Himmlerja. To informacijo so spretno spravili v javnost prek predsednika Češkoslovaške Beneša, ki je informacijo najprej predal

¹⁰ Ibidem, str. 213.

Francozom, katerih zaupanje v francosko-sovjetski pakt je bilo močno omajano. V dobri veri je to povedal tudi Stalinu. Nemška varnostna služba (SD - Sicherheitsdienst) je pod vodstvom Heydricha organizirala izdelavo ponarejenih dokumentov in bančnih računov, ki naj bi obremenili Tuhačevskega.¹¹

- Po drugi različici naj bi Stalin prek dvojnega agenta Skoblina, ki je delal tako za nemške kot sovjetske tajne službe, posredoval v Berlin informacijo, da sovjetsko vrhovno poveljstvo, predvsem pa Tuhačevski, snuje zaroto skupaj z nemškim generalnim štabom. Čeprav so v krogih SD to vzeli kot ukano NKVD, jo je Heydrich sklenil uporabiti proti nemškemu generalnemu štabu, svojemu ostremu tekmecu. Vendar so v nemških tajnih službah prevladali dejavniki, da je bilo bolj pomembno diskreditirati Tuhačevskega in ga tako odstraniti, s tem pa pohabiti vrh Rdeče armade. Tako so sprejeli tajno igro. Službi SD in NKVD sta posredno celo sodelovali pri ponarejanju in posredovanju dokumentov po določenih poteh v javnost oziroma do Stalina.¹²

Tuhačevskega so 26. januarja 1936 kot predstavnika Sovjetske zveze poslali na pogreb kralja Georgea V. v Anglijo. Po podatkih, ki jih je bilo mogoče najti v literaturi,¹³ se je proces njegove politične in vojaške odstavitve začel ob njegovem prihodu s potovanja. Pritiski na maršala so se le še stopnjevali. O tem, kako ga je politično vodstvo izoliralo, kaže primer prvomajske parade leta 1937. Tuhačevski je prišel na tribuno, pripravljeno za vojaške voditelje, sam. Na svoj prostor je prišel tudi Jedorov, toda svojega kolega ni niti pogledal, kaj šele pozdravil.¹⁴

Maja 1937 so začeli dogodki potekati zelo hitro. Tuhačevski je 6. maja prejel obvestilo, da je njegova načrtovana pot v Anglijo na kronanje kralja Georgea VI. preklicana. V javnosti so to pojasnili z maršalovo nenadno boleznijo.

Istega dne je izšel njegov zadnji strokovni članek v glasilu Krasnaya Zvezda. 11. maja so ga premestili na manj pomembno mesto v vojaško okrožje Volga. Ob prihodu na novo dolžnost je bil 26. maja aretiran. Na tajnem sojenju so ga obsodili na smrt in ga 12. junija 1937 ustrelili na dvorišču nekega zapora

¹¹ H. Shukman: Stalin's generals, str. 268-269.

¹² R. Conquest: Izobčeni, izbrisani, str. 227.

¹³ H. Shukman: Stalin's generals, str. 263-264.

¹⁴ R. Conquest: Izobčeni, izbrisani, str. 222.

NKVD v Moskvi. Iz virov je mogoče razbrati, da na sojenju ni priznal svoje krivde.¹⁵

Stalin je zelo spretno vodil proces čistk, predvsem glede javnega mnenja, ki bi se lahko obrnilo proti njemu. Dokazov niso javno objavljali in tudi procesi so bili tajni. Javnosti so povedali le, da so odkrili zaroto v vojski, in jim posredovali kratka obvestila o tem, kdo je bil usmrčen. Tako so dosegli učinek, da javnost sploh ni mogla podvomiti v pravilnost dokazov. Res pa je tudi, da je bil takrat Stalinov teror s pomočjo tajne policije NKVD na vrhuncu in se postavlja vprašanje, ali je v Sovjetski zvezi sploh obstajala kritična javnost.

Tuhačevski je imel veliko družino. Po Stalinovih navodilih so maršalovo ženo, njegovo sestro Sofijo Nikolajevno ter njegova brata Aleksandra in Nikolaja usmrtili. Tri od njegovih sester so poslali v koncentracijska taborišča, prav tako so tja poslali njegove hčerke. Ubili so tudi njegovo mater, saj se mu ni hotela odpovedati.

Sklepna razmišljanja

Iz vsega napisanega in iz različnih zgodovinskih virov lahko sklepamo, da je trditev, da je Stalin pobil več visokih častnikov Rdeče armade, kot jih je Hitlerju uspelo v vsej drugi svetovni vojni, resnična.

V čistkah je bilo od leta 1936 do 1938 v Rdeči armadi in mornarici ubitih od 35 do 40 tisoč komandantov in političnih delavcev v vojski.

Poglejmo si natančne podatke glede na vojaške ravni poveljevanja:¹⁶

- od petih maršalov, ki so bili imenovani leta 1935, so bili ubiti trije;
- od 16 komandantov prvega in drugega ranga jih je bilo ubitih 15;
- od 67 komandantov korpusov jih je bilo ubitih 60;
- od 169 komandantov divizij jih je bilo ubitih ali poslanih v taborišča 136;
- od 397 komandantov brigad jih je enako usodo doživelo 201;
- od 4 komandantov flote vojne mornarice so bili ubiti vsi štirje;
- od 6 komandantov bojne skupine vojne mornarice prvega ranga je bilo ubitih vseh šest.

¹⁵ R. Conquest: Izobčeni, izbrisani, str. 232.

¹⁶ R. Medvedev: Svi Staljinovi ljudi, str. 140.

V pregled podatkov sem vključil le najvišje poveljniške dolžnosti v Rdeči armadi in mornarici.

Maršal Tuhačevski je bil ubit v letih, ko je človek najbolj produktiven in zrel. Prav tako to velja za večino častnikov, ki so bili na poveljniških položajih. Njihova mesta so zasedali mladi in neizkušeni častniki, ki so bili neustrezno usposobljeni.

Človek, ki ima izkušnje z delovanjem vojaškega sistema, dobro ve, da se mladi častniki brez izkušenj težko znajdejo že v mirnem okolju. Toliko težje pa je obvladovanje enote, ki se pripravlja na vojno ali je neposredno udeležena v vojnih spopadih. Zelo močan dejavnik je tudi psihoza, ki je vladala v enotah Rdeče armade. Nihče ni vedel, kdo bo na vrsti naslednji.

Stalin je močno zmanjšal bojno sposobnost svoje vojske pred bližajočim se vojnim spopadom. Tako je povzročil nepotrebne žrtve ob napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo, ki so se štele v milijonih.

O rezultatu bojne moči takratne Rdeče armade pove podatek, da je leta 1940 Sovjetska zveza komaj premagala slabo oboroženo Finsko.

Za konec se lahko vprašamo, kaj bi bilo z obstojem Sovjetske zveze, če ji ne bi bili naklonjeni dejavniki, kot so težke zimske vremenske razmere ter velika prostranost države, ki so pripomogle h krhanju vojaškega nemškega stroja.

LITERATURA

- Robert Conquest: Izobčeni, izbrisani, Cankarjeva založba, Ljubljana 1972.
- Zoran Krunić: Strategija posrednega nastopanja, Založba Unigraf, Ljubljana 1997.
- Paul Leverkuehen: German military intelligence, Weidenfeld and Nicolson, VB 1954.
- Roj Medvedev: Svi Staljinovi ljudi, Svjetlost, Sarajevo 1987.
- Brian Moynahan: The Russian century, Random house, New York 1994.
- Lev Nikulin: Maršal Tuhačevski, Založba Borec, Ljubljana 1964.
- Harold Shukman: Stalin's generals, Weidenfeld and Nicolson, VB 1993.
- Cu Sun: Umetnost vojne, Založba Amalietti, Ljubljana 1996.

Slika 14

Maršal Mihail Nikolajevič Tuhačevski

Maršal Sovjetske zveze je bil najvišji vojaški čin v Sovjetski zvezi (višji je bil generalisim Sovjetske zveze, ki pa je bil povsem politični naziv), ki je bil ustanovljen 22. septembra 1935. V vojni mornarici mu je ustrezal naziv admiral ladjevja Sovjetske zveze.

(vir: <http://sl.wikipedia.org>)

Slika 15

Prvi maršali Sovjetske zveze leta 1935. Od leve proti desni. Sedijo Tuhačevski, Vorošilov in Jegorov. Stojita Budjoni in Bljuher.

Zunanji znak maršalov je bila maršalska zvezda. Med hladno vojno so podelili naziv maršala tudi politikom.

(vir: <http://sl.wikipedia.org>)

Slika 16

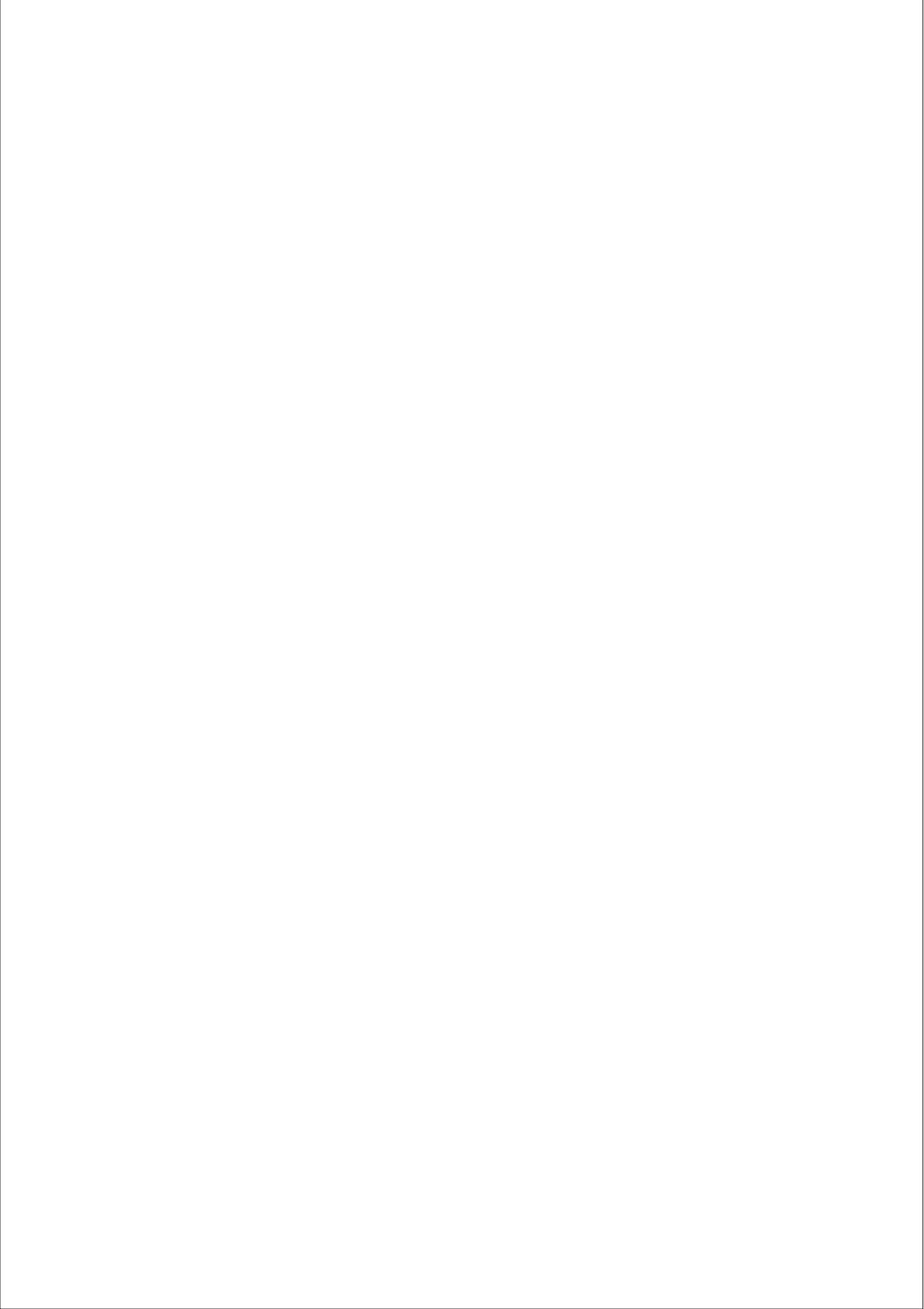

Josip Visarionovič, 21. december 1879, Gori, Tuflijska gubernija, danes provinca Kartli, Gruzija, † 5. marec 1953, Kuncovo-Bližnji pri Moskvi, ki je bil posredno in neposredno odgovoren za smrt več milijonov ljudi.
(vir: <http://sl.wikipedia.org>)

Slika 17

Hitler in njegovi generali pri načrtovanju napada na SZ
(vir: <http://bbc.co.uk>)

Republika Slovenija
Ministrstvo za obrambo